

26 ก.ค. 2545

บ.1098-1073

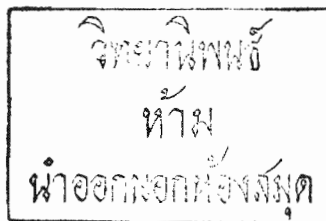
11129928

ร่องรอยหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16
ที่พบบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

โดย

นายวนกร ลอสุวรรณ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)
ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2541

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้รายงานการศึกษา
เฉพาะบุคคลเรื่อง “ร่องรอยหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ที่พบ
ในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ” เสนอโดย นายวนกร ลอสุวรรณ เป็นส่วน
ประกอบการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต(โบราณคดี)

ลงชื่อ .....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชรีย์ สาริกบุตร

หัวหน้าภาควิชาโบราณคดี

อาจารย์ผู้ควบคุมการศึกษาเฉพาะบุคคล

รองศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กรรมการตรวจสอบการศึกษาเฉพาะบุคคล

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.๒๕๔๒

.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.๒๕๔๒

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลเรื่อง “ร่องรอยหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์ช่วงก่อน พุทธศตวรรษที่ 16 ที่พบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี” เล่มนี้ คงไม่สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้หากปราศจากความช่วยเหลือในทุกๆด้านเป็นอย่างดีต่อผู้เขียน จากบุคคลต่างๆ

ผู้เขียนต้องขอขอบคุณ ผศ.มยุรี วีระประเสริฐ และ รศ.ดร.ผาสุข อินทรารูท ที่รับเป็นที่ปรึกษา การศึกษาเฉพาะบุคคลและให้คำแนะนำเป็นอย่างดีเสมอมา

อ.สมิทธิ ศิริภัทร , ศ.ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะและคำแนะนำเกี่ยวกับเนื้อหา รวมทั้ง ผศ.สุรพล นาถะพินธุ ที่คอยให้กำลังใจในการศึกษาตลอดมา

คุณมานิตา เชื้อนขันธุ์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง และเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการศึกษาข้อมูลเป็นอย่างดี

คุณสุกมาศ ดวงสกุล คุณภัทรพงษ์ เก้าเงิน และคุณวสันต์ เทพสุริยานนท์ นักโบราณคดี ประจำสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี ที่ให้ความช่วยเหลือด้าน ข้อมูล ภาพถ่าย ที่פק และยานพาหนะในการสำรวจข้อมูลอย่างเต็มที่

คุณจตุพร เทียมทินกฤต ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเมืองอู่ทองที่เคยศึกษาไว้ รวมถึงคุณรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล ที่ช่วยเหลือในส่วนเนื้อหา การถ่ายภาพประกอบ และร่วมเดินทางไปสำรวจข้อมูลด้วย

นอกจากนี้ต้องขอใจ กนกวลี สุริยะธรรม ชาญมิตต์ นาคเกิด วชิราภรณ์ ไชยชาติ สายใจ วิลาวรรณ นวลพรรณ บุญธรรม เชษฐ์ ดิงสัญชี่ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรืองและसानติ ภักดีคำ สำหรับน้ำใจของมิตรที่ให้ความช่วยเหลือตลอดจนสอบถามความคืบหน้าของงานมาโดยตลอด

ขอใจน้องนลรัตน์ คู่้มสุพรรณ ที่สละร่างกายและเวลาช่วยพิมพ์งานขึ้นนี้โดยไม่ย่อท้อ และอีกหลายๆคนที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ที่มีส่วนเป็นกำลังใจและช่วยเหลือผู้เขียนเสมอมา

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณคุณพ่อและคุณแม่ที่ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของลูกมาโดยตลอด ไม่เคยขัดข้อง เป็นทั้งกำลังใจและกำลังใจในการศึกษา ซึ่งผู้เขียนถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามากที่สุด

คำนำ

เมืองโบราณอู่ทอง เป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งทางภาคกลางของประเทศไทย ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบที่เมืองโบราณแห่งนี้ชี้ให้เห็นว่าเป็นชุมชนที่มีความเจริญอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ขาดระยะมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์จนกระทั่งสมัยทวารวดี เมืองโบราณอู่ทองจึงเป็นแหล่งโบราณคดีสำคัญที่ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีสมัยทวารวดีมากที่สุดแห่งหนึ่ง

โบราณวัตถุสถานที่มียู่เป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณอู่ทองนั้น ส่วนใหญ่เป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องในพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป ธรรมจักร สถูปต่างๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักฐานประเภทที่มักจะพบตามแหล่งโบราณคดีและชุมชนโบราณสมัยทวารวดีเสมอ จนอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทวารวดีเป็นวัฒนธรรมที่เจริญขึ้นภายใต้พุทธศาสนา อย่างไรก็ตามได้มีการค้นพบหลักฐานจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์ ทั้งลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย ที่มีอายุร่วมสมัยกับหลักฐานทางพุทธศาสนาสมัยทวารวดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเจริญขึ้นของศาสนาพราหมณ์และความหลากหลายด้านลัทธิศาสนาที่เมืองโบราณแห่งนี้ จึงเป็นแรงบันดาลใจให้สนใจศึกษาเกี่ยวกับร่องรอยหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ที่พบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทองแห่งนี้

รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลฉบับนี้อาจถือได้ว่าเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้นในประเด็นดังกล่าว ดังนั้นข้อมูลและการแปลความจึงขึ้นอยู่กับจำนวนและสภาพของหลักฐานเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้เท่านั้น ซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงได้เมื่อมีการค้นพบข้อมูลใหม่ในอนาคต

วนกร ลอสุวรรณ

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
คำนำ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญแผนที่	จ
สารบัญแผนผัง	ฉ
สารบัญภาพลายเส้น	ช
สารบัญภาพประกอบ	ซ
บทนำ	
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	1
ขอบเขตของการศึกษา	2
วิธีการศึกษา	2
ข้อจำกัดของการศึกษา	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
บทที่ 1 การเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์สู่ดินแดนประเทศไทยในระยะแรก	3
บทที่ 2 เมืองโบราณอุททองและการศึกษาที่ผ่านมา	
ลักษณะผังเมือง	12
ลักษณะภูมิศาสตร์สัมพันธ์	13
สรุปเกี่ยวกับการศึกษาที่ผ่านมา	16
บทที่ 3 หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ในบริเวณเมืองโบราณอุททองและบริเวณใกล้เคียง	
หลักฐานประเภทจารึก	23
หลักฐานประเภทรูปเคารพ	24
สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์	29
ศาสนสถาน	32
บทที่ 4 การศึกษาเปรียบเทียบและแปลความหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์จารึก	35
หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับลัทธิไวษณพนิกาย	37
หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับลัทธิไศวนิกาย	40
ศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม	43

บทสรุป

48

บรรณานุกรม

51

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญแผนที่

- แผนที่ 1. แผนที่จังหวัดสุพรรณบุรีแสดงตำแหน่งอำเภออู่ทอง
- แผนที่ 2. แสดงที่ตั้งเมืองโบราณอู่ทองในแผนที่ทหาร
- แผนที่ 3. แสดงบริเวณโดยรอบของเมืองโบราณอู่ทอง
- แผนที่ 4. แสดงภาพสันนิษฐานของแนวชายฝั่งทะเลเดิมสมัยทวารวดี
- แผนที่ 5. แสดงบริเวณของกลุ่มโบราณสถาน “คอกช้างดิน”

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญแนม้ง

แนม้งที่ 1. เมืองโบราณอู่ทองและตำแหน่งของโบราณสถาน

แนม้งที่ 2. โบราณสถานหมายเลข คชค. 7 ภายหลังการขุดค้นศึกษา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญภาพถ่ายเส้น

ภาพถ่ายเส้นที่ 1. แผ่นดินเผารูปคช-ลักษมี

ภาพถ่ายเส้นที่ 2. แผ่นดินเผารูปราชลักษมี

ภาพถ่ายเส้นที่ 3. หน้าแรกของแผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

ภาพถ่ายเส้นที่ 4. หน้าที่สองของแผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

ภาพถ่ายเส้นที่ 5. หน้าทีสามของแผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

ภาพถ่ายเส้นที่ 6. ภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก

ภาพถ่ายเส้นที่ 7. เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัดสะ ซึ่งเสียบค้างอยู่ที่ปากภาชนะ

ภาพถ่ายเส้นที่ 8. เหรียญเงินตราสังข์ (ทักษิณาวรรต)-ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

ภาพถ่ายเส้นที่ 9. เหรียญเงินตราสังข์ (อุตราวรรต)-ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

ภาพถ่ายเส้นที่ 10. เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ

ภาพถ่ายเส้นที่ 11. เหรียญเงินตราอาทิตย์อุทัย-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ

ภาพถ่ายเส้นที่ 12. เหรียญเงินตราสังข์-ปทุมกลศ สภาพม้วนงอ

ภาพถ่ายเส้นที่ 13. เหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” 3 เหรียญ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนลิขสิทธิ์

สารบัญภาพประกอบ

- ภาพที่ 1. ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองโบราณอู่ทอง
- ภาพที่ 2. จารึกแผ่นทองแดงอู่ทอง
- ภาพที่ 3. จารึกก้อนตราดินเผา พบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง
- ภาพที่ 4. จารึกก้อนตราดินเผา จากเมืองโบราณจันเสน จ.นครสวรรค์
- ภาพที่ 5. เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อพระยาจักร
- ภาพที่ 6. เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อจักรนารายณ์ (เขาพระ)
- ภาพที่ 7. เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรี
- ภาพที่ 8. เทวรูปเจ้าพ่อหลักเมือง องค์ทิศเหนือ
- ภาพที่ 9. เทวรูปเจ้าพ่อหลักเมือง องค์ทิศใต้
- ภาพที่ 10. เอกมุขสิงค์ ชั้นที่ 1 จากโบราณสถานริมลำห้วยน้ำตกพุ่มวง
- ภาพที่ 11. พระพักตร์พระศิวะของเอกมุขสิงค์ ชั้นที่ 1
- ภาพที่ 12. เอกมุขสิงค์ ชั้นที่ 2 พบในบริเวณที่ดินเอกชน (โรงงานกระจกสยาม)
- ภาพที่ 13. ศิวลึงค์ติดกับฐานโยนี จากบริเวณเขาถ้ำเสือ
- ภาพที่ 14. ชิ้นส่วนศิวลึงค์ ชั้นที่ 1
- ภาพที่ 15. ชิ้นส่วนศิวลึงค์ ชั้นที่ 2
- ภาพที่ 16. ศิวลึงค์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง
- ภาพที่ 17. ฐานโยนี ชั้นที่ 1
- ภาพที่ 18. ฐานโยนี ชั้นที่ 2
- ภาพที่ 19. ฐานโยนี ชั้นที่ 3
- ภาพที่ 20. ชิ้นส่วนฐานโยนี (ชำรุด)
- ภาพที่ 21. แผ่นดินเผารูปคช-ลักษมี
- ภาพที่ 22. แผ่นดินเผารูปราชลักษมี
- ภาพที่ 23. แผ่นดินเผาสามหน้า รูปพระลักษมี
- ภาพที่ 24. สภาพภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก บรรจุเหรียญเงินและแท่งเงิน เมื่อแรกขุดพบ
- ภาพที่ 25. ลักษณะการบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินในภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก
- ภาพที่ 26. เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวิไลสะ ซึ่งเสียบค้างอยู่ที่ปากภาชนะ
- ภาพที่ 27. ก้อนเงินตัดเป็นท่อนขนาดต่างๆ
- ภาพที่ 28. เหรียญเงินตราสังข์ (ทักษิณาวรรต)-ศรีวิไลสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

- ภาพที่ 29. เหรียญเงินตราสังข์ (อุตรารวรรค)-ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย
- ภาพที่ 30. เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ
- ภาพที่ 31. เหรียญเงินตราอาทิตย์อุทัย-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ
- ภาพที่ 32. เหรียญเงินตราสังข์-ปฐมกลศ สภาพม้วนงอ
- ภาพที่ 33. เหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” 3 เหรียญ
- ภาพที่ 34. โบราณสถานหมายเลข คชด.5 (ฐานศิลาแลง) ถ่ายจากด้านทิศเหนือ
- ภาพที่ 35. แนวลำห้วยน้ำตกพุ่มม่วง ใกล้กับโบราณสถานหมายเลข คชด. 5
- ภาพที่ 36. สภาพโดยทั่วไปของโบราณสถานหมายเลข คชด. 7 ขณะทำการขุดค้นศึกษา
- ภาพที่ 37. อัมพันท์ศิลาแลงในบริเวณโบราณสถานหมายเลข คชด.7 (ตรงที่ขุดพบภาชนะดินเผา
ทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงิน)
- ภาพที่ 38. กลุ่มก้อนหินขนาดใหญ่ที่มุมขอบเขตโบราณสถานหมายเลข คชด.7
- ภาพที่ 39. เทวรูปพระนารายณ์จากวัดศาลาหึง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
- ภาพที่ 40. เทวรูปพระนารายณ์ จาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
- ภาพที่ 41. เทวรูปพระนารายณ์ จาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
- ภาพที่ 42. เทวรูปพระนารายณ์ จากการขุดค้นที่เขาสวรรค์
- ภาพที่ 43. ประติมากรรมแสดงภาพ นรสิงห์และปัญจวิระจากแคว้นอาณนธประเทศ
- ภาพที่ 44. ภาพสลักปูนดำ “พระนารายณ์” ถ้ำพระโพธิสัตว์ อ.แก่งคอย จ.สระบุรี
- ภาพที่ 45. ศิวลึงค์กลุ่มเหมือนจริง (จากเมืองออกแก้ว)
- ภาพที่ 46. ศิวลึงค์กลุ่มประเพณีนิยม (จากเมืองศรีเทพ)
- ภาพที่ 47. เอกมุขลึงค์ พบบริเวณเมืองออกแก้ว ประเทศเวียดนาม
- ภาพที่ 48. เอกมุขลึงค์ จากเมืองโซห์ ประเทศอินเดีย
- ภาพที่ 49. เอกมุขลึงค์ จากอุทัยคีรี ประเทศอินเดีย
- ภาพที่ 50. เอกมุขลึงค์ จากสถานีรถไฟหนองหวาย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
- ภาพที่ 51. ศิวลึงค์ติดกับฐานโยนี จากปราสาทเขาน้อย อ.อรัญประเทศ จ.สระแก้ว
- ภาพที่ 52. ศิวลึงค์กลุ่มประเพณีนิยม จากปราสาทพนมบาเค็ง เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ได้ปรากฏการเจริญขึ้นของวัฒนธรรมที่มีชื่อเรียกว่า “ทวารวดี” จากร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่พบเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูป จารึกคาถาเชษฐมา ธรรมจักรศิลา ฯลฯ เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันว่าวัฒนธรรมทวารวดีเป็นวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา หลักฐานเหล่านี้ถูกค้นพบแพร่กระจายอยู่ตามชุมชนโบราณต่างๆ ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองศรีเทพ เมืองอู่ทอง เป็นต้น มีผู้ทำการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมทวารวดีนี้อย่างมากมาย ซึ่งมักจะเป็นไปในแง่ที่เกี่ยวกับหลักฐานทางพุทธศาสนานั้นเอง

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ ในชุมชนโบราณบางแห่งทางภาคกลางของประเทศไทย ได้ปรากฏร่องรอยหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วยมีทั้งที่เป็นรูปเคารพ สัญลักษณ์ทางศาสนาและศาสนสถาน ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างไปจากหลักฐานทางพุทธศาสนาแบบทวารวดีโดยทั่วไป แม้ว่าจะพบหลักฐานที่น้อยกว่า แต่เรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์ซึ่งปรากฏขึ้นทางภาคกลางของประเทศไทย ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 นี้ ก็เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจศึกษาไม่น้อยทีเดียว

เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดีในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ที่สำคัญมากอีกแห่งหนึ่ง หลักฐานส่วนใหญ่ที่พบที่นี่ แสดงถึงความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาสมัยทวารวดีเป็นอย่างมาก แต่ก็มีหลักฐานอีกจำนวนหนึ่งที่เป็นพยานยืนยันเกี่ยวกับการนับถือศาสนาพราหมณ์ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ด้วย ประกอบกับการดำเนินงานทางด้านโบราณคดีเมื่อไม่นานมานี้ ทำให้พบกับหลักฐานชิ้นใหม่ๆ ที่น่าสนใจศึกษาว่าวัฒนธรรมการนับถือศาสนาพราหมณ์ในบริเวณเมืองอู่ทองนี้เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.) เพื่อศึกษาถึงการเจริญขึ้นของวัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์ในบริเวณเมืองอู่ทอง ซึ่งอยู่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาแบบทวารวดี
- 2.) เพื่อศึกษารูปแบบคติความเชื่อในการนับถือศาสนาพราหมณ์ ที่ปรากฏในบริเวณเมืองอู่ทองช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16
- 3.) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบโบราณวัตถุสถาน เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่พบในบริเวณเมืองอู่ทองกับที่พบในแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นๆ ที่มีอายุร่วมสมัยกัน

ขอบเขตของการศึกษา

ทำการศึกษาหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวข้องกับการนับถือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งพบในบริเวณเมืองอู่ทองและบริเวณใกล้เคียงที่มีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16

วิธีการศึกษา

- 1.) รวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสารการศึกษาที่เกี่ยวข้อง และหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและภาคสนามในแหล่งโบราณคดีนั้นๆ
- 2.) จัดแบ่งข้อมูลเป็นส่วนของหลักฐานประเภทศิลปจารึก รูปเคารพ สัญลักษณ์เกี่ยวกับศาสนา และศาสนสถานเพื่อศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละส่วน
- 3.) สรุปรวมผลการศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละส่วนร่วมกัน
- 4.) นำเสนอผลการศึกษาเป็นรูปเล่มสารนิพนธ์

ข้อจำกัดของการศึกษา

- 1.) หลักฐานทางโบราณคดีที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง หลายชิ้นไม่ทราบแหล่งที่มาแน่นอน เพราะเป็นของที่ประชาชนนำมามอบให้ มิใช่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี
- 2.) รูปเคารพที่เป็นเทวรูป ทุกองค์ได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนเป็นอย่างมาก มีการสร้างศาลถวาย และมีการปิดทองเป็นจำนวนมาก ทำให้การศึกษาในรายละเอียดของเทวรูปเหล่านี้ทำได้ไม่สะดวกนัก
- 3.) รายงานการขุดค้นที่บริเวณโบราณสถานคอกช้างคิน พ.ศ. 2540 ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ การศึกษาครั้งนี้จึงสามารถอ้างอิงจากบทความที่ตีพิมพ์ในนิตยสารศิลปากร ได้เพียงเท่านั้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.) ทำให้ทราบถึงลักษณะการเจริญขึ้นของวัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์ในบริเวณเมืองอู่ทอง ซึ่งอยู่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาแบบทวารวดี
- 2.) ทำให้ทราบถึงรูปแบบคติความเชื่อในการนับถือศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในบริเวณเมืองอู่ทองช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16
- 3.) ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของรูปแบบโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่พบในบริเวณเมืองอู่ทองกับที่พบในแหล่งโบราณคดีอื่นๆที่มีอายุร่วมสมัยกัน

บทที่ 1

การเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูในดินแดนประเทศไทยในระยะแรก

ศาสนาพราหมณ์มิใช่ศาสนาดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากแต่เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นและนับถือแพร่หลายอยู่ในอินเดียมานานแล้ว เมื่อดินแดนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พัฒนาการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ตั้งแต่ราวก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 มีการติดต่อกับดินแดนภายนอกมากขึ้น อารยธรรมอินเดียจึงได้แพร่หลายเข้าสู่รัฐต่างๆ ในภูมิภาคนี้ และเป็นรากฐานสำคัญทางวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปโดยปริยาย

สำหรับวิธีการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อาจกล่าวได้ว่าในขั้นต้นพวกพ่อค้าชาวอินเดียคงเดินทางเข้ามาก่อนโดยการเข้ามาติดต่อกับชาวพื้นเมืองด้วยการให้ของอุปโภคบริโภคและแจกเครื่องรางป้องกันอันตราย ต่อจากนั้นคงเรียนภาษาพื้นเมืองและตั้งหลักแหล่งลง ทั้งนี้เพราะเหตุว่าในการเดินทางเรือโดยอาศัยลมมรสุมนั้นจำเป็นต้องหยุดพักเพื่อคอยฤดูกาลมรสุมกลับไปยังประเทศอินเดีย ต่อจากนั้นพ่อค้าชาวอินเดียบางคนก็คงสมรสกับสตรีชาวพื้นเมืองซึ่งอาจใช้เป็นสื่อแพร่อารยธรรมอินเดียได้เป็นอย่างดี และในการรับอารยธรรมอินเดียนี้ ชาวพื้นเมืองก็จะต้องใช้ภาษาอินเดียเพื่อใช้เรียกถึงบางสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในภาษาของตนด้วย ต่อจากนั้นพวกพราหมณ์และพระภิกษุในพุทธศาสนาชาวอินเดียก็คงเดินทางออกมาบ้าง บุคคล 2 จำพวกหลังนี้ย่อมเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดที่จะเผยแพร่อารยธรรมชั้นสูงของอินเดีย¹ เพราะเป็นกลุ่มที่มีความรู้มีการศึกษา อารยธรรมชั้นสูงที่สำคัญของอินเดียคืออารยธรรมทางศาสนาอันได้แก่พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์นั่นเอง

ในดินแดนประเทศไทยนั้นได้ปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์จากอินเดีย โดยการเข้มาดังกล่าวนี้สามารถเข้ามาได้ทั้งทางน้ำและทางบก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.) ทางน้ำโดยตรงจากอินเดียสู่ภาคใต้

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรภาคใต้ที่มีลักษณะแคบและยาวทอดลงไปในทะเล ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าทางทะเลที่สำคัญตั้งแต่สมัยโบราณระหว่างอินเดียและจีน จึงทำให้ดินแดนบริเวณนี้ได้รับความเจริญทางอารยธรรมจากอินเดียได้โดยตรงและอย่างรวดเร็ว

จดหมายเหตุของนักภูมิศาสตร์และนักเดินทางชาวยุโรปและชาวจีน ตลอดจนเอกสารเกี่ยวกับการเดินเรือของชาวอินเดียที่พบ ทำให้ทราบว่า เมืองกาวรีปัญฉินัม บนปากแม่น้ำกาเวรี เมืองปอนดิเชอร์และเมืองโสปีทมะบนฝั่งโคโรมันเดล(ตะวันออกเฉียงใต้)ของอินเดีย เคยเป็นเมืองท่าใน

การเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังมีเมืองท่าบนฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย เช่น เมืองตามรลปติหรือเมืองคัมลुक บนฝั่งแม่น้ำคงคา ท่าใดท่าหนึ่งที่สะดวกที่สุดแล้วเดินเรือจากที่นั่นมายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยโดยสามารถเข้ามาได้ทั้ง 2 ฝั่ง² คือฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก ซึ่งฝั่งตะวันตกนั้นมีเมืองตะกั่วป่าและบ้านทุ่งตึก จ.พังงา เป็นบริเวณที่พ่อค้าชาวอินเดียสามารถเดินเรือข้ามอ่าวเบงกอลมาลงได้โดยตรง ส่วนฝั่งตะวันออกนั้น การเดินเรืออ้อมแหลมมลายูน่าจะเป็นการเสี่ยงต่อภัยจากลมฟ้าอากาศและโจรสลัด จึงทำให้เกิดเส้นทางข้ามคาบสมุทร (Trans Peninsula Routes) โดยอาศัยลำน้ำภายในที่เชื่อมต่อกัน จากฝั่งตะวันตกมายังฝั่งตะวันออก ซึ่งมีเมืองสำคัญหลายเมือง เช่น ไซยา นครศรีธรรมราช สงขลา เป็นต้น เส้นทางคาบสมุทรนี้ซึ่งพบตั้งแต่บริเวณคอคอดกระลงไปจนถึงรัฐไทรบุรีในมาเลเซีย คงจะเป็นเส้นทางสำคัญที่นำพาอารยธรรมอินเดียมายังฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรภาคใต้ และยังปรากฏร่องรอยหลักฐานที่สำคัญหลายอย่างจนถึงทุกวันนี้

หลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ทางภาคใต้ของประเทศไทยนั้น ปรากฏในจดหมายเหตุจีนราวกลางพุทธศตวรรษที่ 8 กล่าวถึง พวกสุ (พ่อค้าชาวอินเดีย) จำนวน 500 ครอบครัว และพวกพราหมณ์อีกกว่า 1,000 คน ซึ่งจำนวนหนึ่งแต่งงานกับสตรีพื้นเมืองและตั้งรกรากถาวรอยู่ที่นั่น³ (แคว้นคันชุน คือบริเวณคาบสมุทรภาคใต้)

อย่างไรก็ตามหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ในภาคใต้นั้น มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 10 บริเวณที่ค้นพบหลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์มากที่สุดคือ จ. นครศรีธรรมราช รองลงไปได้แก่ จ.สุราษฎร์ธานี สงขลา พังงา และปัตตานีตามลำดับ ซึ่งรูปเคารพทางศาสนาพราหมณ์ที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในภาคใต้ของประเทศไทยคือ พระนารายณ์ทำด้วยศิลา พบที่วัดศาลาทั้ง (ชยาราม) อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี สูง 67 เซนติเมตร (ภาพที่ 39) แสดงให้เห็นอิทธิพลของประติมากรรมสมัยราชวงศ์อิกษวาคุ(Iksvaku) แห่งเมืองนาการขุนโกณฑะ ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียอย่างชัดเจน พระนารายณ์องค์นี้กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10⁴ และอาจถือได้ว่าเป็นเทวรูปที่เก่าที่สุดองค์หนึ่งของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ นอกจากนี้ยังมีเทวรูปพระนารายณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันนี้อีก 2 องค์ค้นพบใน จ. นครศรีธรรมราชด้วย (ภาพที่ 40-41)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 หลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่เป็นรูปเคารพนั้น ปรากฏขึ้นอย่างแพร่หลายในภาคใต้ซึ่งมีทั้งของลัทธิไวษณพนิกายและไศวนิกาย ได้แก่ กลุ่มเทวรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก เทวรูปกลุ่มนี้พบที่ จ.สุราษฎร์ธานี 2 องค์ คือ พระนารายณ์จากวัดเวียงสระ และพระนารายณ์จากเขาศรีวิชัย และยังพบที่ จ.พังงา อีกองค์หนึ่ง คือพระนารายณ์จากตะกั่วป่า⁵ ซึ่งเทวรูปเหล่านี้จะมีลักษณะเด่นร่วมกันที่เห็นได้ชัด เช่นสวมหมวกทรงกระบอกสูง พระภูษาทรงเป็นผ้ายาว ไม่สวมเครื่องประดับใดๆ ศีรษะครอบพระโสณมีทั้งแบบตรง แบบเฉียง

หรือไม่มีเลย เป็นเทวรูปขนาดใหญ่ที่มีความสูงตั้งแต่ขนาดเท่าคนจริงจนถึงใหญ่กว่า เป็นต้น ในบรรดาเทวรูปพระนารายณ์เหล่านี้ พระนารายณ์จากตะกั่วป่า จ.พังงา เป็นประติมากรรมรูปเคารพที่มีความสง่างามโดดเด่นมากที่สุด เพราะเป็นเทวรูปที่แสดงลักษณะสรีระแบบคล้ายบุคคลจริงมาก มีการเน้นกล้ามเนื้อตามกายวิภาคศาสตร์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในอินเดียเลย

สำหรับหลักฐานเกี่ยวกับลัทธิไศวนิกายนั้น ในภาคใต้ก็มีการค้นพบเช่นกัน เป็นพวกรูปเคารพประเภทศิวลึงค์ ซึ่งศิวลึงค์ชิ้นสำคัญที่สุดได้แก่ เอกมุขลึงค์ (ศิวลึงค์มีพระพักตร์ของพระศิวะประดับ 1 พระพักตร์) พบที่สถานียรถไฟหนองหวาย จ.สุราษฎร์ธานี (ภาพที่ 50) แสดงลักษณะสำคัญคือคล้ายคลึงกับมุขลึงค์สมัยคุปตะในอินเดีย คือพระพักตร์ของพระศิวะ ทรงผมเป็นทรงชฎามุกุฎมีพระจันทร์เสี้ยวประดับและทรงประดับสร้อยไข่มุก ลักษณะดังนี้ทำให้กำหนดอายุเอกมุขลึงค์ชิ้นนี้ว่าอยู่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 12 อันนับได้ว่าเป็นมุขลึงค์ที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย⁶ นอกจากนี้ยังมีการค้นพบศิวลึงค์อีกเป็นจำนวนมากทางภาคใต้ ทั้งใน จ.สุราษฎร์ธานี สงขลา ปัตตานีและพบในจ.นครศรีธรรมราชมากที่สุด ศิวลึงค์เหล่านี้มีทั้งขนาดเล็กสูงประมาณ 10 เซนติเมตรไปจนถึงขนาดใหญ่สูงประมาณ 170 เซนติเมตร ศิวลึงค์ชิ้นที่มีลักษณะน่าสนใจมากขึ้นหนึ่งคือ ศิวลึงค์จาก อ.ยะรัง จ.ปัตตานี แสดงลักษณะรูปทรงแท่งที่มีขนาดใหญ่คล้ายไข่มุก มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12⁷

ในเขตจ.สงขลาได้ค้นพบเทวรูปพระคเณศที่ตำบลพังหนูน อ.สตงพระ เป็นเทวรูปที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติและไม่มีเครื่องประดับมากมาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นพระคเณศที่เก่าที่สุดองค์หนึ่งเท่าที่เคยพบในประเทศไทย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14⁸

สำหรับศาสนสถานทางศาสนาพราหมณ์ระยะแรกในภาคใต้นั้น ยังไม่สามารถบอกได้ชัดเจนนักว่าลักษณะเป็นอย่างไร เพราะส่วนมากจะไม่คงทนถาวรหรือถูกทำลายไปแล้ว มีการสำรวจพบชุมชนโบราณที่นับถือศาสนาพราหมณ์บริเวณ อ.สทิงพระ และอ.ท่าสาป จ.นครศรีธรรมราช เป็นจำนวนมากซึ่งชุมชนเหล่านี้จะพบหลักฐานปะปนกันระหว่างพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายและไศวนิกาย โบราณสถานที่สำคัญในบริเวณนี้คือ โบราณสถานเขาคา ซึ่งเป็นภูเขาลูกโดดกลางที่ราบ มีร่องรอยโบราณสถานอิฐและชิ้นส่วนของฐานรูปเคารพ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย บริเวณชุมชนโบราณโดยรอบเขาคาถูกกำหนดให้อยู่ใน “ไศวณูมิมณฑล” ชุมชนโบราณเหล่านี้คงจะมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14⁹

หลักฐานทางด้านจารึกในภาคใต้มีอยู่หลายหลักที่กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ จารึกหลักที่สำคัญได้แก่

ศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย เป็นแผ่นหินธรรมชาติพบบริเวณหุบเขาช่องคอย ต.ควนเกย อ.ร่อนพิบูลย์ จ.นครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรครุฑ-ปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุประมาณพุทธ

ศตวรรษที่ 11-12 เมื่อความมีการกล่าวสรรเสริญพระศิวะ ประโยชน์อันพึงได้จากการบูชาพระศิวะ และกล่าวถึงการปฏิบัติตนเมื่อเข้าไปอยู่ร่วมกับชนกลุ่มอื่น¹⁰

ศิลาจารึกหลักที่ 26 พบที่เขาค้อพระนารายณ์ อ.กะปง จ.พังงา จารึกด้วยอักษรทมิฬ-ปัลลวะ ภาษาทมิฬ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 กล่าวถึงการสร้างชุมชน และการบูชาพระของชาวอินเดีย¹¹

ศิลาจารึกหลักที่ 27 พบที่วัดมเหยงคณ์ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ข้อความมีการกล่าวถึง พระภิกษุในพุทธศาสนา พราหมณ์ในลัทธิไศวนิกาย และคณะประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ในจารึกหลักเดียวกัน¹²

จากหลักฐานประเภทต่างๆเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบทางภาคใต้ของประเทศไทย ดังที่ได้กล่าวมานี้ จะพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า หลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์เหล่านี้มักจะพบทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมากกว่าทางฝั่งตะวันตก ซึ่งอาจหมายถึงความเหมาะสมในด้านต่างๆที่จะตั้งชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านภูมิศาสตร์ ทรัพยากร การติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ที่ฝั่งตะวันออกมีอยู่อย่างพร้อมมูลนั่นเอง จนเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดเมืองสำคัญหลายเมืองในบริเวณนี้ อาทิเช่น นครศรีธรรมราช เป็นต้น อย่างไรก็ตามช่วงระยะเวลาหลังพุทธศตวรรษที่ 14 ลงมาศาสนาพราหมณ์อันปรากฏหลักฐานมากมายในภาคใต้เริ่มหมดความนิยมลง และพุทธศาสนานิกายมหายานก็เข้ามามีบทบาทมากขึ้นแทนในเวลาต่อมา

2.) ทางบกผ่านทางกัมพูชามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก

อาณาจักรฟูนัน เป็นอาณาจักรรุ่นแรกที่ได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอาณาเขตอยู่แถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้และดินแดนแถบปากแม่น้ำโขง เจริญขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา ซึ่งอารยธรรมทางด้านศาสนาที่ฟูนันได้รับจากอินเดียได้แก่ พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ในสมัยฟูนัน คือ ประติมากรรมรูปเคารพในศิลปะแบบพนมดงรัก อายุราว พ.ศ. 1080-1140 ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระนารายณ์และพระกฤษณะ ประติมากรรมรูปเคารพชิ้นสำคัญเหล่านี้ถูกค้นพบที่บริเวณเขาพนมดงรักใกล้เมืองนครบุรี ในประเทศกัมพูชา ลักษณะสำคัญของเทวรูปสมัยพนมดงรักนี้ คือเป็นเทวรูปที่มีเครื่องยึดเหนี่ยวพระกรไว้กับพระเศียรและฐานเพราะกลัวว่าพระกรจะหัก นักวิชาการบางท่านกล่าวว่าบริเวณเขาพนมดงรักที่ค้นพบประติมากรรมเหล่านี้ น่าจะเป็นที่ตั้งสำคัญของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายในสมัยที่อาณาจักรฟูนันเจริญรุ่งเรือง¹³

แม้ว่าตำนานการกำเนิดอาณาจักรพูนันจะกล่าวถึง การที่พราหมณ์ชาวอินเดียเข้ามาแต่งงานกับสตรีหัวหน้าชุมชนพื้นเมืองก็ตาม ก็ยังไม่สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า อาณาจักรพูนันนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นหลัก เพราะได้ค้นพบจารึกและพระพุทธรูปซึ่งเป็นหลักฐานทางพุทธศาสนาด้วย อย่างไรก็ตามเมื่ออาณาจักรพูนันค่อยๆ เสื่อมอำนาจลงและอาณาจักรเจนละได้เจริญขึ้นแทนที่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 หลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ของอาณาจักรเจนละก็ชัดเจนกว่าอาณาจักรพูนัน จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ซุยกกล่าวถึง ภูเขาซึ่งศาสนสถานสำคัญเรียกว่า “ลิงเกียโปโป” เป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้า “โพโตลิ” กษัตริย์เจนละจะต้องเสด็จมาบูชาญมุนุญยที่นี่ในเวลากลางคืน นักวิชาการได้ตีความคำว่า ลิงเกียโปโป ว่าตรงกับชื่อ ลิงคบรรพต และโพโตลิตรงกับชื่อภัทรเศวร ซึ่งเป็นพระนามของพระศิวะ ซึ่งภูเขาลิงคบรรพตนี้คงหมายถึงภูเขาวัดปราสาทวัดภูทางภาคใต้ของลาว อันเป็นศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรเจนละ¹⁴ (อาณาจักรเขมรก่อนสมัยเมืองพระนคร)

ในสมัยอาณาจักรเจนละนี้เอง ที่ศาสนาพราหมณ์จากดินแดนกัมพูชาได้แพร่หลายเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยทางด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกช่วงระยะพุทธศตวรรษที่ 12-14 ซึ่งอาจจะมาพร้อมกันกับอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์องค์สำคัญสมัยเจนละ คือ พระเจ้ามเหศวรมัน (เจ้าชายจิตรเสน) ดังปรากฏพระนามของพระองค์ในจารึกหลักที่พบในเขตลุ่มแม่น้ำมูลของอีสานตอนล่างและที่ จ.สระแก้ว ซึ่งจารึกเหล่านั้น ได้แก่

1. จารึกปากน้ำมูล 1	อ.โขงเจียม	จ.อุบลราชธานี
2. จารึกปากน้ำมูล 2	อ.โขงเจียม	จ.อุบลราชธานี
3. จารึกวัดสุปัญญาราม	อ.เมือง	จ.อุบลราชธานี
4. จารึกถ้ำปราสาท	อ.โขงเจียม	จ.อุบลราชธานี
5. จารึกสำโคมน้อย	อ.สิรินธร	จ.อุบลราชธานี
6. จารึกถ้ำเป็ดทอง	อ.นางรอง	จ.บุรีรัมย์
7. จารึกวัดพระธาตุศรีเมืองแอม	อ.เขาสวนกวาง	จ.ขอนแก่น
8. จารึกช่องสระแจง	อ.ตาพระยา	จ.สระแก้ว ¹⁵

ในบรรดาจารึกเหล่านี้ มีอยู่ 3 หลักที่มีข้อความตรงกัน เกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ของพระเจ้ามเหศวรมัน คือ จารึกปากน้ำมูล 1 จารึกปากน้ำมูล 2 จารึกวัดสุปัญญาราม เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 เนื้อความเหมือนกันทั้ง 3 หลักกล่าวถึง พระเจ้าจิตรเสนผู้เรืองพระนามในด้านคุณความดี ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าศรีวิจรรมัน ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าศรีสรวเลาะได้รับพระนามว่า “มเหศวรมัน” อันเกิดจากการอภิเษกหลังจากชนะประเทศกัมพูชาทั้งหมดได้แล้ว พระองค์ได้สร้างคิวงังไว้บนภูเขานี้ ประหนึ่งว่าเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะของพระองค์¹⁶

ยังมีจารึกช่องสระแจงอีกหลักหนึ่ง ที่กล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ พบที่บ้านช่องสระแจง อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว จารึกนี้มีข้อความกล่าวว่า “พระองค์ทรงพระนามว่ามหันทรวรมัน เพราะปรากฏเหมือนพระอินทร์ (มหันตนะ) พระองค์ได้ชุบสระน้ำชื่อว่า ‘คังกรนีไว้’” ซึ่งคำว่าคังกรนั้นเป็นพระนามหนึ่งของพระศิวะ แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหันทรวรมันทรงสร้างสิ่งใดๆให้เป็นอนุสรณ์ของพระองค์ สิ่งนั้นจะเกี่ยวข้องกับพระศิวะ¹⁷

จารึกเขาน้อยเป็นจารึกชิ้นที่สำคัญมากที่สุดชิ้นหนึ่งเพราะเป็นจารึกที่มีระบุศักราชเก่าที่สุดเท่าที่เคยค้นพบในประเทศไทย พบที่ปราสาทเขาน้อย อ.อรัญประเทศ ต.สระแก้ว จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต กล่าวถึง การอ้อนวอนพระนารายณ์ให้เป็นเกราะป้องกันในการทำศึกสงคราม และยังกล่าวถึงเสนาบดีชื่อว่า เซษฐปุรสุวามี ผู้กล่าวคำบวงสรวงพระนารายณ์ในการทำสงครามศิมานิหะและศรีมินทาระ ในปีพ.ศ. 1180 ซึ่งจากข้อความในจารึกจะพบว่า สมัยพระเจ้าภวรวรมันที่ 2 (ราชวงศ์ดาของพระเจ้ามหันทรวรมัน) ผู้ปรากฏพระนามในจารึกนี้ มีการเคารพบูชาพระนารายณ์เป็นอย่างมากแล้ว¹⁸

สำหรับหลักฐานประเภทรูปเคารพทางศาสนาพราหมณ์ที่พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-14 นั้น น่าประหลาดใจที่พบอยู่เพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้น ได้แก่ ประติมากรรมรูปพระคเณศที่พบบริเวณปราสาทพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาวิทยาลัย จ.นครราชสีมา ซึ่งพระคเณศองค์นี้มีลักษณะที่เรียบง่ายไม่มีเครื่องประดับมากมาย กำหนดอายุได้ว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13¹⁹ และคงมาจากที่อื่นโดยนำไปไว้ที่ปราสาทพนมรุ้งในภายหลัง ประติมากรรมอีกชิ้นหนึ่ง คือ รูปพระอรรณาริศวร คือเทวรูปครึ่งพระศิวะครึ่งพระอุมา พบที่ จ.อุบลราชธานี เป็นรูปอรรณาริศวรที่แปลกเพราะนั่งขัดสมาธิ ไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อนอาจมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13²⁰

ส่วนหลักฐานประเภทศาสนสถานทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ที่เก่าที่สุดคือปราสาทภูมิโพน อ.สังขะ จ.สุรินทร์ มีลักษณะเป็นปราสาทอิฐในผังสี่เหลี่ยม มีประตูทางเข้าทางตะวันออกทางเดียว ด้านอื่นเป็นภาพจำลองอาคารประดับแทนประตู สามารถสังเกตร่องรอยของโสมสูตรได้ทางทิศเหนือ ปราสาทภูมิโพนแห่งนี้มีลักษณะคล้ายปราสาทอิฐในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร การกำหนดอายุจากทับหลังทำให้ทราบว่า ปราสาทภูมิโพนน่าจะมียุวารวดีต้นพุทธศตวรรษที่ 13²¹

สำหรับทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณที่ปรากฏร่องรอยศาสนาพราหมณ์ในระยะแรกๆ ที่สำคัญคือ บริเวณเมืองโบราณศรีมโหสถ (คงศรีมหาโพธิ) จ.ปราจีนบุรี ซึ่งเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี มีหลักฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็มีหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมากเช่นกัน ได้แก่ กลุ่มเทวรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ซึ่งแสดงลักษณะสำคัญบางประการที่คล้ายคลึงกับกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่าในภาคใต้ เช่น การนุ่งผ้ายาวแทนผ้าถุง

อย่างสันแบบเทวรูปสมัยก่อนเมืองพระนคร เป็นเทวรูปที่ไม่มีเครื่องยึดพระกรหลังกับพระเศียรเป็นคัน ซึ่งทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุร่วมสมัยหรือหลังกว่าเล็กน้อยกับกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่าในภาคใต้²² นอกจากนี้ยังค้นพบประติมากรรมพระคเณศศิลาขนาดใหญ่ สูงถึง 170 เซนติเมตร ลักษณะของประติมากรรมชิ้นนี้ที่แสดงความเรียบง่ายและไม่มีเครื่องประดับมากมาย จึงกำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-12²³

ที่เมืองศรีเทพ ซึ่งเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดีในเขตภาคกลางตอนบน ก็เป็นอีกแห่งหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมากและมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว กล่าวคือพบประติมากรรมพระนารายณ์เป็นจำนวนมากซึ่งไม่เหมือนทั้งทางภาคใต้ของประเทศไทย และเทวรูปศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ลักษณะสำคัญของเทวรูปเหล่านี้ได้แก่ เป็นเทวรูปสวมหมวก 8 เหลี่ยม ยอดสูงเป็นชั้นๆ และทรงผ้าโจงกระเบนสั้น ไม่มีเครื่องยึดระหว่างพระกรและพระเศียร²⁴ ลักษณะดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นสกุลช่าง “ศรีเทพ” ซึ่งได้นำแบบเทวรูปจากบริเวณต่างๆ มาผสมกัน นอกจากนี้ยังได้มีการค้นพบประติมากรรมรูปพระสุริยะเป็นจำนวนมาก อาจนับได้ว่ามากกว่าที่พบในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ในประเทศไทย ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่านอกจากศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายแล้ว ที่เมืองศรีเทพยังมีร่องรอยของลัทธิบูชาพระอาทิตย์อีกด้วย ซึ่งอายุสมัยของเทวรูปเหล่านี้คงอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14

จากหลักฐานเกี่ยวกับการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์สู่ดินแดนประเทศไทยในระยะแรกดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น พอที่จะสรุปได้ว่า ดินแดนประเทศไทยในช่วงระยะแรกของสมัยประวัติศาสตร์ มีการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์จากอินเดีย ทั้งทางตรงที่ภาคใต้และผ่านทางกัมพูชาที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก บริเวณที่มีร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์นั้นหากเป็นภาคใต้ ก็จะต้องเป็นบริเวณที่เหมาะสมสำหรับการตั้งชุมชนและติดต่อกับดินแดนอื่นๆ ได้ง่าย หากเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็จะต้องเป็นบริเวณที่มีปรากฏอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเจนละแผ่ขยายไปถึง สำหรับบริเวณภาคกลางอย่างเมืองศรีเทพนั้น ก็เป็นบริเวณที่อยู่ในเส้นทางโบราณในการติดต่อระหว่างภาคกลางและลุ่มแม่น้ำชีมูลทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งหมายถึงการติดต่อกับดินแดนต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก มีผลต่อการแพร่ขยายและการเจริญขึ้นของศาสนาพราหมณ์ด้วย

เชิงอรรถท้ายบทที่ 1

1. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึงพ.ศ.2000 (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ , 2535) , หน้า 6 .
2. ปรีชา นุ่นสุข , “ศาสนาพราหมณ์ในภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2529) , หน้า 3423-3424 .
3. พริยะ ไกรฤกษ์ , ศิลปะทัศนียภาพก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2523) หน้า 23 .
4. เรื่องเดียวกัน , หน้า 24 .
5. เรื่องเดียวกัน , หน้า 122-127 .
6. ผาสุข อินทรารุช , “ศิลปะในภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2529) , หน้า 3540 .
7. เรื่องเดียวกัน , หน้า 3544 .
8. จิรสตา ภาชีวะ , พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2 ; กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองศิลป์การพิมพ์ , 2540) , หน้า 79 .
9. อมรา ศรีสุชาติ , “ไศวณูมณฑล : ภูมิสถานของชุมชนรอบเขาเตา,” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติฝรั่งเศส-ไทย ครั้งที่ 3 “พัฒนาการของรัฐในประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดี” (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 11-13 ธันวาคม 2538) , หน้า 226-234 .
10. กรมศิลปากร , จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14 (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ , 2529) , หน้า 48-55 .
11. เรื่องเดียวกัน , หน้า 56-58 .
12. เรื่องเดียวกัน , หน้า 44-47 .
13. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ , 2516) , หน้า 5 .
14. เรื่องเดียวกัน , หน้า 10-11 .
15. ชะเอม คล้ายแก้ว , “จารึกเขมรในประเทศไทย ,” เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “Epigraphic and Historical Studies in Thailand in the 1990 s : Progress Report [I]” (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร , 20 สิงหาคม 2541) , หน้า 3 .

16. กรมศิลปากร , เรื่องเดิม , หน้า 158-167 .
17. ชะเอม คล้ายแก้ว , เรื่องเดิม , หน้า 5 .
18. ชะเอม คล้ายแก้ว , เรื่องเดิม , หน้า 7 .
19. จิรัสสา กษาชีวะ , เรื่องเดิม , หน้า 97 .
20. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 10 ; กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2538) , หน้า 12 .
21. เรื่องเดียวกัน , หน้า 20 .
22. เรื่องเดียวกัน , หน้า 12 .
23. จิรัสสา กษาชีวะ , เรื่องเดิม , หน้า 94 .
24. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะในประเทศไทย , หน้า 12 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 2

เมืองโบราณอู่ทองและการศึกษาที่ผ่านมา

เมืองโบราณอู่ทอง ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศา 22 ลิปดา 8 พิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 53 ลิปดา 35 พิลิปดาตะวันออก ขนาดของเมืองกว้าง 1,700 เมตร ยาว 700 เมตร¹ ปัจจุบันอยู่ในเขต อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี (แผนที่ 1-2)

ลักษณะผังเมือง (ภาพที่ 1)

ลักษณะของผังเมืองเดิมในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 คู่น้ำคันดินไม่ได้มีลักษณะดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน หากแต่มีลักษณะไม่สม่ำเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะของเมืองที่มีคู่น้ำคันดินในระยะแรกๆ ต่อมาเมื่อถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-13 ได้มีการต่อเติมและขยายแนวคู่น้ำคันดินออกไปจากแนวเดิม จนผังเมืองมีลักษณะกลมมน หรือรูปไข่ได้สัดส่วนมากขึ้น² การขยายเมืองครั้งนี้น่าจะขยายตัวไปตามลำน้ำจรเข้สามพัน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของเมืองอู่ทอง ที่ยังพบร่องรอยเดิมไหลผ่านบริเวณเมืองอู่ทองด้านทิศตะวันออก ต่อมาลำน้ำจรเข้สามพันได้เกิดเปลี่ยนแนวโดยไหลไปทางด้านทิศตะวันออกมากขึ้นกว่าเดิม จึงเป็นไปได้ว่าคูเมืองจะใช้ลำน้ำเป็นแนวหลัก สำหรับคูเมืองอู่ทองนี้มีความกว้างประมาณ 20 เมตร

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะคันดินของเมืองอู่ทอง เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการและประพาสเมืองสุพรรณบุรีเมื่อ พ.ศ. 2466 ว่า “วันรุ่งขึ้น ฉันเข้าไปดูเมืองท้าวอู่ทอง เมืองตั้งอยู่ทางปากตะวันตกลำน้ำจรเข้สามพัน คูเป็นเมืองเก่าแก่ใหญ่โตเคยมีป้อมปราการก่อด้วยศิลา แต่หักพังไปเสียเกือบหมดแล้ว ยังเหลือคงรูปอยู่แต่ประตูเมืองแห่งหนึ่งกับป้อมปราการต่อจากประตูนั้นข้างละเล็กน้อย แนวปราการด้านหน้าตั้งบนที่ดอน คูเป็นตระพักสูงราว 6 ศอก แล้วเป็นแผ่นดินต่ำต่อไปสัก 5 เส้นถึงริมลำน้ำจรเข้สามพัน³” ในปัจจุบันแนวคันดินและป้อมปราการด้านทิศตะวันออกถูกตัดเป็นถนนมาลัยแมน ส่วนทางด้านตะวันตกยังคงเห็นเป็นแนวอยู่ คู่น้ำบางส่วนได้รับการขุดลอกและยังคงมีน้ำอยู่ ได้แก่ บริเวณหน้าศูนย์ราชการและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง

มีบางท่านเสนอว่า ลักษณะที่ตั้งของเมืองโบราณอู่ทองทำตามแบบแผนตามคติทางศาสนาที่ปรากฏใน “มคธบัณฑิตชาดก” ซึ่งกำหนดว่า การตั้งเมืองจะต้องอยู่ในที่ๆ ด้านหนึ่งเป็นภูเขา อีกด้านหนึ่งเป็นทะเลและมีประตูเมืองสี่ด้าน หรืออาจจะสร้างตามคติฮินดู ที่จัดองค์ประกอบการตั้งเมืองในชัยภูมิที่มีภูเขาใหญ่ มีลำน้ำลำธาร โดยภูเขาเป็นสัญลักษณ์แทนเขาไกรลาสอันเป็นที่

ประทับของพระศิวะ⁴ และถ้ำธารเป็นสายน้ำอันศักดิ์สิทธิ์จากองค์พระศิวะ แต่อย่างไรก็ตามการตั้งเมืองเช่นนี้ ก็น่าจะมาจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตและมีปัจจัยพื้นฐานสมบูรณ์ เป็นการบังเอิญเพราะลักษณะการตั้งชุมชนเช่นนี้ ปรากฏอยู่ทั่วไปมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว⁵

บริเวณเมืองอุทองมีโบราณสถานอยู่หลายแห่ง (แผนผังที่ 1) ส่วนใหญ่สร้างด้วยอิฐและเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนามีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 อันเป็นช่วงเวลาที่ยกกันว่า “สมัยทวารวดี” ลักษณะของโบราณสถานต่างๆ ของเมืองอุทองนั้นมีหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมยกเก็จ เจดีย์รูปทรงกลม วิหารและมณฑป ซึ่งโบราณสถานเหล่านี้จะเหลือให้เห็นได้ชัดเจนเฉพาะส่วนฐานเท่านั้น มีสิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ โบราณสถานส่วนใหญ่จะตั้งอยู่นอกเมือง ในเขตคูน้ำคันดินของเมืองอุทองพบว่า มีโบราณสถานอยู่เพียงจำนวนไม่กี่แห่งเท่านั้น นอกจากนี้โบราณสถานขนาดใหญ่ที่น่าจะมีความสำคัญมากก็ตั้งอยู่นอกเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือ เจดีย์หมายเลข 1 (เจดีย์วัดปราสาทร้าง) การที่มีโบราณสถานขนาดใหญ่ตั้งอยู่นอกเมืองเช่นนี้ ก็มีที่เมืองโบราณสมัยทวารวดีแห่งอื่นๆ เช่นกัน ตัวอย่างเช่น เมืองนครปฐมโบราณ มีสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เก่าอยู่นอกเมือง เป็นต้น

มหาอิทธิมาลัยกัลป์ปากกร สงวนลิขสิทธิ

ลักษณะภูมิศาสตร์สัมพันธ์
เมืองโบราณอุทองตั้งอยู่บนที่ดอน โดยที่ด้านทิศตะวันตกจะเป็นเขตภูเขาซึ่งเป็นเทือกเขาที่มีแนวต่อเนื่องยาวมาจากเขตจ.กาญจนบุรี - สำหรับภูเขาบริเวณเมืองอุทองนี้จะมีความสูงเฉลี่ยประมาณ 200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นเขตต้นน้ำของลำห้วยที่ไหลมาสู่เมืองอุทองคือห้วยรวกและห้วยหางนาศ อันเป็นลำห้วยที่มีน้ำเฉพาะฤดูน้ำหลากเท่านั้น ภูเขาที่สูงที่สุดของบริเวณนี้คือ เขารางกะเปิด มีความสูงประมาณ 226 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งอาจจะใช้เป็นจุดสังเกต (Land Mark) ในการเดินทางมายังเมืองอุทอง เช่นเดียวกันกับที่เมืองศรีเทพ มีเขาถมอรัตน์ เป็นจุดสังเกตที่ทำให้ทราบว่าการเดินทางมาใกล้เมืองที่เป็นจุดหมายปลายทางแล้ว⁶

สำหรับด้านทิศเหนือ ตะวันออกและทิศใต้ ของเมืองอุทองเป็นที่ราบลุ่มโดยที่พื้นที่จะลาดเอียงเล็กน้อยลงสู่ลำน้ำจรเข้สามพันด้านทิศตะวันออกของเมือง

จากการศึกษาวิจัยเบื้องต้นพบว่า บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างในราวๆ สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) มีแนวชายฝั่งทะเลเดิมเป็นอ่าวเว้าเข้าไปเป็นบริเวณกว้างห่างจากแนวชายฝั่งทะเลปัจจุบันไปทางเหนือประมาณ 140 กิโลเมตร เริ่มตั้งแต่ จ.เพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา สุคที่จ.ชลบุรี (แผนที่ 4)

ระดับน้ำทะเลในช่วงเวลานั้นอยู่สูงกว่าปัจจุบันประมาณ 3.5-4 เมตร ฟังทะเลรอบๆอ่าวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มต่ำ พบตำแหน่งของเมืองโบราณประมาณ 20 แห่งอยู่โดยรอบบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมนี้ โดยที่เมืองอู่ทองตั้งอยู่ในบริเวณที่มีอ่าวเล็กๆเว้าเข้าไปทางด้านตะวันตกของแนวชายฝั่งทะเลเดิม ทำให้เมืองอู่ทองในอดีตสามารถติดต่อกับดินแดนภายนอกทางทะเลได้อย่างสะดวก

บริเวณเมืองอู่ทองมีลำน้ำสำคัญ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำหรับเมืองและเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ คือ ลำน้ำจรเข้สามพันซึ่งมีต้นกำเนิดอยู่ทาง อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี บริเวณเขาหัวนอนไหลขึ้นมาทางทิศเหนือผ่านมาทางบ้านรางหวาย บ้านลาดหมู วัดประทุมวิหาร บ้านจรเข้สามพัน บ้านนาลาว บ้านท่าพระยาจักร (บริเวณด้านตะวันออกของเมืองอู่ทอง) ไหลเลยไปทางบ้านหนองคาสาม บ้านคอนยายแสด(ยี่แสด) บ้านตาลลูกอ่อน ถึงบ้านวัดนก บรรจบกับลำน้ำใหญ่อีกสายที่ไหลมาจากทางทิศเหนือ คือแม่น้ำท่าว่า ซึ่งไหลมาจากอ.สามชุก จ.สุพรรณบุรี ผ่านมาทางบ้านท่าระกำ บ้านหนองตาแป้น บ้านหนองสาหร่าย บ้านคลั่งชัน บ้านท่าข้าม บ้านท่าว่า (บริเวณใกล้เคียงกับสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่) บ้านเขาคิน บ้านศาลาขาว(วัดพระธาตุ) บ้านคอนยายเกตุ บรรจบกับแม่น้ำจรเข้สามพันที่บ้านวัดนก จากนั้นก็ไหลลงใต้ไปเรื่อยๆผ่านบ้านบางลี่ อ.สองพี่น้อง จนไปบรรจบกับแม่น้ำสุพรรณบุรีที่บ้านสามแก้ว⁸

ลักษณะแม่น้ำท่าว่าที่ไหลลงมาทางทิศใต้ขนานกับแม่น้ำสุพรรณบุรีนี้ ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่าแม่น้ำท่าว่าคือแม่น้ำสุพรรณบุรีสายเก่า ส่วนแม่น้ำสุพรรณบุรีปัจจุบันคงเป็นคลองลัดผ่านมาทางตัวเมืองสุพรรณบุรีนั่นเอง และแม่น้ำก็เกิดเปลี่ยนเส้นทางไหลมาทางตัวเมืองสุพรรณบุรีมากขึ้นอย่างเห็นในปัจจุบัน⁹

ถ้าหากทฤษฎีแนวชายฝั่งทะเลเดิมถูกต้อง บริเวณตั้งแต่บ้านวัดนกซึ่งแม่น้ำจรเข้สามพันมาบรรจบกับแม่น้ำท่าว่า รวมไปถึงบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าว่า น่าจะมีลักษณะเป็นเว้าอ่าวขนาดใหญ่เว้าเข้าไปถึงบ้านสระยายโสม¹⁰ เรือเดินทะเลสามารถเข้าไปถึงบริเวณด้านตะวันออกของเมืองอู่ทอง ซึ่งไม่ห่างจากบริเวณเมืองมากนัก

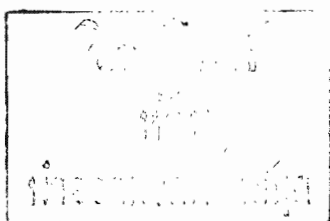
เขาคอกและเขาถ้ำเสือที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองอู่ทอง เป็นต้นกำเนิดแหล่งน้ำที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ ลำห้วยน้ำตกพุ่มวง บริเวณที่ลาดเชิงเขาคอกมีร่องรอยการสร้างคันดินและก่อทวนบไปกักเก็บน้ำจากลำห้วยสายนี้เป็นระยะๆ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คอกช้างดิน” ด้วยเหตุที่เข้าใจว่าเป็นคอกสำหรับจับช้างในสมัยทวารวดี แต่ถ้าพิจารณาจากทำเลที่ตั้งและลักษณะพื้นที่ใช้สอยแล้ว เห็นว่าควรจะเป็นอ่างเก็บน้ำที่รับน้ำมาจากลำห้วยน้ำตกพุ่มวงที่มีน้ำเฉพาะฤดูน้ำมาก เก็บไว้ใช้ในฤดูแล้ง

มีแนวคันดินขนาดใหญ่แห่งหนึ่งที่ยังสรุปชัดเจนไม่ได้ว่าเป็นแนวคันดินกั้นน้ำหรือถนนที่ใช้คมนาคม แต่เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศแล้ว สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นถนน เพราะแนวคันดินนี้ทอดยาวผ่านเมืองสำคัญๆหลายเมืองซึ่งยาวเกินกว่าจะเป็นคันกั้นน้ำ หรือถ้าเป็นคันกั้นน้ำจริง

ก็คงจะมีขนาดใหญ่มากพอที่จะใช้เป็นถนนในการคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองได้ แนวคันดินดังกล่าวนี้ เริ่มต้นที่จ.เพชรบุรี ผ่านต.สระบัว อ.เขาย้อย เมืองโบราณบ้านคูบัว เข้าสู่ตัวเมืองราชบุรี จากนั้นก็ ผ่านอ.โพธารามไปทางเมืองโบราณพงตึก แล้วข้ามฟากแม่น้ำแม่กลองที่ต.ท่าเรือ ไปทางพระแท่น ดงรัง ขึ้นเขาหัวนอนและทอดยาวขนานไปกับลำน้ำจรเข้สามพัน ผ่านบริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของ เมืองโบราณอู่ทอง ขึ้นไปทางบ้านหนองสาหร่าย อ.คอนเจดีย์ เข้าเขต อ.ศรีประจันต์ สิ้นสุดที่ตรง แม่น้ำสุพรรณบุรี(แม่น้ำท่าจีน) ตรงบริเวณที่เรียกว่า“ท่าหัวอู่ทอง” แนวถนนดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า “ถนนท่าหัวอู่ทอง”¹¹ แม้ว่าจะยังไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่การสันนิษฐานเบื้องต้นก็น่าที่จะเป็นไปได้ว่า มีอายุร่วมสมัยกับทวารวดี เนื่องจากแนวคันดินนี้จะผ่านเมืองโบราณสมัย ทวารวดีเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมืองโบราณคูบัวและเมืองโบราณอู่ทอง เป็นต้น¹²

ความเจริญของเมืองโบราณอู่ทองที่รุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น เป็นเพราะพื้นที่ที่มีปัจจัยที่ เหมาะสมกับการตั้งชุมชนขนาดใหญ่ คือมีพื้นที่ราบสำหรับทำการเกษตรกรรมและมีแหล่งน้ำ สำหรับอุปโภคบริโภค อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลทำให้สามารถติดต่อกับชุมชนโบราณอื่นๆทั้งในบริเวณ ใกล้เคียงและที่ไกลออกไปจนถึงต่างประเทศได้โดยทางเรือ มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทาง น้ำอีกทั้งตัวเมืองยังตั้งอยู่ในบริเวณเส้นทางที่สำคัญ เป็นต้น บริเวณเมืองอู่ทองจึงมีร่องรอย การอยู่อาศัยต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมาเป็นเวลา นาน อย่างน้อยก็ในช่วง 2,500-2,300 ปีมาแล้ว¹³ ทำให้ชุมชนเล็กๆพัฒนาเข้าสู่การเป็นสังคมเมือง ได้ง่าย และยังคงความเป็นเมืองสำคัญในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น (สมัยทวารวดี) อีกด้วย

เหตุที่เมืองโบราณอู่ทองเสื่อมความสำคัญลง คงจะเกิดจากปัญหาของการงอกของแผ่นดิน จากการทับถมของโคลนตะกอนที่บริเวณปากแม่น้ำ ปกติปริมาณการงอกของแผ่นดินที่ปากแม่น้ำ จะมีอัตราเฉลี่ยประมาณ 15-20 ฟุตต่อปี ทำให้ปากแม่น้ำตื้นเขิน จากภาพถ่ายทางอากาศ ยังแสดง ให้เห็นร่องรอยการขุดคลอง ลัดเป็นแนวตรงไปยังปากแม่น้ำจรเข้สามพัน แสดงว่าเมื่อแนวเก่าไม่ สะดวก จึงได้มีการขุดแนวคลองใหม่และยังปรากฏร่องรอยว่า ลำน้ำจรเข้สามพัน ได้เปลี่ยนเส้น ทางเดินใหม่ก่อนที่จะมาถึงเมืองอู่ทอง ทำให้บริเวณเมืองอู่ทองเกิดการขาดแคลนน้ำ ได้ค้นพบร่อง รอยการสร้างคันดินสูงปิดทางน้ำไม่ให้ไหลไปตามแนวใหม่ที่บริเวณทิศใต้ของเมืองอู่ทอง ซึ่ง แสดงให้เห็นถึงการพยายามต่อสู้เพื่อความอยู่รอดกับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ แต่ในที่สุดเมื่อ แก้ปัญหาเรื่องน้ำได้ แนวชายฝั่งทะเลเดิมกลับถูกทับถมจนร่นห่างไกลออกไป ไม่สะดวกในการติด ต่อทางทะเล ทำให้เมืองอู่ทองหมดความสำคัญลงในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17-18¹⁴

๑๑
๑/๐๑
๒๕๔๑
๐๐๓

สรุปเกี่ยวกับการศึกษาที่ผ่านมา

หลังจากเมืองโบราณอู่ทองถูกทิ้งร้างไปเป็นเวลาหลายร้อยปี ก็ไม่มีการกล่าวถึงหรือค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับเมืองโบราณแห่งนี้เลย ตราบจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุพรรณบุรีในปี พ.ศ. 2446 ครั้งนั้นได้เสด็จมาประพาสเมืองโบราณอู่ทองแห่งนี้ด้วยในเวลา นั้นบริเวณเมืองอู่ทองยังคงมีแนวคูน้ำคันดินและกำแพงเมืองเหลืออยู่พอสมควร ภายในเมืองก็ยังมีซากโบราณสถานอยู่หลายแห่ง จากการเสด็จครั้งนั้นสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุพรรณบุรีได้ทรงนิพนธ์เล่าเรื่องเมืองอู่ทองไว้ในรายงานการเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรีและทรงวินิจฉัยเรื่องเมืองอู่ทองไว้ในหนังสือ “นิทานโบราณคดี” อีกครั้งโดยทรงสันนิษฐานว่า เมืองโบราณอู่ทองแห่งนี้คงจะเป็นเมืองดั้งเดิมของพระเจ้าอู่ทอง (ผู้ที่สถาปนากรุงศรีอยุธยา) ตามที่ปรากฏในพงศาวดารฉบับต่างๆ และเป็นที่แห่งเดียวกันกับ “เมืองสุพรรณภูมิ” ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จากหลักฐานประเภทต่างๆ ที่ได้ทรงทอดพระเนตรที่เมืองอู่ทอง เช่น พระพุทธรูป สถาปัตยกรรมต่างๆ ทำให้ทรงตั้งข้อสังเกตว่าเมืองอู่ทองแห่งนี้ น่าจะเคยเจริญรุ่งเรืองร่วมสมัยกับเมืองนครปฐมโบราณในช่วงสมัยที่เรียกว่า “ทวารวดี” เพราะลักษณะหลักฐานประเภทต่างๆ คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ ความเจริญนี้คงสืบเนื่องมาจนถึงรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง จึงได้มีการทิ้งร้างเมืองแห่งนี้ไปสร้างกรุงศรีอยุธยา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุพรรณบุรีชิ้นนี้ ถือได้ว่าเป็นการริเริ่มในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเมืองโบราณอู่ทองอย่างแท้จริง¹⁵

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น นักวิชาการชาวต่างประเทศหลายท่านกำลังศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอกสารที่สำคัญในการศึกษา คือ จดหมายเหตุจีนและบันทึกของพระภิกษุชาวจีน ซึ่งได้กล่าวถึงอาณาจักรต่างๆ ในภูมิภาคนี้ เอกสารของจีนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 กล่าวถึงอาณาจักร “โตะโลโปตี้” ที่ตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรศรีเกษตรและอาณาจักรอีสานปุระ (ขอม) เรื่องราวเกี่ยวกับ “โตะโลโปตี้” เป็นที่สนใจของนักวิชาการชาวต่างประเทศมาก มีการเสนอว่า “โตะโลโปตี้” ในเอกสารของจีนน่าจะตรงกับคำว่า “ทวารวดี” ซึ่งความคิดนี้ได้รับการยอมรับพอสมควร พอล เปลลิโต์ (Paul Pelliot) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสได้ตรวจสอบจากหลักฐานต่างๆ ทางภาคกลางของประเทศไทย และออกความเห็น ว่า อาณาจักรโตะโลโปตี้หรือทวารวดี ควรจะตั้งอยู่บริเวณตอนใต้ของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา¹⁶

สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุพรรณบุรี และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedes) ได้ร่วมมือกันพยายามศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรทวารวดีให้กระจ่างยิ่งขึ้น จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบตั้งแต่ราชบุรีขึ้นไปจนถึงลพบุรี ซึ่งบ่งชี้ว่าโบราณวัตถุสมัยทวารวดีนั้นส่วนใหญ่แสดงถึงศิลปะทางพุทธศาสนาที่ บริเวณที่พบหลักฐานเหล่านี้ น่าจะเป็นที่ตั้งแน่นอนของอาณาจักรทวารวดี

2. วัฒนธรรมแบบฟูนันที่เมืองออกแก้ว ไม่ได้สืบต่อลงมาในวัฒนธรรมแบบเจนละในกัมพูชา ซึ่งตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมทวารวดีทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่สืบทอดรูปแบบการก่อสร้างลักษณะโบราณวัตถุและเครื่องปั้นดินเผาตามแบบวัฒนธรรมฟูนันไว้อย่างชัดเจน

3. มีการค้นพบร่องรอยอิทธิพลอินเดียที่สร้างขึ้นในพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยไม่ใช่วัตถุที่อาจนำเข้าโดยตรงจากอินเดียได้ เช่น ประติมากรรมรูปพระภิกษุสงฆ์ครองจีวรแบบอมราวดีซึ่งพบที่อุทองเป็นต้น ซึ่งต่างจากโบราณวัตถุต่างๆ ที่เมืองออกแก้วที่มักจะเป็นวัตถุที่สามารถนำเข้ามาจากอินเดียได้²¹

บวสเชอติเยร์ ยังได้เน้นถึงความสำคัญของเมืองอุทองในสมัยทวารวดีอีกด้วย จากการขุดแต่งโบราณสถานต่างๆ ในบริเวณเมืองอุทอง ทำให้พบกับความหลากหลายทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม มีทั้งสถูปทรงสี่เหลี่ยมยกเก็จ สถูปทรงแปดเหลี่ยม สถูปทรงกลม รวมทั้งอาคารประเภทวิหารและมณฑปที่มีส่วนคล้ายกับสถาปัตยกรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครด้วย โบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่งแสดงถึงวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาสมัยทวารวดีที่เจริญอย่างมากไม่แพ้กับที่ค้นพบในเมืองนครปฐม อีกทั้งยังบ่งบอกถึงความสัมพันธ์กับศิลปะศรีวิชัยทางภาคใต้ของประเทศไทย แม้ว่าจะไม่มากนักก็ตาม นอกจากนี้อุทองยังเป็นที่แห่งเดียวที่พบกับจารึกสมัยทวารวดี (จารึกแผ่นทองแดง) ระบุพระนามกษัตริย์อย่างชัดเจน เมืองอุทองจึงอาจจะเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดีด้วยก็เป็นได้²²

ปี พ.ศ. 2508-2509 วัดสัน (W. Watson) และลูฟส์ (H.H.E Loffs) ทำการขุดหลุมทดสอบที่บ้านท่าม่วง เขตเมืองโบราณอุทอง พบทั้งหลักฐานสมัยฟูนันคล้ายที่เมืองออกแก้วและเครื่องมือเหล็กซึ่งพบน้อยมากที่เมืองออกแก้ว ผลจากการขุดค้นสรุปได้ว่าในบริเวณเมืองอุทองมีความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมตั้งแต่ฟูนันมาจนถึงสมัยทวารวดี ก่อนการขยายของวัฒนธรรมฟูนันก็มีวัฒนธรรมในปลายสมัยหินใหม่และยุคโลหะปรากฏอยู่แล้ว การเข้ามาของวัฒนธรรมฟูนันไม่ได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในเขตนี้นัก ลูฟส์ตั้งข้อสันนิษฐานเรียกวัฒนธรรมเช่นนี้ว่า Early Man หรือ Proto-Man²³

บรอนสัน (B. Bronson) และเดลส์ (G.F. Dales) ร่วมกันทำการขุดค้นที่จันเสน จ.นครสวรรค์ใน พ.ศ. 2511-2512 โดยเปรียบเทียบกับขุดค้นที่บ้านท่าม่วง เมืองอุทองของวัดสันและลูฟส์ ทำให้บรอนสันปฏิเสธทฤษฎีที่ว่าเมืองอุทองเป็นเมืองหลวงของฟูนัน ด้วยเหตุที่ว่า เมืองอุทองมีขนาดเล็กกว่าเมืองออกแก้ว หลักฐานที่อายุร่วมสมัยกับที่เมืองออกแก้วมีน้อยมากต่างกับที่เมืองจันเสนซึ่งมีหลักฐานคล้ายกับที่เมืองออกแก้วมากกว่า²⁴

ในปี พ.ศ. 2512 ควอริช เวลส์ ได้กลับมาทำการขุดค้นที่เมืองอุทองอีกครั้ง โดยเลือกขุดหลุมทดสอบบริเวณบ้านท่าม่วง ซึ่งก็ได้พบกับหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ โดยเฉพาะภาชนะดินเผาที่คล้ายแบบฟูนันมาก เวลส์คิดว่าเป็นของฟูนันเช่นเดียวกับความเห็นของวัดสัน ซึ่ง

เคยมาขุดค้นในบริเวณเดียวกันก่อนหน้านี้²⁵ เวลส์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของเมืองอู่ทองคล้ายกับบวสเชอเลียร์ คือ เชื่อว่าเมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ที่เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 11 หลังจากพูนล้มสลายและมีอำนาจต่อมาเกือบ 5 ศตวรรษ อย่างไรก็ตามเวลส์ยังคงมีความคิดขัดกับทฤษฎีที่ว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ เคยอยู่ใต้อำนาจพูนัน เมื่อพูนันเสื่อมจึงเกิดทวารวดีขึ้นและรับอิทธิพลของพูนัน สำหรับเวลส์เชื่อว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้เป็นที่ตั้งของแคว้นซึ่งปรากฏชื่อในเอกสารจีนว่า “จินหลิน” เป็นแคว้นอิสระก่อนที่จะตกอยู่ใต้อิทธิพลพูนันในภายหลังและจินหลินให้มรดกทางวัฒนธรรมแก่ทวารวดี ประเด็นสำคัญที่เวลส์เสนอไว้ให้มีการศึกษาค้นคว้าต่อไปได้แก่ การที่จินหลินในระยะแรกไม่มีความเกี่ยวข้องกับพูนัน , เมืองอู่ทองไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 , มีการเคลื่อนย้ายผู้คนสมัยทวารวดีจากภาคกลางไปยังที่ราบสูงโคราชเนื่องจากพบความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา²⁶

อ.มานิต วัลลิโภคม เป็นนักวิชาการไทยท่านหนึ่งที่สนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองโบราณอู่ทอง การศึกษาค้นคว้าของท่านได้สรุปไว้ว่า เมืองอู่ทองร้างไปก่อน พ.ศ.1700 โดยพิจารณาจากโบราณวัตถุและสภาพภูมิศาสตร์ กล่าวคือ แม่น้ำท่าจีนเกิดการเปลี่ยนเส้นทางทำให้แม่น้ำจรเข้สามพันตื้นเขิน ส่วนโบราณวัตถุพบว่าตลอดสองฟากลำน้ำเก่า พบลูกปัดและโบราณวัตถุสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีความเก่าแก่กว่าที่นครปฐม อ.มานิต ยังได้แสดงความเห็นว่า “จินหลิน” ในเอกสารจีนก็คืออู่ทอง และเมืองอู่ทองนี้เป็นที่เดียวกันกับสถานที่ที่หลักฐานอินเดียเรียกว่า “สุวรรณภูมิ” เมืองอู่ทองเป็นเมืองเอกที่มีความสำคัญมากในสมัยทวารวดี แม้ว่าต่อไปจะมีการย้ายศูนย์กลางของทวารวดีไปที่เมืองนครปฐมแล้ว แต่เมืองอู่ทองก็ยังคงมีความสำคัญสำหรับการติดต่อตามเส้นทางบก โดยแนวคันดินที่เรียกว่า ถนนท้าวอู่ทอง²⁷

อ.ศรีศักร วัลลิโภคม ได้สำรวจและทำการศึกษาเรื่องเมืองโบราณอู่ทองต่อมาและชี้ให้เห็นว่า เมืองอู่ทองเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการจากชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ เป็นสังคมบ้านเมืองอย่างแท้จริงในสมัยประวัติศาสตร์ อู่ทองตั้งอยู่ในบริเวณที่ติดต่อกับชุมชนอื่นๆได้ทั้งที่อยู่ใกล้เคียงและห่างไกลออกไป อีกทั้งยังสามารถติดต่อค้าขายกับดินแดนต่างชาติได้โดยเฉพาะทางน้ำ โบราณวัตถุที่พบที่นี่มีทั้งศิลปวัตถุแบบอินเดีย ลูกปัด ตราประทับ เหรียญเงินและเครื่องประดับ ซึ่งร่วมสมัยกับโบราณวัตถุที่พบที่เมืองออกแก้ว ดังนั้นข้อสรุปของ อ.ศรีศักร จึงพ้องกับแนวความคิดของบวสเชอเลียร์ว่า เมืองอู่ทองเคยเป็นเมืองที่มีความสำคัญมาก่อนเมืองนครชัยศรี เริ่มเสื่อมลงราวพุทธศตวรรษที่ 12 และกลายเป็นเพียงเมืองรองของเมืองนครชัยศรีในเวลาต่อมา²⁸

สำหรับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เคยมาทำการขุดค้นศึกษาและปฏิบัติงานภาคสนามที่เมืองโบราณอู่ทองหลายครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2502 ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรทิศ ศิกกุล ทรงนำนักศึกษาคณะโบราณคดี มาทำการขุดค้นศึกษาโบราณสถานในเขตเมืองอู่ทอง ในครั้งนั้นเน้นการขุดแต่งहार่องรอยโบราณสถานเป็นส่วนใหญ่และมีการย้ายบริเวณที่ปฏิบัติงาน

หลายครั้ง โบราณวัตถุที่ค้นพบส่วนมากเป็นชิ้นส่วนเครื่องประดับสถาปัตยกรรมและวัตถุเนื่องในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นข้อยืนยันถึงความเจริญทางพุทธศาสนาและอารยธรรมแบบทวารวดีในเมืองอุทอง²⁹

ในปี พ.ศ. 2508 คณะโบราณคดีได้นำนักศึกษาออกปฏิบัติงานภาคสนามที่เมืองอุทองอีกครั้ง โดยเลือกทำการขุดค้นที่เนินโบราณสถานแห่งหนึ่งทางด้านทิศตะวันออกนอกเมืองอุทอง การขุดค้นครั้งนี้ได้พบหลักฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ขวานหินขัด เศษกระดูกสัตว์ประเภทต่างๆ เช่น หมู ช้าง สัตว์น้ำประเภทเต่าและปลา เปลือกหอย และเศษภาชนะดินเผา เป็นต้น ลักษณะการทับถมของหลักฐานในชั้นดินคล้ายกับที่บ้านเก่า จ. กาญจนบุรี ซึ่งเป็นชั้นดินที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของคนมาก่อน³⁰

ครั้งล่าสุดคือในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2541 ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดีได้นำนักศึกษาสาขาวิชาเอกโบราณคดีออกปฏิบัติงานภาคสนามที่อุทอง โดยเลือกทำการขุดค้นที่สนามหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง หลักฐานทางโบราณคดีจากการขุดค้นศึกษาครั้งนี้ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยโบราณ เช่น เศษภาชนะดินเผาประเภทมีสันแบบทวารวดี เศษกระดูกสัตว์ประเภทต่างๆ ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ เปลือกหอย เครื่องประดับประเภทลูกปัดแก้ว เป็นต้น ซึ่งแสดงภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนสมัยทวารวดีในบางแง่มุมที่ถูกมองข้ามมาตลอด หากหลักฐานจากการขุดค้นศึกษาครั้งนี้ได้รับการวิเคราะห์แปลความอย่างเป็นระบบแล้ว อาจจะทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “สภาพสังคมและการดำรงชีวิต” ของผู้คนในสมัยทวารวดีกระจ่างมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ส่วนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองโบราณอุทองที่มีต่อการโบราณคดีไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในบริเวณเมืองอุทองนี้แสดงความเป็น “พิเศษ” ในตัวเองและได้รับการศึกษาค้นคว้าจากนักวิชาการหลายเชื้อชาติอย่างมุ่งมั่นมาเป็นเวลาหลายสิบปี ก่อให้เกิดแนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นไปในด้านต่างๆ ของเมืองอุทองหลายแนว มีการพิสูจน์ด้วยหลักฐานที่ค้นพบในเวลาต่อมาเสมอ ซึ่งยังไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุที่ยังมีอีกหลายด้านของเมืองอุทองที่ยังรอการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้นต่อไป

เชิงอรรถท้ายบทที่ 2

1. คุงฉี สมบุญยวิโรจน์, “รูปแบบเมืองโบราณทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย.” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), หน้า 45.
2. จตุพร เทียมทินกฤต และคณะ, “เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การศึกษาบทบาทของเมืองอู่ทองความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณใกล้เคียงช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535), หน้า 23.
3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณ, “นิทานที่ 18 เรื่องคันเมืองโบราณ,” นิทานโบราณคดี (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517), หน้า 368-396.
4. ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงแพทย, “พระเจ้าอู่ทองสร้างบ้านแปงเมือง,” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 6, ฉบับที่ 8 (มิถุนายน 2528), หน้า 52-55.
5. จตุพร เทียมทินกฤต และคณะ, เรื่องเดิม, หน้า 25.
6. เรื่องเดียวกัน.
7. ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 47-50.
8. มานิต วัลลิโกคม, “เมืองอู่ทอง,” โบราณวิทยา เรื่อง เมืองอู่ทอง (พระนคร : ศิวพร, 2509), หน้า 85-86.
9. เรื่องเดียวกัน, หน้า 87-88.
10. จตุพร เทียมทินกฤต และคณะ, เรื่องเดิม, หน้า 26.
11. มานิต วัลลิโกคม, เรื่องเดิม, หน้า 95.
12. นิรุฒ เอี่ยมสกุล, “พัฒนาการก่อนเป็นเมืองอู่ทองในพุทธศตวรรษที่ 11.” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), หน้า 27.
13. เรื่องเดียวกัน.
14. ทิวา ศุภจรรยา, “ชุมชนโบราณในเมืองไทยจากหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ,” สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 15 (กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2534), หน้า 163-164.
15. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณ, เรื่องเดิม, หน้า 363-374.

16. ฉื่อง บวสเชอติเยร์ , “เมืองอู่ทองและความสำคัญของเมืองอู่ทองในประวัติศาสตร์ไทย,” แปลโดย อุไรศรี วรชนะริน , โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง (พระนคร : ศิวพร , 2509) , หน้า 3 .
17. เรื่องเดียวกัน , หน้า 4-5 .
18. Quaritch Wales , Dvaravati : the Earliest Kingdom of Siam [London : Bernard Quaritch , 1969] , pp. 30-31 .
19. ฉื่อง บวสเชอติเยร์ , “เมืองอู่ทองและความสำคัญ,” หน้า 5 .
20. เรื่องเดียวกัน , หน้า 6 .
21. ฉื่อง บวสเชอติเยร์ , “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับสถานที่ตั้งอาณาจักรฟูนัน,” แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง (พระนคร : ศิวพร , 2509) , หน้า 8-9 .
22. ฉื่อง บวสเชอติเยร์ , “เมืองอู่ทองและความสำคัญ,” หน้า 8-9 .
23. H.H.E. Loofs , “Problem of Continuity between the pre-Buddhist and Buddhist Periods in Central Thailand , with special reference to U-Tong ,” Early South East Asia [New York : Oxford University Press , 1979] , pp. 342-351 .
24. Bennet Bronson , “The Late Prehistory and Early History of Central Thailand with Special Reference to Chansen ,” Early South East Asia [New York : Oxford University Press , 1979] , pp. 315-335 .
25. Quaricth Wales , op.cit. , pp. 6-7 .
26. Ibid. , PP. 115-116 .
27. มานิต วัลลิโกคม , “สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ,” เมืองโบราณ ปีที่ 1 , ฉบับที่ 1 (2518) , หน้า 51-60 .
28. ศรีศักร วัลลิโกคม , โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2525) , หน้า 12-13 .
29. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , “รายงานการนำนักศึกษาคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ไปทำการขุดค้นที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ,” ศิลปากร ปีที่ 3 , ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2502) , หน้า 71-79 .
30. ปรีชา กาญจนาคม , “รายงานผลงานของนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งไปฝึกงานโบราณคดีภาคปฏิบัติที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่วันที่ 7-21 พฤศจิกายน 2508 ,” โบราณคดี ฉบับปฐมฤกษ์ (พฤษภาคม 2509) , หน้า 13-20 .

บทที่ 8

หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ในบริเวณเมืองโบราณอู่ทองและบริเวณใกล้เคียง

1. หลักฐานประเภทจารึก

1.1 จารึกแผ่นทองแดงอู่ทอง (ภาพที่ 2)

เป็นแผ่นทองแดงขนาดกว้าง 28 เซนติเมตร ยาว 42 เซนติเมตร หนา 2 เซนติเมตร นางแถม เสือคำ ชุคพบในที่ดินของตัวเองบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง ตรงข้ามกับโรงเรียนอู่ทองศึกษาลัย ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง สภาพเดิมเมื่อแรกพบชำรุดหักเป็น 3 ท่อน ต่อมาได้ทำการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพดีแล้ว จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นภาษาสันสกฤต จำนวน 6 บรรทัด มีคำอ่านดังต่อไปนี้

1. อากิรณณาภิรตุคิปลุชสย	ราชญุศุ ศรีसानวรมุณเณ
2. นปตา ศรีหรมวรมุมาศ	ลพฐลีหาสนะ กรมาต
3. นฤตตตุรยุยาทีสัปนนำ	ศิวีกา รตนาทิณฐิตำ
4. ส ลาตปตุรา ปรีหิโน	จ จูริมทุมราตเกศวร
5. ปศุจาจ จ สามภวโกศ	วรูปกรไณรยุตม
6. ส ศรีธาเรศวร ททุยา	น นาญยคีตาทีสุงกลม

ศาสตราจารย์ น้า ทองคำวรรณ ได้อ่านคำแปลเป็นภาษาไทยดังต่อไปนี้

พระเจ้าศรีหรมวรมัน เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าศรีอีสานวรมัน ผู้ทรงพระเกียรติอันแผ่ไปทั่วได้รับสิงหาสนะ (ราชบัลลังก์) มาโดยลำดับ

พระองค์ได้ส่งสีกา(พระราชยานคานหาม)อันประดับด้วยรัตนะเป็นคัน พร้อมด้วยเพื่อนรำและดนตรีเป็นอาทิ เป็นทักษิณาวายแด่พระศรีมัท อัมราตเกศวร

และภายหลัง ท้าวเธอได้ถวายของควรแก่การอุปการณอันประเสริฐ และหมั่นคนมีความสามารถในการเพื่อนรำและขับร้องเป็นคัน แด่พระศิวลึงค์ ซึ่งแทนองค์ศรีธาเรศวร¹

1.2 จารึกก้อนตราดินเผา (ภาพที่ 3)

เป็นโบราณวัตถุที่รับมาจากประชาชนโดยไม่ทราบแหล่งที่มาแน่นอน ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง มีลักษณะเป็นก้อนดินเผากลมครึ่งซีก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 เซนติเมตร ด้านที่แบนของก้อนดินมีตราประทับรูปวงกลม แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนบนเป็นภาพเรียงลำดับจากซ้ายมาขวา คือ โคหมอบ ตริศูต และสัตว์ปีกคล้ายหงส์หรือครุฑ ส่วนล่างมีเส้นแบ่ง

ค้นจากส่วนบนเป็นตัวจารึก 1 บรรทัด อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ซึ่งจารึกก่อนดินเผาของเมือง
อุททองขึ้นนี้ยังไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าเลย

อย่างไรก็ตามมีการค้นพบก้อนตราดินเผาซึ่งมีรูปแบบสัญลักษณ์และจารึกที่เหมือนกันทุก
ประการกับก้อนตราดินเผาขึ้นนี้ ที่เมืองโบราณจันเสน จ.นครสวรรค์ (ภาพที่ 4) และได้ทำการอ่าน
จารึกโดยนายชะเอม คล้ายแก้ว ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึกจากกรมศิลปากร กำหนดอายุได้ว่าอยู่ในช่วง
พุทธศตวรรษที่ 14 จารึกดังกล่าวมีคำอ่านดังต่อไปนี้

ศิวรูปมฤดา

แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า พระศิวะ พระพรหมและพระวิฆณุ²

การที่ลักษณะรูปแบบสัญลักษณ์และตัวอักษรจารึกที่เรียงลำดับได้ตรงกันทุกประการ ของ
ก้อนตราดินเผาจากเมืองอุททองและจากเมืองจันเสนนั้น คำอ่านจารึกบนก้อนตราดินเผาจากเมือง
อุททองจึงควรที่จะมีความหมายอย่างเดียวกันกับของเมืองจันเสนและเป็นไปได้ว่า เป็นก้อนตราดินเผา
ที่ใช้แม่พิมพ์เดียวกันในการกดประทับ

2. หลักฐานประเภทรูปเคารพ

รูปเคารพทางศาสนาพราหมณ์ที่พบในบริเวณเมืองโบราณอุททองมีด้วยกัน 2 อย่าง คือ
เทวรูปพระนารายณ์และศิวิลิ้งค์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อพระยาจักร (ภาพที่ 5)

ประดิษฐานอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อพระยาจักร บริเวณตลาดชุมชนท่าพระยาจักร อ.อุททอง จ.
สุพรรณบุรี เป็นเทวรูปที่ได้รับการค้นพบมาเป็นเวลานานแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ทรงราชูปภาพ
เมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรีในปี พ.ศ. 2446 ทรงกล่าวถึง “สถานพระนารายณ์ริมท่า
พระยาจักร” ที่เมืองอุททองด้วย³ ปัจจุบันเทวรูปองค์นี้ก็ยังได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนเป็น
อย่างมาก มีการปิดทองมากจนไม่สามารถเห็นรายละเอียดได้ชัดเจน

ลักษณะของเทวรูปเป็นประติมากรรมนูนสูง สลักจากหินปูน ขนาดสูงประมาณ 110
เซนติเมตร กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร เป็นรูปพระนารายณ์ประทับยืนสวมหมวกทรงกระบอที่
ค่อนข้างแบน มีประภาณฉลขนาดเล็กปรากฏอยู่ข้างพระเศียร มี 4 กรโดยที่กรซ้ายด้านบนถือ
กระบอง กรขวาด้านบนถือจักรในลักษณะหันออกด้านตรง ส่วนพระกรด้านล่างทั้งสองกรวางอยู่ที่
พระโสณคัลลภกำลังถือบางสิ่ง ซึ่งอาจจะเป็นสังข์หรือก้อนดินก็เป็นได้ ผ้าทรงของเทวรูปแม้ว่าจะ
เห็นไม่ชัดเจนนักแต่พอสังเขปได้ว่าทรงผ้ายาวแบบโตรี มีชายเข็มขัดผ้า (กติสูตร) ผูกเป็นโบว์ห้อย
อยู่ทั้งสองข้างและมีความเป็นไปได้ว่าเข็มขัดผ้านี้จะห้อยตกเป็นวงโค้งทางด้านหน้าจากร่องรอยที่
ยังพอเห็นได้

2.2 เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อจักรนารายณ์ (ภาพที่ ๑)

ประดิษฐานอยู่ที่ศาลเจ้าเชิงเขาพระ ภายในวัดเขาพระศรีสรรเพชญาราม อ.อุ้มทอง จ. สุพรรณบุรี จากคำบอกเล่าของชาวบ้านกล่าวว่า เดิมเทวรูปองค์นี้ถูกพบในลักษณะวางนอนในเพิง ฝาของเขาพระ จึงได้มีการเคลื่อนย้ายออกจากเพิงฝาและสร้างศาลแบบจีนเป็นที่ประดิษฐานภายใน วัดเขาพระแห่งนี้มาเป็นเวลาหลายสิบปีแล้ว สันนิษฐานว่า เทวรูปนี้คงถูกเคลื่อนย้ายมาจากบริเวณ อื่น เพราะเพิงฝาที่พบครั้งแรกเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา และเทวรูปก็ถูกวาง นอนไว้กับพื้น ปัจจุบันเทวรูปองค์นี้ยังคงได้รับการเคารพบูชาจากประชาชนและมีการซ่อมแซมใน ส่วนต่างๆที่เคยชำรุดจนมีลักษณะผิดแปลกไป

ลักษณะของเทวรูปเป็นประติมากรรมปูนสูง สลักจากหินปูน ขนาดสูงประมาณ 170 เซนติเมตร กว้างประมาณ 90 เซนติเมตร เป็นรูปพระนารายณ์ประทับยืนสวมหมวกทรงกระบอกรูปที่ ชำรุดและได้รับการซ่อมแซมเปลี่ยนเป็นมงกุฎทรงกรวยเป็นลอนๆ มีประภาณฉัตรปรากฏอยู่ข้าง พระเศียร มี 4 กร โดยที่กรขวามือถือจักรในลักษณะหันออกด้านตรง ส่วน 3 กรได้รับการซ่อมเติม เป็นตรีศูลในกรขวาล่าง วัตถุคล้ายคอกบัวในกรซ้ายล่างและกระบังขนาดเล็กในกรซ้ายบน บริเวณ พระพักตร์และเครื่องประดับพระอุระก็เป็นของที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่เช่นกัน ผ้าทรงของเทวรูปนี้ซึ่งน่า จะเป็นของเดิมเป็นผ้าทรงยาวแบบโสร่ง มีเข็มขัดผ้าห้อยตกลงเป็นวงโค้งด้านหน้าและมีชายผูกเป็น โบว์ห้อยอยู่ทั้งสองข้าง ปรากฏว่ามีเข็มขัดผ้าอีกเส้นหนึ่งคาดพระโสณิหูกเป็นปมไว้ด้านหลังอีก ด้วย

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของเทวรูปองค์นี้คือ มีร่องรอยการแกะสลักลายรูปพญานาค อยู่เบื้องหลังพระนารายณ์ พญานาคนี้โผล่เศียรออกมาทั้งสองข้างของพระนารายณ์ข้างละ 4 เศียร

2.3 เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรี (ภาพที่ 7)

เป็นเทวรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี สมเด็จพระ ธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองสุพรรณบุรี เมื่อครั้งเสด็จกลับจากตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือในปี พ.ศ. 2435 ได้เสด็จไปยังเมืองสุพรรณบุรี ทรงกล่าวถึงเทวรูปที่ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้ว่า “เป็นเหตุที่ผู้คนนำ ไปอ้างเพื่อไม่ให้เจ้านายเสด็จเมืองสุพรรณบุรีเพราะเทพารักษ์พระหลักเมืองไม่ชอบเจ้านาย”⁴ จาก ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า เทวรูปที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้ได้ถูกค้นพบมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2435 เป็น อย่างน้อย และมีความเป็นไปได้ว่าเป็นเทวรูปที่ถูกนำมาจากเมืองโบราณอุ้มทอง⁵ เพราะมีลักษณะ หลายประการที่คล้ายคลึงกับเทวรูปพระนารายณ์ที่เมืองอุ้มทอง ปัจจุบันเทวรูปที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง นี้ยังคงได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนเป็นอย่างมาก อีกทั้งการปิดทองบนเทวรูปทำให้สังเกตเห็นรายละเอียดต่างๆได้ยากพอสมควร

เทวรูปที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้เป็นประติมากรรมปูนสูงสลักจากหินปูนแผ่นเดียวกันแบ่ง เป็นเทวรูปพระนารายณ์ 4 กร 2 องค์ โดยยังสามารถสังเกตเห็นแนวหินที่เชื่อมต่อเทวรูปทั้ง 2 องค์

ให้อยู่ในแผ่นเดียวกันได้

2.3.1 เทวรูปองค์ทิศเหนือ (ภาพที่ 8) อยู่บนแผ่นหินขนาดสูงประมาณ 115 เซนติเมตร กว้างประมาณ 53 เซนติเมตร สลักเป็นรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอกรูป มีประภาณฉล ขนาดเล็กอยู่รอบพระเศียร เทวรูปมี 4 กรโดยที่กรขวาบนถือจักรในลักษณะหันด้านตรงออก กร ซ้ายบนไม่สามารถเห็นได้ว่าถือสิ่งใดเช่นเดียวกันกับอีก 2 กรด้านล่างที่วางอยู่ที่พระโสณิโดยไม่สามารถเห็นลักษณะของสิ่งที่ถืออยู่ได้ ผ้าทรงของเทวรูปเป็นผ้าโรตียาวประมาณพระขงฆ์ มีเข็มขัดผ้า (กติสูตร) ห้อยตกเป็นวงโค้งเบื้องหน้าและผูกเป็นโบว์ทั้งชายเข็มขัดลงมาทั้งสองข้างของ เทวรูป

2.3.2 เทวรูปองค์ทิศใต้ (ภาพที่ 9) อยู่บนแผ่นหินขนาดสูงประมาณ 123 เซนติเมตร กว้าง ประมาณ 65 เซนติเมตร สลักเป็นรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอกรูปลักษณะค่อนข้างแบน มี ประภาณฉลขนาดเล็กอยู่รอบพระเศียร เทวรูปมี 4 กรโดยที่ 2 กรด้านบนไม่ทราบสิ่งของที่ถือ เพราะชำรุดหายไป กรซ้ายล่างกุมกระบองซึ่งมีส่วนปลายติดกับพื้นส่วนกรขวาล่างวางหงายออกที่ บริเวณพระโสณิ ผ้าทรงของเทวรูปเป็นผ้าโรตียาวประมาณพระขงฆ์ มีเข็มขัดผ้า (กติสูตร) ห้อยตก เป็นวงโค้งเบื้องหน้าและผูกเป็นโบว์ทั้งชายเข็มขัดลงมาทั้งสองข้างของเทวรูป ลักษณะเด่นอีกอย่าง หนึ่งของเทวรูปองค์นี้ คือ ปรากฏร่องรอยคล้ายเศียรนาคจำนวน 6 เศียร ที่เบื้องหลังของเทวรูป ซึ่ง คล้ายกับที่ปรากฏอยู่บนประติมากรรมพระนารายณ์นูนสูง ที่ศาลเจ้าวัดเขาพระ อ.อุทุมม จ.สุพรรณ บุรี

2.4 เอกมุขลึงค์ ชั้นที่ 1 (ภาพที่ 10)

ขุดพบที่บริเวณเนินโบราณสถานริมลำห้วยน้ำตกพุ่มวัง ซึ่งตั้งอยู่ด้านใต้ของเขาคอก และ ด้านทิศเหนือของคอกข้างคิน ทางตะวันตกเฉียงใต้นอกเมืองโบราณอุทุมมเมื่อ พ.ศ. 2509⁶ ปัจจุบัน อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทุมม มีลักษณะเป็นลึงค์สลักจากหินสีเขียว ขนาดสูงประมาณ 24 เซนติเมตร ปรากฏให้เห็นเฉพาะส่วนรูปทรวดที่ยังค่อนข้างใหญ่พองตามแบบธรรมชาติและมีร่อง รอยของส่วนวิฆณุภาคทรงแปดเหลี่ยมเพียงเล็กน้อย ส่วนที่เป็นรูปทรวดมีแนวเส้นพรมหสูตร (เส้น คึงตั้งด้านหน้าของรูปทรวด) และเส้นปารศวสูตร (เส้นที่ลากจากส่วนบนของเส้นพรมหสูตรแล้ว ค่อยลาดโค้งต่ำลงมาในแนวนอนไปบรรจบกันทางเบื้องหลัง) ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน พระพักตร์ ของพระศิวะประทับอยู่ที่เหนือส่วนวิฆณุภาคตรงบริเวณเส้นพรมหสูตรและมีขนาดเล็ก พระพักตร์ ชำรุดเหลือเพียงส่วนพระนาสิกและพระขนงโค้งรูปปีกกา ลักษณะทรงผมเป็นมุ่นมวยผมแบบชฎา มุกฎประดับด้วยพระจันทร์เสี้ยว (ภาพที่ 11)

เอกมุขลึงค์ชั้นนี้เป็นลึงค์ที่ติดอยู่กับฐานโยนิ เพราะยังมีเศษหินต่อออกมาอย่างเห็นได้ชัด และยังได้มีการค้นพบชิ้นส่วนฐานโยนิของเอกมุขลึงค์ชั้นนี้ด้วย สลักจากหินสีเขียวเหมือนกันแต่ หักเหลือเพียงซีกเดียว ขนาดยาวประมาณ 73 เซนติเมตร

2.5 เอกมุขสิงค์ ชั้นที่ 2 (ภาพที่ 12)

จากคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง กล่าวว่า มีประชาชนจุดพบที่บริเวณโรงงานกระดาษสยาม ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพิพิธภัณฑฯ และได้มีการนำมามอบให้แก่วพิพิธภัณฑฯในภายหลังเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา⁷ ปัจจุบันยังคงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง มีลักษณะเป็นแท่งศิวิลิ่งค์สลักจากหินปูน ขนาดสูงประมาณ 70 เซนติเมตร ไม่ปรากฏเส้นพรหมสูตรและเส้นปารศวสูตร ศิวิลิ่งค์ชั้นนี้เข้าใจว่าจะเป็นส่วนรูปทรวดทั้งหมัด โดยมีพระพักตร์ของพระศิวะขนาดใหญ่ประดับอยู่ที่ส่วนบนสุด สภาพพระพักตร์ค่อนข้างสมบูรณ์ ทรงผมเป็นมุ่นมวยผมแบบชฎามุกฏสอบขึ้นด้านบน ปรากฏร่องรอยของสร้อยประคำรัดมวยผมและร่องรอยพระจันทร์เสี้ยวประดับที่มวยผมพอสังเกตเห็นได้ นอกจากนี้ยังมีสร้อยไข่มุกหลายเคี้ยว (เอกาวลี) และคัมพูรูปกลมเป็นเครื่องประดับอีกด้วย

2.6 ศิวิลิ่งค์ติดกับฐานโยนี (ภาพที่ 13)

ได้มาจากบริเวณเขาดำเสื่อใกล้กับเขาคอก ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองโบราณอุทอง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง ทำจากหินสีน้ำตาลสลักเป็นฐานโยนีรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวประมาณ 55 เซนติเมตร มีส่วนที่เป็นรางน้ำมนต์อยู่ด้านบน ตรงกลางฐานเป็นตัวศิวิลิ่งค์ที่มีเฉพาะส่วนรูปทรวดเป็นทรงกระบอกขนาดสูงประมาณ 13.5 เซนติเมตร ปรากฏเส้นพรหมสูตรและเส้นปารศวสูตรเป็นเส้นนูนอย่างชัดเจน สภาพของศิวิลิ่งค์ชั้นนี้มีความสมบูรณ์มาก

2.7 ชั้นส่วนศิวิลิ่งค์ชั้นที่ 1 (ภาพที่ 14)

เป็นโบราณวัตถุที่ประชาชนนำมามอบให้โดยไม่ทราบแหล่งที่มาชัดเจน ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง ชั้นส่วนนี้เป็นส่วนของรูปทรวดรูปยาวรีปลายมนสลักจากหินปูนขนาดสูงประมาณ 52 เซนติเมตร ไม่มีร่องรอยของเส้นพรหมสูตรแต่ยังคงปรากฏร่องรอยของเส้นปารศวสูตรที่ด้านล่างเพียงเล็กน้อย

2.8 ชั้นส่วนศิวิลิ่งค์ชั้นที่ 2 (ภาพที่ 15)

เป็นโบราณวัตถุที่ประชาชนนำมามอบให้โดยไม่ทราบแหล่งที่มาชัดเจน ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง ชั้นส่วนนี้เป็นส่วนของรูปทรวดรูปยาวรีปลายมนสลักจากหินปูนขนาดสูงประมาณ 50 เซนติเมตร ยังพอสังเกตเห็นเส้นพรหมสูตรที่เป็นเส้นคู่ขนานลงมาในแนวตั้งและเส้นปารศวสูตรที่เป็นเส้นลาดเอียงลงทั้งสองข้างได้ ส่วนปลายของชั้นส่วนนี้ชำรุดหักหายไปบางส่วน

2.9 ศิวิลิ่งค์ (ภาพที่ 16)

เป็นโบราณวัตถุที่ประชาชนนำมามอบให้โดยไม่ทราบแหล่งที่มาชัดเจน ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง ศิวิลิ่งค์ชั้นนี้สลักจากหินปูนขนาดสูงประมาณ 72 เซนติเมตร ประกอบด้วยส่วนรูปทรวดที่โป่งพองออกอย่างชัดเจน ปรากฏเส้นพรหมสูตรซึ่งแสดงเป็นเส้นคู่ขนานลงมา

ในแนวตั้งที่ห่างกันมากเป็นพิเศษ เส้นปารศวนสูตรกลับไม่ปรากฏให้เห็น ถัดจากส่วนรูปภาคลงมา ก็เป็นทรงสี่เหลี่ยมอันหมายถึงพรหมภาค ทั้งที่โดยทั่วไปแล้วส่วนที่ต่อเนื่องกับรูปภาคควรจะเป็น วิชาภาคทรงแปดเหลี่ยมมากกว่า

ลักษณะพิเศษที่ผิดปกติของศิวลึงค์ชิ้นนี้ อาจเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่า ศิวลึงค์ชิ้นนี้เป็นผลงานฝีมือช่างแบบพื้นเมืองที่ยังไม่เข้าใจประติมานวิทยาของศิวลึงค์หรือฝีมืออาจจะยังไม่คึกในการสลักหิน เช่นนี้ก็เป็นได้

นอกจากประติมากรรมรูปเคารพทั้งที่เป็นเทวรูปและศิวลึงค์แล้ว ที่เมืองโบราณอุททองยังได้พบชิ้นส่วนรองรับรูปเคารพ ที่เรียกกันว่า “ฐานโยนี” อีกจำนวนหนึ่งได้แก่

2.10 ฐานโยนีชิ้นที่ 1 (ภาพที่ 17)

แกะสลักจากหินปูนเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวประมาณ 100 เซนติเมตร มีส่วนยื่นออกมาเป็นรางน้ำมนต์ด้านหน้า ฐานโยนีชิ้นนี้ยังสลักไม่เสร็จเพราะตรงกลางยังไม่มีการเจาะรูเพื่อเสียบเคียวประดิษฐานเทวรูปหรือศิวลึงค์ อีกทั้งรางน้ำมนต์ด้านหน้าก็ยังไม่ได้สลักเป็นทางน้ำไหลเลย

2.11 ฐานโยนีชิ้นที่ 2 (ภาพที่ 18)

แกะสลักจากหินปูนเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวประมาณ 80 เซนติเมตร มีส่วนยื่นออกมาเป็นรางน้ำมนต์ด้านหน้า ตรงกลางของฐานเจาะเป็นช่องรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวประมาณ 28 เซนติเมตร สำหรับเสียบเคียวประดิษฐานรูปเคารพหรือศิวลึงค์ ข้อที่น่าสังเกตคือช่องสำหรับเสียบเคียวตรงกลางนี้ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางอย่างแท้จริง หากแต่เลื่อนไปชิดด้านข้างมากกว่า ซึ่งอาจจะเป็นเพราะความผิดพลาดในการสลักก็เป็นได้

2.12 ฐานโยนีชิ้นที่ 3 (ภาพที่ 19)

แกะสลักจากหินปูนเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวประมาณ 110 เซนติเมตร มีส่วนที่ยื่นออกมาเป็นรางน้ำมนต์ด้านหน้า ตรงกึ่งกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวประมาณ 25 เซนติเมตรสำหรับเสียบเคียวเพื่อประดิษฐานรูปเคารพหรือศิวลึงค์

2.13 ชิ้นส่วนฐานโยนี (ชำรุด) (ภาพที่ 20)

แกะสลักจากหินปูนเนื้อละเอียด แดกหักเป็นหลายท่อน เมื่อนำมาประกอบกันจะได้เป็นรูปฐานสี่เหลี่ยมขนาดยาวประมาณ 100 เซนติเมตร มีส่วนที่ยื่นออกมาเป็นรางน้ำมนต์ด้านหน้า สภาพชำรุดค่อนข้างมาก

เป็นที่น่าสังเกตว่าฐานโยนีเหล่านี้ คงไม่ได้ใช้สำหรับรองรับพระพุทธรูป เนื่องจากพระพุทธรูปสมัยทวารวดีส่วนใหญ่จะมีฐานบัวรองรับอยู่แล้ว ฐานโยนีเหล่านี้จึงน่าจะใช้สำหรับรองรับประติมากรรมรูปเคารพทางศาสนาพราหมณ์มากกว่า โดยเฉพาะศิวลึงค์เพราะฐานโยนีจะเป็น

สัญลักษณ์แทนเทพีตามความเชื่อในลัทธิศักติ และได้ถูกผนวกไว้ในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ด้วย จึงเกิดการนิยมนำสร้างศิลปะประกอบกับฐานโยนี โดยเชื่อว่าผู้ที่บูชาทั้งศิวลึงค์พร้อมด้วยโยนี จะได้นิยามมากกว่าผู้ที่บูชาเฉพาะศิวลึงค์⁸

3. สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์

3.1 แผ่นดินเผารูปคช-ลักษมี (ภาพที่ 21 , ลายเส้นที่ 1)

มีลักษณะเป็นแผ่นดินเผาขนาดเล็กสลักนูนสูงมากคล้ายประติมากรรมลอยตัว แสดงภาพสตรีเกล้าผมมวยกลางศีรษะ นั่งขัดสมาธิราบบนฐานดอกบัว มือทั้ง 2 ถือดอกบัวซึ่งมีก้านยาวชูขึ้นสูงเหนือระดับไหล่เล็กน้อย สวมต่างหูเป็นห่วงกลมขนาดใหญ่ทั้ง 2 ข้าง ที่ข้างซ้ายและข้างขวาของสตรีผู้นี้ มีช้างยืนด้วยขาหน้าขาหน้าอยู่ข้างละตัว ส่วนของศีรษะและวงข้างชำรุดหักหายไป รูปช้างยืนร่วมฐานกับสตรีและฐานดังกล่าวตั้งซ้อนอยู่บนฐานสูงอีกชั้นหนึ่ง โบราณวัตถุชิ้นนี้พบในเมืองโบราณอู่ทอง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง ภาพที่มีองค์ประกอบเช่นนี้มักนิยมเรียกว่า “คช-ลักษมี, อภิเษก-ลักษมี”⁹

3.2 แผ่นดินเผารูปราชลักษมี (ภาพที่ 22 , ลายเส้นที่ 2)

มีลักษณะเป็นแผ่นดินเผาขนาดเล็กสลักนูนสูงมากคล้ายประติมากรรมลอยตัว แสดงภาพสตรีเกล้าผมมวยสูง แขนขวาโอบสิงห์ซึ่งหมอบอยู่ข้างๆ แขนซ้ายวางลงข้างลำตัว สิงห์มีใบหน้าคล้ายมนุษย์ มีขนบนหัวเป็นขมวดยาวลงมาจรดแผงคอ รูปสตรีนั่งขัดสมาธิและสิงห์หมอบอยู่ร่วมกันบนฐานสูงรูปกลีบบัวหงาย ด้านหลังสลักลวดลายประกอบ โบราณวัตถุชิ้นนี้พบในเมืองโบราณอู่ทอง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง รูปเทพีที่แสดงความสัมพันธ์กับรูปสิงห์เช่นนี้เรียกว่า “ราชลักษมี” ซึ่งเคยปรากฏหลักฐานบนเหรียญทองรัชกาลพระเจ้าสมุทรคุปต์แห่งราชวงศ์คุปตะเช่นกัน¹⁰

3.3 แผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี (ภาพที่ 24)

มีลักษณะเป็นแผ่นดินเผาขนาดเล็ก สลักภาพแบ่งออกเป็นสามหน้าคล้ายประติมากรรมนูนสูง

หน้าแรกแสดงภาพสตรีนั่งขัดสมาธิราบบนฐานรูปกลีบบัวหงายขนาดใหญ่ มือขวาถือวัตถุคล้ายดอกบัวซึ่งมีก้านยาวชูขึ้นเสมอระดับไหล่ ส่วนศีรษะมีมือขวาและแขนซ้ายของสตรีรูปนี้ชำรุดหักหายไป (ลายเส้นที่ 3)

หน้าต่อมาแสดงภาพสตรีนั่งพับเพียบอยู่ข้างสิงห์หมอบ โดยใช้มือขวาแตะสิงห์ไว้ แขนซ้ายวางลงข้างลำตัวอยู่ข้างสิงห์หมอบ สำหรับสิงห์มีขนแผงคอรูปสามเหลี่ยมสลักลายเส้นตรงขีดแบ่งเป็นร่องๆ และมีรูเล็กๆ ตกแต่งขนแผงคอด้วยศีรษะของรูปสตรีชำรุดหักหายไป (ลายเส้นที่ 4)

หน้าสุดท้ายแสดงภาพบุคคลทำทำอัญชลิมุทรา นั่งหันหน้าเข้าหารูปสตรีและสิงห์ (ลายเส้นที่ 5) ภาพสลักเหล่านี้มีแผ่นดินมาแบ่งออกจากกันเป็นช่องๆ รูปสตรี สิงห์และบุคคลนั่งอยู่บนฐานกลมซึ่งซ้อนอยู่บนฐานบัวหลายขนาดใหญ่มีแกนดินสูงได้ฐานบัวขนาดใหญ่รองรับอีกชั้นหนึ่ง

ลักษณะภาพสตรีบนแผ่นดินเผาสามหน้าชิ้นนี้ สามารถเปรียบเทียบกับแผ่นดินอีก 2 ชิ้นที่กล่าวถึงก่อนหน้านี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของพระลักษมีในรูปแบบต่างๆ และมีเพียงชิ้นนี้ชิ้นเดียวเท่านั้น โบราณวัตถุชิ้นนี้พบในเมืองโบราณอุทอง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง

✓ 3.4 ภาชนะดินเผาทรงคนโทบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงิน (ภาพที่ 24)

นับเป็นโบราณวัตถุสำคัญชิ้นใหม่ที่เพิ่งได้รับการค้นพบเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2540 ขณะที่นักโบราณคดีของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี กำลังดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี ณ โบราณสถานหมายเลข ชขค. 7 ในบริเวณพื้นที่โบราณสถานคอกช้างดิน ทางตะวันตกเฉียงใต้นอกเมืองโบราณอุทอง ซึ่งมีรายละเอียดสิ่งที่สำคัญดังต่อไปนี้

✓ 3.4.1 ภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก (ลายเส้นที่ 6) เป็นภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) ขอบปากตัดตรง มีการเจาะรูที่ขอบปากตรงกัน 2 รู คอทรงกระบอก ลำตัวภาชนะมีสัน ช่วงล่างของภาชนะมีลักษณะสอบแคบเข้าคล้ายบัวหลาย ตรงกันคอดและแคบ ส่วนฐานชำรุดหายไป ผิวนอกของภาชนะขัดเรียบ ตัวภาชนะช่วงบนเป็นสีเนื้อดินธรรมดา ส่วนช่วงล่างทาสีดินสีแดง ขนาดของภาชนะสูง 10 เซนติเมตร มีการบรรจุแท่งเงินและเหรียญเงินสมัยทวารวดี โดยเรียงลำดับดังต่อไปนี้ (ภาพที่ 25)

3.4.2 เหรียญเงินประทับตราสังข์ / ศรีวิฑสะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.6 เซนติเมตร สภาพแอ่นกลางเล็กน้อยผิวมีสีน้ำตาลดำ ลวดลายบนตัวคมชัดเจน ด้านที่โค้งนูนเป็นลายสังข์แบบทักษิณาวรรตอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยเส้นรอบวงและลายจุดกลม อีกด้านหนึ่งมีลวดลายประกอบด้วย ศรีวิฑสะ หรือ ปราสาทซึ่งมีวัชรหรือตรีศูลอยู่ภายใน ทางเบื้องขวาเป็นรูปขอช้าง ทางเบื้องซ้ายเป็นรูปหอกหรือจามร เบื้องบนของศรีวิฑสะมีรูปพระอาทิตย์อยู่ทางขวาและพระจันทร์อยู่ทางซ้ายส่วนเบื้องล่างของศรีวิฑสะมีรูปปลาหันหัวไปทางขวา (ภาพที่ 26 , ลายเส้นที่ 7) เหรียญเงินอันนี้เสียบค้างอยู่ที่ปากภาชนะดินเผา ในลักษณะการวางเหรียญเห็นได้ว่า ขอบเหรียญด้านล่างได้ศรีวิฑสะเสียบค้างอยู่เพียงแนวเส้นของฐานศรีวิฑสะพอดี ส่วนที่เป็นรูปปลาจมลึกลงไป ในปากภาชนะ ส่วนที่เป็นศรีวิฑสะลอยเหนือขอบปากภาชนะ เป็นลักษณะที่จ้องใจวางเหรียญเช่นนั้น ไม่ใช่โดยบังเอิญ

3.4.3 ก้อนเงินตัดเป็นท่อน (ภาพที่ 27) มีขนาดและน้ำหนักต่างๆกัน ตั้งแต่ 1.0-20.0 กรัม จำนวน 38 ชิ้น บรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาชิ้นนี้อย่างไม่เป็นระเบียบ

3.4.4 เหรียญเงินตราสังข์ / ศรีวิฑสะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.9 เซนติเมตร

สภาพแอ่นกลางเล็กน้อยจำนวน 2 เหรียญ มีลักษณะลวดลายบนเหรียญเหมือนกับเหรียญเงินที่เสียบอยู่ที่ปากภาชนะ หากแต่ลายสังข์มีทั้งแบบทักษิณาวรรตและอุตราวรรต บรรจุอยู่ใต้กลุ่มก้อนเงินคัตเป็นท่อน (ภาพที่ 28-29 , ลายเส้นที่ 8-9)

3.4.5 เหรียญเงินสภาพม้วนงอ จำนวน 3 เหรียญ เหรียญแรกเป็นเหรียญเงินตราสังข์ / ศรีวัดสะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เซนติเมตร มีลวดลายเป็นแบบเดียวกับเหรียญเงินที่เสียบอยู่ที่ปากภาชนะ (ภาพที่ 30 , ลายเส้นที่ 10) เหรียญอันที่สองเป็นเหรียญเงินตราอาทิตย์อุทัย / ศรีวัดสะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร มีลวดลายด้านหนึ่งเป็นรูปพระอาทิตย์ครึ่งดวง สาดแสงเป็นประกายล้อมรอบด้วยลายจุดกลม อีกด้านหนึ่งเป็นลายศรีวัดสะอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว ทวีปทั้งสี่ สวัสดิคะและบัณเฑาะว์ ซึ่งเหรียญอันนี้มีสภาพโค้งงอมากจนขอบเหรียญเกือบชิดกัน (ภาพที่ 31 , ลายเส้นที่ 11) ส่วนเหรียญอันที่สามเป็นเหรียญเงินตราสังข์ปทุมกลศ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.9 เซนติเมตร มีลวดลายด้านหนึ่งเป็นสังข์แบบทักษิณาวรรต อีกด้านหนึ่งเป็นรูปหม้อปทุมกลศอยู่ในศรีวัดสะ ล้อมรอบด้วยลายมงคลอื่นๆ ที่เห็นไม่ชัดเจนนัก ได้ฐานศรีวัดสะเป็นรูปปลา เหรียญอันนี้มีสภาพโค้งงอเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (ภาพที่ 32 , ลายเส้นที่ 12) เหรียญเงินสภาพม้วนงอทั้ง 3 เหรียญนี้บรรจุอยู่ใต้กลุ่มเหรียญเงินตราสังข์ / ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

3.4.6 เหรียญเงินมีจารึก จำนวน 3 เหรียญ (ภาพที่ 33 , ลายเส้นที่ 13) ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.7 เซนติเมตรเท่ากันทั้ง 3 เหรียญ ด้านหนึ่งมีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 อ่านได้ความว่า

“ศรีทวารวดี ศุวรปุณฺย”

แปลว่า การบุญแห่งพระเจ้าศรีทวารวดี

อีกด้านหนึ่งของเหรียญมีลายนูนต่ำรูปแม่โคและลูกโคคู่หนึ่ง ยืนหันหัวไปในทิศทางตรงข้ามกัน ลูกโคแสดงอาการกำลังดูดนมแม่โคอยู่ รูปแบบการจัดวางรูปโคแม่ลูกของเหรียญเงินทั้ง 3 เหรียญนี้ ถ้าวางด้านที่มีจารึกให้อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้องตรงกัน จะเห็นว่ารูปโคแม่ลูกในแต่ละเหรียญจะถูกจัดวางต่างกัน กล่าวคือ

เหรียญที่หนึ่ง แม่โคยืนหันหัวขึ้นสู่เบื้องบน หางหันสู่เบื้องล่าง

เหรียญที่สอง โคทั้งแม่และลูก ยืนกับทิศกับตัวอักษรที่จารึก โดยให้หันสู่เบื้องบน

เหรียญที่สาม แม่โคยืนหันหัวลงสู่เบื้องล่าง หางหันขึ้นสู่เบื้องบน

เหรียญเงินมีจารึกทั้ง 3 เหรียญนี้ถูกบรรจุอยู่ใต้กลุ่มเหรียญเงินที่มีสภาพม้วนงอ และถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึก “ศรีทวารวดี ศุวรปุณฺย” จากการขุดค้นทางโบราณคดี

3.4.7 ชิ้นส่วนเหรียญเงินคัตออกเป็นเสี้ยวขนาด 1/4 ของเหรียญ จำนวน 2 ชิ้น บรรจุอยู่ใน

ชั้นล่างของภาชนะดินเผา¹¹

ลักษณะพิเศษของการบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินในภาชนะดินเผาทรงคนโทขึ้นนี้ซึ่งยังไม่เคยพบที่ใดมาก่อนบ่งบอกถึงความหมายพิเศษซึ่งอาจจะเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา มีผู้ทำการศึกษาและเสนอแนวคิดว่า ภาชนะดินเผาทรงคนโทบรรจุเหรียญและแท่งเงินนี้ อาจเป็นสัญลักษณ์แทนรูปเคารพของพระศิวะหรือพระวิฆ्न (นารายณ์) ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงในบทต่อไป

4. ศาสนสถาน

โบราณสถานต่างๆ ในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง โดยส่วนใหญ่จะเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาสมัยทวารวดี หากแต่ยังมีโบราณสถานจำนวนหนึ่งบริเวณ “คอกช้างดิน” ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้นอกเมืองอู่ทอง ที่อาจเกี่ยวข้องกับการเป็นศาสนสถานทางศาสนาพราหมณ์ เพราะมีการค้นพบหลักฐานเกี่ยวข้องกัศาสนาพราหมณ์ในบริเวณนี้

บริเวณที่ลาดเชิงเขาคอก มีกลุ่มโบราณสถานที่เรียกว่า “คอกช้างดิน” (แผนที่ 5) เพราะมีแนวคันดินเป็นวงกลมคล้ายเพนียดช้างโบราณ จึงเข้าใจกันว่าเป็นที่จับช้างและขังช้างในสมัยทวารวดี แต่จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ลักษณะของคันดินล้อมรอบมีพื้นที่ว่างตรงกลางเช่นนี้คล้ายกับอ่างเก็บน้ำมากกว่า ตำแหน่งของ “คอกช้างดิน” เหล่านี้จะตั้งอยู่ใกล้กับลำห้วยน้ำตกพุ่มวังในระดับความสูงที่ต่างกันเป็นระยะจากเชิงเขาคอกจนถึงที่ลาดด้านล่าง มีการเว้นช่องว่างและก่อท่อนหินไว้ที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของแนวคันดิน คล้ายทางน้ำไหลเข้า อีกทั้งบางแห่งก็ไม่มีแนวคันดินล้อมรอบแต่ขุดเป็นแอ่งอย่างเห็นได้ชัด ทำให้สามารถสรุปได้ว่า “คอกช้างดิน” เหล่านี้น่าจะเป็นอ่างเก็บน้ำและเป็นระบบจัดการน้ำที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเมืองโบราณอู่ทอง¹²

ในบริเวณเดียวกันนี้ยังมีโบราณสถานที่สร้างด้วยอิฐ หินและศิลาแลงอยู่เป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ โบราณสถานเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นเนินดิน บางแห่งถูกทำลายและรบกวนจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ได้รับการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงโบราณสถานที่ได้รับการขุดค้นศึกษาแล้วและน่าจะเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ได้แก่

4.1 โบราณสถานหมายเลข คชค.5 (ฐานศิลาแลง) (ภาพที่ 34)

ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาคอกใกล้กับลำห้วยน้ำตกพุ่มวังด้านฝั่งตะวันออก มีลักษณะเป็นฐานศิลาแลงก่อเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 9 เมตร ยาว 12 เมตร มีมุขยื่นเป็นบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากตัวโบราณสถานที่ก่อด้วยศิลาแลงแล้ว ยังพบว่ามีหินและศิลาแลงก่อเรียงเป็นชั้นฐานขนาดใหญ่รองรับตัวโบราณสถานนี้อีกชั้นหนึ่ง มีขนาดพื้นที่กว้างประมาณ 50 เมตร ยาวประมาณ 70 เมตร โดยทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชั้นฐานนี้มีหินและศิลาแลงที่ก่อเรียงเป็นชั้นบันไดลงสู่ลำห้วยน้ำตกพุ่มวัง

โบราณสถานแห่งนี้ได้รับการขุดแต่งศึกษาโดยกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2509 พบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญคือ มุขลึงค์หินสีเขียวพร้อมชิ้นส่วนฐานอีก 2 ชิ้น (ภาพที่ 10) บริเวณกลางเนินโบราณสถาน¹³

4.2 โบราณสถานหมายเลข คชด.7 (ภาพที่ 36 , แผนผังที่ 2)

ตั้งอยู่บนคันดินด้านทิศตะวันตกของอ่างเก็บน้ำคอกช้างดินหมายเลข 3 บริเวณที่ลาดเชิงเขาด้านทิศใต้ สภาพเป็นเนินดินขนาด 30×60 เมตร สูงประมาณ 1.00-2.50 เมตร ปีพ.ศ. 2540 ฝ่ายวิชาการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งที่ 2 สุพรรณบุรี ดำเนินการขุดค้นศึกษาโบราณสถานหมายเลข คชด.7 พบซากศาสนสถานก่อด้วยก้อนหินปูนขนาดต่างๆ ตามธรรมชาติและศิลาแลง ประกอบด้วย ส่วนฐานล่างเป็นเนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 28.80×24.00 เมตร วางตัวตามแนวทิศตะวันออก/ตะวันตกโดยประมาณ ก่อล้อมด้วยก้อนหินธรรมชาติขนาดต่างๆ ที่มุมทั้งสี่มีกลุ่มก้อนหินขนาดใหญ่วางหมายเป็นหลักเขตหรือสัญลักษณ์ทางความเชื่อบางประการ (ภาพที่ 38) บนเนินดินมีฐานอาคารขนาดเล็กก่อด้วยศิลาแลงผสมก้อนหินธรรมชาติ 3 หลัง

หลังที่ 1 ตั้งอยู่ก่อนไปทางทิศตะวันออกของฐานเนินดินใหญ่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อซ้อนกัน 2 ชั้น ชั้นนอกมีขนาดประมาณ 6.60×8.80 เมตร ชั้นในมีขนาดประมาณ 5.00×6.00 เมตร วางตัวตามแนวทิศเหนือ/ใต้ อาจจะมีทางเข้าทางด้านทิศเหนือ และมีทางเดินลงสู่อ่างเก็บน้ำภายในคอกช้างดินคอกที่ 3

หลังที่ 2 ตั้งอยู่ประมาณกึ่งกลางของฐานเนินดินใหญ่(ถัดหลังแรกไปทางทิศตะวันตก) มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 3.20×4.40 เมตร ก่อแนวขอบด้วยศิลาแลง และถมภายในด้วยก้อนหินธรรมชาติผสมศิลาแลง และอิฐ มีฉนวนจันทร์รูปครึ่งวงกลมอยู่ตรงทางเข้าด้านทิศตะวันออก (ภาพที่ 37) แนวของฐานชั้นนอกก่อย่อมุม ตรงกลางของอาคารนี้ก่อเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสสันนิษฐานว่าเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ ณ ที่นี้ได้ขุดพบภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินประทับตราวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์มงคลประการต่างๆ และเหรียญเงินที่มีจารึก “ศรีทวารวดี สุวรูปุญ” ซึ่งภาชนะดินเผาและวัตถุมงคลต่างๆ ที่ปรากฏในเหรียญเงินนั้นอาจจะเป็น “วัตถุสัญลักษณ์แทนรูปเคารพสำคัญในศาสนาพราหมณ์” ที่ประดิษฐานอยู่ในอาคารศาสนสถานดังกล่าว

หลังที่ 3 อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกลุ่มอาคารภายในเขตกำแพงหินชั้นนอก พบร่องรอยแนวฐานอาคารขนาดเล็กก่อด้วยหินธรรมชาติ ภายในบริเวณนั้นพบเศษภาชนะดินเผากองอยู่จำนวนมาก¹⁴

เชิงอรรถท้ายบทที่ 3

- ¹ กรมศิลปากร , จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14 (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ , 2529) , หน้า 225-227 .
- ² ชะเอม คล้ายแก้ว , “จารึกดินเผาประทับตรา อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 14 ,” สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกเริ่มในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์ , 2539) , หน้า 190-197 .
- ³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 , “เรื่องเมืองอู่ทอง จากราชานุญาตตั้งตรวจราชการ เมืองสุพรรณบุรี ,” โบราณวิทยา เรื่อง เมืองอู่ทอง (พระนคร : ศิวพร , 2509) , หน้า 27 .
- ⁴ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 , “นิทานที่ 4 เรื่องห้ามไม่ให้เจ้าไปเมืองสุพรรณ ,” นิทานโบราณคดี (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา , 2517) , หน้า 32-45 .
- ⁵ Quaritch Wales , Dvaravati : the Earliest Kingdom of Siam [London : Bernard Quaritch , 1969] , p. 23 .
- ⁶ สมศักดิ์ รัตนกุล , “การขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างดิน อำเภอ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ,” ศิลปากร ปีที่ 11 , ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2510) , หน้า 78-79 .
- ⁷ สัมภาษณ์ คุณประเสริฐ มาศิริ , เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง , 16 มกราคม 2542 .
- ⁸ ผาสุข อินทราวุธ , “ศิวลึงค์ : ในภาคใต้ ,” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2529) , หน้า 3536 .
- ⁹ ผาสุข อินทราวุธ , “ตราดินเผารูปคน-ลัคนมีและกูเวรจากเมืองนครปฐมโบราณ ,” เมืองโบราณ ปีที่ 9 , ฉบับที่ 3 (สิงหาคม-พฤศจิกายน 2526) , หน้า 92 .
- ¹⁰ อนุสรณ์ คุณประกิจ , “การศึกษาคติและรูปแบบประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กสมัย ทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย .” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2529) หน้า 115 .
- ¹¹ สายันต์ ไพรชาญจิตร และสุภมาส ดวงสกุล , “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดี เกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง ,” ศิลปากร ปีที่ 41 , ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2541) , หน้า 24-35 .
- ¹² เรื่องเดียวกัน , หน้า 18 .
- ¹³ สมศักดิ์ รัตนกุล , เรื่องเดิม , หน้าเดิม .
- ¹⁴ สายันต์ ไพรชาญจิตร และสุภมาส ดวงสกุล , เรื่องเดิม , หน้า 22-23 .

บทที่ 4

การศึกษาเปรียบเทียบและแปลความหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์

1. จารึก

จารึกแผ่นทองแดงเมืองอุททอง (ภาพที่ 2) เป็นจารึกที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการเป็นอย่างมาก พระนามกษัตริย์ที่ปรากฏอยู่และเนื้อความในจารึก ทำให้เกิดแนวความคิดในหมู่นักวิชาการแยกออกเป็น 2 แนวคือ

1. จารึกนี้น่าจะสร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรมเขมร อันเนื่องมาจากพระนามกษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในจารึกนั้น เป็นพระนามเดียวกันกับที่พบในจารึกเขมรทั้งในสมัยก่อนเมืองพระนครและสมัยเมืองพระนคร ซึ่งจากประวัติศาสตร์อาณาจักรเขมรโบราณมีกษัตริย์พระนามว่า “อิสานวรมัน” 2 พระองค์ และพระนามว่า “หรรษวรมัน” 3 พระองค์ ได้แก่

พระเจ้าอิสานวรมันที่ 1 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้ามเหศวรมัน ครองราชย์ที่เมืองอิสานปุระ ระหว่าง พ.ศ. 1159-1169

พระเจ้าอิสานวรมันที่ 2 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าไชยโศวรมันที่ 1 ครองราชย์ที่เมืองพระนคร ระหว่าง พ.ศ. 1465-1471

พระเจ้าหรรษวรมันที่ 1 เป็นพระเชษฐาของพระเจ้าอิสานวรมันที่ 2 ครองราชย์ที่เมืองพระนคร ระหว่าง พ.ศ. 1453-1465

พระเจ้าหรรษวรมันที่ 2 เป็นพระญาติกับพระเจ้าอิสานวรมันที่ 2 ครองราชย์ที่เมืองโจกรรคยาร์ (เกาะแกร์) ระหว่าง พ.ศ. 1485-1487

พระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ครองราชย์ ที่เมืองพระนคร ระหว่าง พ.ศ. 1609-1623¹

ศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ เสนอว่า พระนามกษัตริย์ในจารึกแผ่นทองแดงอุททอง น่าจะ ได้แก่พระเจ้าอิสานวรมันที่ 2 และพระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 และการอุทิศสิ่งของต่างๆตามเนื้อความในจารึกนี้ควรจะกระทำขึ้นในช่วง พ.ศ. 1609-1623² นายชะเอม คล้ายแก้ว เสนอแนวความคิดที่คล้ายกับศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ คือ พระนาม “อิสานวรมัน” หมายถึงพระเจ้าอิสานวรมันที่ 2 หากแต่ต่างกันตรงพระนาม “หรรษวรมัน” ซึ่งนายชะเอมเสนอว่าควรจะเป็นพระเจ้าหรรษวรมันที่ 2 โดยอ้างถึงความเป็นพระประยูรญาติกัน รวมไปถึงสถานภาพของเมืองอุททองในเวลานั้นคงจะถูกปกครองโดยอาณาจักรเขมร³

สำหรับพระนามของรูปเคารพที่ปรากฏในแผ่นทองแดงนี้ว่า “ศรีมัท อัมราตเกศวร” นั้นก็

เหมือนกับพระนามหนึ่งในลัทธิไศวนิกายที่ปรากฏขึ้นบ่อยในจารึกเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครว่า “อมรตเกษร”⁴ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันว่า จารึกแผ่นทองแดงอุทุมพรเป็นของในวัฒนธรรมเขมร

2. จารึกแผ่นทองแดงเมืองอุทุมพรเป็นจารึกของทวารวดีและไม่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรเขมร แนวความคิดนี้ถูกเสนอโดยศาสตราจารย์ฌอง บวสเชอติเยร์ ด้วยเหตุที่พระนามกษัตริย์ที่ปรากฏอยู่เป็นคนละองค์กับกษัตริย์ของอาณาจักรเขมรโบราณ หากแต่เป็นพระนามของกษัตริย์ทวารวดีองค์แรกที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน สถานที่พบคือเมืองอุทุมพรก็ควรจะเป็นเมืองหลวงของพระองค์ด้วย ศาสตราจารย์ฌอร์ฌ เซเคส์ก็มีข้อสังเกตที่เห็นพ้องกับแนวความคิดนี้ว่า ลักษณะการจารึกโดยใช้แผ่นทองแดงเช่นนี้ไม่เป็นที่รู้จักกันมาก่อนในวัฒนธรรมเขมร⁵ ซึ่งมักจะนิยมใช้ศิลาสำหรับทำจารึก

สำหรับความคิดของผู้เขียนเกี่ยวกับจารึกแผ่นทองแดงอุทุมพรนั้น เห็นพ้องกับแนวความคิดที่ว่า เป็นจารึกที่ไม่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรเขมร ด้วยเหตุผลสนับสนุนดังต่อไปนี้

1. ช่วงเวลาที่จารึกนี้ถูกทำขึ้นซึ่งกำหนดอายุจากลักษณะตัวอักษรที่เป็นแบบหลังปัลลวะนั้น ปรากฏว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14 ขณะที่พระเจ้าธรรมวรมันในประวัติศาสตร์อาณาจักรเขมรโบราณปรากฏพระนามเป็นครั้งแรกในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 คือพระเจ้าธรรมวรมันที่ 1 จึงเป็นไปได้ว่า จารึกแผ่นทองแดงอุทุมพรจะกล่าวถึงเหตุการณ์ล่วงหน้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 ได้ แม้ว่าจะมีพระเจ้าอโศกนรรมันที่ 1 ซึ่งครองราชย์อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ก็ตาม แต่ช่วงระยะเวลาที่ห่างจากพระเจ้าอโศกนรรมันที่ 1 ถึงราวๆ 300 ปี ความเป็น “พระราชนัดดา” ผู้ได้รับราชบัลลังก์สืบต่อมา ตามที่ปรากฏในจารึกแผ่นทองแดงนี้จึงเป็นไปได้หากหมายถึง พระเจ้าธรรมวรมันที่ 1 และยังเป็นไปได้ยากสำหรับ พระเจ้าธรรมวรมันที่ 2 แห่งอาณาจักรเขมรสมัยเมืองพระนคร

2. แม้ว่าพระนามกษัตริย์ที่ลงท้ายว่า “วรมัน” จะเป็นลักษณะที่นิยมกันในหมู่กษัตริย์เขมรโบราณตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนครจนถึงสมัยเมืองพระนครก็ตาม แต่ลักษณะเช่นนี้ก็ปรากฏในพระนามกษัตริย์ของอาณาจักรต่างๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย เช่น จารึกอาณาจักรศรีเกษตรในพม่า ราวพุทธศตวรรษที่ 13 กล่าวถึงพระเจ้าประภูวรมันและพระเจ้าชัยจันทรวรมัน⁷ ในเกาะบอร์เนียวก็พบจารึกของพระเจ้ามุลวรมันอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10⁸ พระนามกษัตริย์แห่งอาณาจักรจามปาก็นิยมลงท้ายด้วยคำว่า “วรมัน” เกือบทุกพระองค์ พระนามกษัตริย์จามบางองค์ก็ไปพ้องกับพระนามกษัตริย์เขมรโบราณ เช่น พระเจ้าอินทรวรมัน เป็นต้น ด้วยเหตุที่การลงท้ายพระนามว่า “วรมัน” เกิดขึ้นในอินเดียก่อนแล้วจึงเผยแผ่มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาณาจักรหรือรัฐต่างๆ ที่รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียจึงได้รับธรรมเนียมเช่นนี้มาใช้ด้วยกัน จึงไม่แปลกที่

พระนามกษัตริย์แห่งเมืองอุททองตามจารึกแผ่นทองแดงนี้จะมีพระนามลงท้ายว่า “วรมัน” เช่นเดียวกับกษัตริย์เขมรโบราณ เพราะเมืองอุททองก็เป็นดินแดนที่ได้รับอารยธรรมอินเดียเช่นเดียวกัน การที่พระนาม “อีสานวรมัน” และ “หรรษวรมัน” เหมือนกันจึงน่าจะเป็นเรื่องบังเอิญมากกว่าที่จะหมายถึงกษัตริย์เขมรเท่านั้น

3. พระนามรูปเคารพ “ศรีมัท อัมราตเกษตร” ในแผ่นทองแดงซึ่งเหมือนกับพระนามในจารึกเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าพระนามที่เกิดขึ้นในอาณาจักรเขมรโบราณเสมอไป เนื่องจากพระนาม “อัมราตเกษตร” ปรากฏในอินเดียมาเป็นเวลานานแล้ว เช่นในเหรียญหรือตราประทับสมัยคุปตะ เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นพระนามของศิวลึงค์องค์หนึ่งใน 8 พระนามตามที่ปรากฏในคัมภีร์มัสยาปุราณะด้วย⁹ จึงอาจจะเป็นสิ่งที่รับเข้ามาพร้อมกับอารยธรรมอินเดียสู่เมืองอุททอง โบราณ เช่นเดียวกับพระนามกษัตริย์ที่ลงท้ายว่า “วรมัน” ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

นอกจากเหตุผลต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้เขียนยังมีความเห็นอีกว่า เนื้อความในจารึกเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึง การอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ของกษัตริย์แห่งเมืองอุททองโบราณ แม้ว่าจะยังคงสรุปไม่ได้ว่าพระองค์นับถือพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ก็ตาม

สำหรับจารึกก้อนตราดินเผาซึ่งแสดงพระนามเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์อย่างชัดเจนนั้นมีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่แหล่งค้นพบซึ่งมีเฉพาะที่เมือง โบราณอุททองและเมืองโบราณจันเสนเท่านั้น (ภาพที่ 3-4) ทำให้เกิดความเห็นว่า ก้อนตราดินเผานี้อาจเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการติดต่อกันระหว่างเมืองโบราณทั้งสองในสมัยโบราณได้ ผู้นำก้อนตราดินเผาเข้ามานั้นอาจจะเป็นพ่อค้าชาวอินเดียหรืออาจนำมาแต่แม่พิมพ์เพื่อมาผลิตในท้องถิ่นดังกล่าวก็เป็นได้ น่าสังเกตว่าทั้งที่เมืองอุททองและเมืองจันเสนก็พบหลักฐานเกี่ยวกับการติดต่อกับอารยธรรมอินเดียมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์เช่นกัน เช่น หวังบาบอมราวดี พบที่จันเสน พระพุทธรูปนาครปรกแบบอมราวดีพบที่อุททอง เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกที่จะมีพ่อค้าชาวอินเดียมาติดต่อกับพ่อค้าที่เมืองโบราณทั้งสองโดยที่ก้อนตราดินเผานี้อาจเป็นเครื่องรางสำหรับพกติดตัวของเหล่าพ่อค้าเพราะมีขนาดเล็ก ลักษณะสัญลักษณ์บนก้อนตรานี้เลียนแบบมาจากเหรียญทองแดงในรัชสมัยพระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 ของอินเดีย¹⁰ รูปโค หมอบ ตรีศูล ครุฑ รวมถึงคำจารึกพระนามของเทพเจ้าล้วนบ่งชี้ว่าบุคคลที่ครอบครองดวงตรานี้น่าจะเป็นผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์อย่างแน่นอน

2. หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับลัทธิไวษณพนิกาย

เทวรูปพระนารายณ์ที่พบบริเวณเมืองโบราณอุททองแสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษบางอย่างที่อาจเรียกได้ว่าเป็นแบบ “สกุลช่างเมืองอุททอง” เช่นการสลักเทวรูปในลักษณะประติมากรรมนูนสูง การสวมหมวกทรงกระบอกที่ค่อนข้างแบนมีประภาณขนาดเล็ก การนุ่งผ้าโรตียาวมีเข็ม

ขัดผ้าห้อยลงมาเป็นวงโค้งเบื้องหน้า เป็นต้น (ภาพที่ 5-9) ซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่าที่พบที่เมืองศรีเทพ คงศรีมหาโพธิ์ และที่คาบสมุทรภาคใต้ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ที่ส่วนใหญ่มักจะเป็นประติมากรรมลอยตัว ไม่นิยมคาดเข็มขัดผ้าห้อยลงมาเป็นวงโค้งเบื้องหน้า สวมหมวกทรงกระบอกกลมหรือแปดเหลี่ยม

อย่างไรก็ตาม ลักษณะเทวรูป “สกุลช่างเมืองอุทอง” กลับมีส่วนคล้ายคลึงกับกลุ่มเทวรูปพระนารายณ์ “ถือสังข์เหนือตะโพก” ซึ่งจัดเป็นเทวรูปรุ่นแรกในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 เทวรูปพระนารายณ์ ในกลุ่มนี้ได้แก่ เทวรูปพระนารายณ์ จากวัดศาลาทั้ง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (ภาพที่ 39) และเทวรูปพระนารายณ์อีก 2 องค์ที่ จ.นครศรีธรรมราช¹¹ (ภาพที่ 40-41) ลักษณะสำคัญของเทวรูปกลุ่มนี้ คือการถือสังข์วางอยู่ที่ตะโพก สวมหมวกทรงกระบอกที่ค่อนข้างแบน บางองค์มีประภาณฉลขนาดเล็ก นุ่งผ้าโรตียาวมีเข็มขัดผ้าห้อยตกลงมาเป็นวงโค้งเบื้องหน้า เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นอิทธิพลจากประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์ของราชวงศ์อิศวากู (Ikshvaku) แห่งเมืองนาถราชโกณเททางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8¹² ตัวอย่างเช่นเทวรูปพระนารายณ์จากการขุดค้นที่เขาสวรรค์ (ภาพที่ 42) ประติมากรรมแสดงภาพ นรสิงห์และปัญจวิระจากแคว้นอานธรประเทศ (ภาพที่ 43) เป็นต้น¹³

รูปแบบหมวกทรงกระบอกที่ค่อนข้างแบนของเทวรูปพระนารายณ์ “สกุลช่างเมืองอุทอง” โดยเฉพาะเจ้าพ่อพระยาจักรและเจ้าพ่อหลักเมืององค์ได้ซึ่งค่อนข้างชัดเจนอยู่ (ภาพที่ 5-9) มีความคล้ายกับเทวรูปพระนารายณ์กลุ่มถือสังข์เหนือตะโพกมากแม้ว่าจะไม่สามารถสังเกตเห็นว่ามีลวดลายเหมือนกันหรือไม่ก็ตาม การมีประภาณฉลขนาดเล็กที่เศียรของเทวรูปพระนารายณ์ “สกุลช่างเมืองอุทอง” ก็มีปรากฏที่เทวรูปพระนารายณ์จาก จ.นครศรีธรรมราช(ภาพที่41)เช่นกัน ลักษณะประภาณฉลเช่นนี้ไม่มีในรูปแบบเทวรูปรุ่นเก่าในประเทศไทยกลุ่มใดเลย แม้แต่ในกลุ่มถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้ก็มีเพียงเทวรูปพระนารายณ์จากจ.นครศรีธรรมราชองค์เดียวเท่านั้น ขณะที่เทวรูป “สกุลช่างเมืองอุทอง” มีประภาณฉลเช่นนี้ทุกองค์

รูปแบบการถือสังข์เหนือตะโพกของเทวรูปจากภาคใต้และเทวรูปสมัยราชวงศ์อิศวากู ไม่อาจสังเกตได้จากเทวรูป “สกุลช่างเมืองอุทอง” อันเนื่องมาจากการปิดทองและความชำรุด อย่างไรก็ตาม จากลักษณะที่สังเกตภายนอกมีแนวโน้มว่า เทวรูปเจ้าพ่อพระยาจักรและเทวรูปเจ้าพ่อหลักเมืององค์เหนือ (ภาพที่ 5-8) อาจจะมีการถือสังข์เหนือตะโพกก็เป็นได้ ในขณะเดียวกัน การถือจักรโดยหันด้านตรงออกของเทวรูป “สกุลช่างเมืองอุทอง” ก็ไม่พบในเทวรูปกลุ่มถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้เช่นกัน เนื่องจากชำรุดหักหายหมด แต่การถือจักรโดยหันด้านตรงออกนั้นปรากฏอยู่ที่ภาพ นรสิงห์จากแคว้นอานธรประเทศของราชวงศ์อิศวากูอย่างชัดเจน (ภาพที่ 43) นอกจากนี้ยังปรากฏการถือจักรลักษณะเดียวกันนี้ที่ภาพสลักนูนต่ำในถ้ำพระโพธิสัตว์ อ.แก่งคอย

จ.สระบุรี ซึ่งมีอายุร่วมสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 13 ด้วย (ภาพที่ 44) สำหรับพระกรซ้ายบนของเจ้าพ่อพระยาจักร ซึ่งถือกระบองในลักษณะยกปลายขึ้นนั้น (ภาพที่ 5) แม้ว่าจะแตกต่างจากกลุ่มเทวรูปถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้ที่ถือกระบองในลักษณะหันปลายลงสู่พื้นก็ตามแต่ภาพนรสิงห์จากแคว้นอานธรประเทศก็แสดงการถือกระบองโดยยกปลายขึ้นอย่างชัดเจน (ภาพที่ 43) ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจเกี่ยวข้องกับเทคนิคการสลักประติมากรรมนูนสูงหรือนูนต่ำเท่านั้น และไม่สามารถทำได้กับประติมากรรมลอยตัวอย่างเทวรูปกลุ่มถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้

ลักษณะการนุ่งผ้าของเทวรูป “สกุลงฆาตเมืองอุทอง” ซึ่งเป็นผ้าโรตียาวและมีเข็มขัดผ้าห้อยตกลงมาเป็นวงโค้งนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะการนุ่งผ้าของเทวรูปกลุ่มถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้และประติมากรรมศาสนาพราหมณ์สมัยราชวงศ์อิศขวากูแล้ว พบว่า แม้จะมีลักษณะใกล้เคียงกันก็ตาม แต่ลักษณะของเข็มขัดผ้า (กติสูตร) ที่ห้อยตกลงเป็นวงโค้งด้านหน้าของเทวรูป “สกุลงฆาตเมืองอุทอง” ซึ่งมีขนาดค่อนข้างเล็กนั้น แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการที่เปลี่ยนมาจากลักษณะเข็มขัดผ้าของเทวรูปกลุ่มถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้และประติมากรรมศาสนาพราหมณ์สมัยราชวงศ์อิศขวากูที่ยังคงมีขนาดค่อนข้างใหญ่กว่า

ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ปรากฏอยู่กับเทวรูปเจ้าพ่อจักรนารายณ์และเจ้าพ่อหลักเมืององค์ใต้ คือร่องรอยสลักลายเศียรนาคอยู่ด้านข้างทั้งสองข้างนั้น (ภาพที่ 6,9) อาจเป็นภาพแสดงพญานาค “อาทิสัย” ผู้เป็นบริวารของพระนารายณ์¹⁴ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในเทวรูปพระนารายณ์จากที่อื่นมาก่อน อาจถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของ “สกุลงฆาตเมืองอุทอง” ได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจเป็นสิ่งที่ช่วยเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบลักษณะของเทวรูปพระนารายณ์ “สกุลงฆาตเมืองอุทอง” กับกลุ่มเทวรูปพระนารายณ์ถือสังข์เหนือตะโพกจากภาคใต้และประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์สมัยราชวงศ์อิศขวากูแห่งเมืองนาคารชุนโกณทะ นอกจากนี้ ยังมีลักษณะบางอย่างแสดงให้เห็นการนำลักษณะของเทวรูปรุ่นเก่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 เข้ามาปะปนด้วย เช่น หมวกทรงกระบอกลักษณะค่อนข้างกลมของเจ้าพ่อหลักเมืององค์เหนือ (ภาพที่ 8) การถือกระบองโดยใช้พระหัตถ์ล่างของเจ้าพ่อหลักเมืององค์ใต้ (ภาพที่ 9) เป็นต้น จึงอาจจะกำหนดอายุของกลุ่มเทวรูปพระนารายณ์ “สกุลงฆาตเมืองอุทอง” ในเบื้องต้นได้ว่าราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 เป็นที่น่าสังเกตว่าเทวรูป “สกุลงฆาตเมืองอุทอง” จะเป็นประติมากรรมนูนสูงทั้งสิ้น ไม่มีประติมากรรมลอยตัวเลย วัสดุที่ใช้แกะสลักคือหินปูนมีคุณภาพไม่ดีนัก จึงไม่สามารถสลักเป็นประติมากรรมลอยตัวอย่างสวยงามได้ และเทวรูปเหล่านี้จะถูกสลักขึ้นในห้องดินโดยผู้คนในห้องดินมากกว่าเป็นรูปเคารพที่นำเข้ามาจากภายนอก

ประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กกลุ่มหนึ่งซึ่งพบที่เมืองโบราณอุทองนี้ แสดงภาพช-ลักษณะมีและราชขล-ลักษณะ คือภาพสตรีประทับนั่งถือดอกบัวในหัตถ์ทั้งสองข้าง มีช้าง 2 เชือกขึงวงร-น้ำลงสู่สตรีนั้น และภาพสตรีนั่งอยู่เคียงข้างสิงโต (ภาพที่ 21-22 , ลายเส้นที่ 1-2) ลักษณะประติมา

กรรมดินเผาเช่นนี้ พบเป็นจำนวนมากตามเมืองโบราณสมัยทวารวดี เช่นเมืองนครปฐมโบราณ เมืองโบราณจันเสน เป็นต้น เช่นเดียวกัน การแปลความจากลักษณะทางประติมานวิทยาอาจทำให้เข้าใจว่า แผ่นดินเผารูปพระลักษมีหรือพระศรีแบบนี้ เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย เนื่องจากพระลักษมีหรือพระศรีนี้มีฐานะเป็นนางคู่บารมีของพระนารายณ์¹⁵ ผู้เป็นพระเจ้าสูงสุดของลัทธิไวษณพนิกาย อย่างไรก็ตาม ภาพคช-ลักษมีเป็นสัญลักษณ์ซึ่งสามารถสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ได้ โดยที่ภาพคช หมายถึง เทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นเพศหญิงหมายถึงเพศแห่งการให้กำเนิด ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ช้างเป็นสัญลักษณ์ของเมฆฝน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตามความเชื่อของชาวอินเดีย¹⁶ และยังหมายถึงความมั่งคั่งและโชคลาภอีกด้วย เพราะ “ลักษมี” แปลว่าความงาม โชคลาภและความเจริญ ดังนั้นจึงมีการผลิตแผ่นพิมพ์ดินเผารูปเทพองค์นี้เป็นอย่างมากในอินเดียตั้งแต่สมัยคุปตะเป็นต้นมา สำหรับประชาชนและเหล่าพ่อค้าที่หวังความร่ำรวยและโชคลาภจากการค้า นอกจากนี้ยังมีนำสัญลักษณ์นี้มาประดับศาสนสถานทั้งของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ด้วย¹⁷ ส่วนภาพราชยลักษมีนั้นก็น่าถือว่าเป็นเทพีแห่งโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน¹⁸

สำหรับประติมากรรมดินเผานาคเล็กรูปคช-ลักษมีและราชยลักษมีที่พบในเมืองอู่ทองนี้ จึงน่าจะเป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ ไว้บูชาสำหรับประชาชนและพ่อค้าคนเดินทางโดยทั่วไป ภาพคช-ลักษมีที่เมืองอู่ทองนี้มีลักษณะแปลกออกไปจากที่อื่นบ้าง ตรงที่เป็นประติมากรรมมีฐานสำหรับตั้งบูชาได้ ต่างจากที่พบในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ที่เป็นแผ่นดินเผา สามารถพกติดตัวได้สะดวกกว่า อย่างไรก็ตาม ภาพคช-ลักษมีและราชยลักษมีเหล่านี้ ก็ไม่ได้บ่งชี้เฉพาะว่าเป็นของศาสนาใดศาสนาหนึ่ง หากแต่เน้นความสำคัญในเรื่องโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์ซึ่งผู้คนศาสนาใดๆ ก็สามารถบูชาได้ จึงไม่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิไวษณพนิกายโดยตรง

3. หลักฐานเกี่ยวข้องกับลัทธิไศวนิกาย

ในบริเวณเมืองโบราณอู่ทองมีการค้นพบเอกมุขลึงค์จำนวน 2 องค์ ศิวลึงค์ 4 องค์ และชิ้นส่วนฐานโยนีอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันการปรากฏขึ้นของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายในบริเวณนี้ได้เป็นอย่างดี หลักเกณฑ์การศึกษารูปแบบของศิวลึงค์นั้นสามารถใช้หลักที่นักวิชาการชาวต่างประเทศนำมาศึกษาศิวลึงค์ของอาณาจักรเขมรโบราณ เพื่อใช้ศึกษาลักษณะรูปแบบของศิวลึงค์ที่พบบริเวณเมืองโบราณอู่ทองได้เช่นกันกล่าวคือ ศิวลึงค์โดยทั่วไปจะแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มเหมือนจริง ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับกายวิภาคตามธรรมชาติ มีส่วนรูปทรวดที่มีขนาดใหญ่กว่าส่วนวิญญูภาคและพรหมภาค บางครั้งก็ปรากฏเฉพาะส่วนรูปทรวดเท่านั้น ศิวลึงค์แบบนี้

ค้นพบมากแถบภาคใต้ของกัมพูชาและเวียดนาม กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 และมักจะอยู่ในสมัยก่อนเมืองพระนคร (ภาพที่ 45)

กลุ่มประเพณีนิยม จะมีลักษณะที่ถ่ายทอดจากรูปทรงเรขาคณิต ส่วนยอดเป็นทรงกระบอก ส่วนกลางเป็นแปดเหลี่ยม ส่วนฐานเป็นสี่เหลี่ยม ทั้งสามส่วนมีขนาดความสูงใกล้เคียงกัน (ภาพที่ 46) และการกำหนดอายุพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ของสัดส่วนทั้งสามและความห่างไกลลักษณะธรรมชาติแล้ว¹⁹

สำหรับเอมูขลิ่งที่ค้นพบที่เมืองอุทองซึ่งมีอยู่ 2 องค์สามารถกำหนดอายุและศึกษาเปรียบเทียบได้ดังนี้

1. เอมูขลิ่งที่พบจากการขุดค้นโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างดิน (ภาพที่ 10) ลักษณะเด่นอยู่ตรงที่เป็นขีวลิ่งที่ติดอยู่กับฐานโยนี ปรากฏส่วนวิฆณุภาคเพียงเล็กน้อยแต่แสดงส่วนรูปทรงเป็นรูปทรงมนโค้งขนาดใหญ่ เส้นพรหมสูตรและปารสวสูตรแสดงอย่างชัดเจน จัดว่าเป็นขีวลิ่งแบบเหมือนจริงคล้ายกับขีวลิ่งและมุขลิ่งในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ลักษณะพระพักตร์ที่มีขนาดเล็กและประดับอยู่ที่ส่วนที่ติดกับวิฆณุภาคเป็นเอกลักษณ์ของมุขลิ่งในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งไม่เหมือนกับมุขลิ่งในอินเดีย สามารถเปรียบเทียบได้กับเอมูขลิ่งที่เมืองออกแก้ว ในประเทศเวียดนาม ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 (ภาพที่ 47) อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่ามุขลิ่งที่พบที่เมืองออกแก้วจะแยกออกจากฐานได้ แต่มุขลิ่งของเมืองอุทองชิ้นนี้ติดเป็นชิ้นเดียวกับฐานโยนี พระพักตร์ของพระศิวะบนมุขลิ่งของเมืองอุทองชิ้นนี้ยังเห็นลักษณะต่างๆ ได้ชัดเจนกว่าของเมืองออกแก้ว แม้ว่าจะไม่สมบูรณ์นักก็ตาม ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีมุมมวยผมแบบขงกฏสูงแหลมขึ้นไป มีพระจันทร์เสี้ยวประดับกลางมวยผมเหนือพระนลาฏ พระขนงที่ยังปรากฏอยู่เป็นรูปโค้งค่อเป็นปีกกา ลักษณะดังกล่าวนี้คล้ายคลึงกับพระพักตร์ของมุขลิ่งในศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ เช่น มุขลิ่งจากเมืองโซห์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 (ภาพที่ 48) เป็นต้น²⁰ จึงอาจกำหนดอายุเอมูขลิ่งจากเมืองอุทองชิ้นนี้ได้ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12

จากการศึกษาเรื่องจารึกแผ่นทองแดงเมืองอุทอง ทำให้เกิดแนวความคิดว่ารูปเคารพ “ศรีมัท อัมราตเกษตร” ตามที่มีในจารึก อาจหมายถึงเอมูขลิ่งชิ้นนี้ก็ว่าได้²¹ แต่ถ้าเป็นความเห็นของผู้เขียนแล้ว กลับเห็นว่า น่าจะเป็น “ศรีธารศวร” มากกว่าที่ตรงกับเอมูขลิ่งชิ้นนี้ เนื่องจากคำว่า “ศรีธารศวร” หมายถึง พระผู้เป็นเจ้าแห่งสายน้ำ จึงน่าจะสัมพันธ์สอดคล้องกับเอมูขลิ่งชิ้นนี้ ซึ่งค้นพบที่โบราณสถานใกล้ลำห้วยน้ำตกพุ่มวัง ดังจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

2. เอมูขลิ่งที่ค้นพบจากการขุดปรับที่ดินของเอกชน (โรงงานกระจกสยาม) ในเขตเมืองอุทอง (ภาพที่ 12) เป็นเอมูขลิ่งที่แสดงลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไปจากชิ้นแรก เนื่องจากเป็นมุขลิ่งขนาดค่อนข้างใหญ่แสดงให้เห็นแต่ส่วนรูปทรงที่ค่อนข้างเรียวยาว ไม่ปรากฏเส้นพรหมสูตรและปารสวสูตร พระพักตร์ของพระศิวะขนาดค่อนข้างใหญ่ประดับอยู่ที่ส่วนบนของ

รูปทวารวดีซึ่งลักษณะเช่นนี้มักจะปรากฏเสมอในบรรดาเอกมุขลึงค์ของศิลปะอินเดีย เช่น เอกมุขลึงค์จากอุทัยธานี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 (ภาพที่ 49) เป็นต้น ซึ่งแตกต่างไปจากพระพักตร์ขนาดใหญ่โดยทั่วไปของเอกมุขลึงค์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตามพระพักตร์ขนาดใหญ่บนมุขลึงค์เช่นนี้ก็ยังมีพบบ้าง เช่น เอกมุขลึงค์จากสถานีรถไฟหนองหวาย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 (ภาพที่ 50) และเอกมุขลึงค์ที่ห้วยดโมในลาวภาคใต้ ซึ่งจัดเป็นศิลปะเขมรแบบไพรกเมงราวพุทธศตวรรษที่ 13²² เป็นต้น ลักษณะพระพักตร์ที่แม้ว่าจะทำตามแบบเอกมุขลึงค์สมัยคุปตะในอินเดียก็ตาม แต่ลักษณะทรงผมแบบชฎามุกุฎที่ค่อนข้างเป็นแบบพื้นเมืองแล้วของมุขลึงค์จากเมืองอุทองชั้นนี้ ทำให้อาจกำหนดอายุในเบื้องต้นได้ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

นอกจากเอกมุขลึงค์ทั้ง 2 องค์นี้แล้ว ยังมีศิวิลลึงค์ติดอยู่กับฐานโยนีอีกชิ้นหนึ่งซึ่งค้นพบที่บริเวณเขาถ้ำเสือ ใกล้กับโบราณสถานคอกช้างดิน (ภาพที่ 13) ศิวิลลึงค์ชิ้นนี้ปรากฏเฉพาะส่วนของรูปทวารวดีที่โป่งพองใหญ่ มีเส้นพรหมสูตรและปารศวุตรอย่างชัดเจน ลักษณะเช่นนี้มักจะปรากฏเสมอในกลุ่มศิวิลลึงค์เขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ตัวอย่างเช่น ศิวิลลึงค์ติดกับฐานโยนีจากปราสาทเขาน้อย จ.สระแก้ว (ภาพที่ 51) เป็นต้น และมีลักษณะคล้ายกันกับมุขลึงค์จากโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างดินดังที่ได้กล่าวไปแล้ว (ภาพที่ 10) จึงอาจกำหนดอายุของศิวิลลึงค์ชิ้นนี้ได้ว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13

สำหรับชิ้นส่วนของศิวิลลึงค์ซึ่งค้นพบในบริเวณเมืองอุทองนั้น โดยส่วนใหญ่จะแสดงลักษณะของรูปทวารวดีที่มีขนาดใหญ่รูปยาวรีปลายมน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นศิวิลลึงค์ในกลุ่มเหมือนจริงเป็นธรรมชาติ อาจกำหนดอายุเปรียบเทียบได้ว่า คงจะมีอายุไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 15 ซึ่งในช่วงเวลาดังแต่นั้นลงมา จะนิยมสร้างศิวิลลึงค์ในกลุ่มประเพณีนิยมมากกว่า เช่น ศิวิลลึงค์จากปราสาทพนมบาเค็ง เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา (ภาพที่ 52) เป็นต้น

✓ โบราณวัตถุที่เพิ่งค้นพบใหม่จากการขุดค้นศึกษาโบราณสถาน คชด.7 เมื่อต้นปี พ.ศ. 2540 คือ ภาชนะทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินสมัยทวารวดี (ภาพที่ 24) ซึ่งมีการศึกษาและเสนอแนวความคิดว่า อาจเป็นสัญลักษณ์แทนรูปเคารพ “ศิวิลลึงค์” ในลัทธิไศวนิกายได้ เนื่องจากลักษณะการวางเหรียญตราสังข์/ศรีวิศสะ ที่เสียบค้ำอยู่ตรงปากภาชนะ แสดงความหมายเกี่ยวกับภพภูมิในจักรวาล ลักษณะการม้วนงอของเหรียญเงินบางเหรียญในภาชนะแสดงถึงการเคลื่อนไหวของกาลเวลาระหว่างพระอาทิตย์และพระจันทร์ ซึ่งภาพรวมของจักรวาลและกาลเวลาดังกล่าวจะแสดงอยู่ในรูปศิวิลลึงค์ อีกทั้งสัญลักษณ์บางอย่างบนเหรียญอาจแสดงถึงความหมายเกี่ยวกับลัทธิไศวนิกาย เช่น โคแม่ลูก ตรีสูล เป็นต้น²³ เพราะสัญลักษณ์บนเหรียญที่บรรจุอยู่ในภาชนะใบนี้ เช่น สังข์ ศรีวิศสะ เป็นต้น ก็สื่อความหมายถึงพระนารายณ์ เทพเจ้าสำคัญในลัทธิไวษณพนิกายด้วย²⁴

ลักษณะการบรรจุเหรียญเงินลวดลายต่างๆ อย่างเป็นระบบระเบียบและมีการเสียบเหรียญ

ไว้ที่ปากภาชนะดินเผาใบนี้ (ภาพที่ 25) ทำให้เชื่อว่าน่าจะมีคามหมายพิเศษมากกว่าเป็นที่เก็บเหรียญโดยทั่วไป สำหรับผู้เขียนแล้วมีความเห็นว่าภาชนะดินเผาบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินใบนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหรือความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเหตุผลที่ว่า

1. สัญลักษณ์ลวดลายต่างๆบนเหรียญเงินสมัยทวารวดีที่บรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาใบนี้ ก็อาจสื่อความหมายถึงเรื่องเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ได้ เช่น หม้อปุณณกลศ (หม้อแห่งความอุดมสมบูรณ์) ศรีวิไล (ที่ประทับของเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์)²⁵ เป็นต้น

2. อาจจะไม่ใช้รูปเคารพทางศาสนา เพราะเป็นภาชนะดินเผานขนาดเล็ก อีกทั้งตำแหน่งที่ขุดค้นพบยังเป็นบริเวณริมอัมพจันทร์ศิลาแลงประตูทางเข้าไม่ใช่อ่างน้ำโบราณสถาน (ภาพที่ 37) จึงอาจเป็นเพียงวัตถุเนื่องในพิธีกรรมเท่านั้น

3. เหรียญเงินเหล่านี้ พบได้ทั่วไปในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่พม่าตอนใต้ไปจนถึงเวียดนามตอนใต้ ซึ่งหมายความว่าเหรียญที่ใช้ในการค้าขายแลกเปลี่ยน สัญลักษณ์บนเหรียญจึงสื่อความหมายในเรื่องมงคล โชคลาภ และความสมบูรณ์²⁶ โดยที่ไม่จำเป็นต้องเป็นเครื่องรางหรือรูปเคารพได้ การนำมาบรรจุอย่างเป็นระเบียบในภาชนะดินเผาใบนี้จึงอาจเป็นอุปกรณ์ส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และสอดคล้องกับความหมายของสัญลักษณ์บนเหรียญด้วย

4. สถานที่ค้นพบภาชนะบรรจุเหรียญใบนี้ เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ริมคันดินของอ่างเก็บน้ำ “คอกช้างดิน” ซึ่งน่าจะมีคามสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะของสถานที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำและความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป ✓

4. ศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม

กลุ่มโบราณสถานบริเวณ “คอกช้างดิน” มีอยู่ด้วยกันหลายแห่ง ส่วนใหญ่ยังไม่มีมีการขุดค้นศึกษา มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้รับการขุดค้นศึกษา ในจำนวนนี้มีโบราณสถาน 2 แห่งที่อาจจะเป็นศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์ได้

1. โบราณสถานคชค.5 คือสถานที่ที่ขุดพบเอกมุขลึงค์หินสีเขียว เมื่อ พ.ศ. 2509 เป็นฐานศิลาแลงขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บนเชิงเขาที่ได้รับการปรับพื้นที่เป็นฐานใหญ่รองรับฐานศิลาแลงดังกล่าว รูปแบบของอาคารไม่สามารถบอกได้เพราะไม่มีร่องรอยของผนังเหลือเลย ซึ่งอาจจะเป็นอาคารที่สร้างด้วยเครื่องไม้ก็เป็นได้ (ภาพที่ 34) การที่โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้ลำห้วยน้ำตกพุ่มม่วง (ภาพที่ 35) และมีการก่อเรียงบันไดจากบริเวณโบราณสถานลงสู่ลำห้วยน้ำตกพุ่มม่วงนั้น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานและลำห้วยน้ำตกพุ่มม่วง การขุดค้นพบเอกมุขลึงค์หินสีเขียว (ภาพที่ 10) ที่กลางเนินโบราณสถาน เมื่อพ.ศ. 2509²⁷ บ่งบอกว่าโบราณสถานแห่งนี้ น่าจะเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย และความหมายพิเศษอีกประการคือเป็นศาสน

สถานประจำลำห้วยน้ำตกพุ่มวงด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พระนามศิวลึงค์ “ศรียาเรศวร” ที่ปรากฏในจารึกแผ่นทองแดงอยู่
ทองนั้น น่าจะหมายถึงเอกมุขลึงค์ หินสีเขียวที่ค้นพบในโบราณสถาน คชค.5 นี้เอง ด้วยความสอดคล้อง
ของพระนามและสถานที่ตั้ง ซึ่งหากแนวความคิดนี้เป็นจริงแล้ว ศาสนสถานของ “พระผู้เป็น
เจ้าแห่งสายน้ำ” แห่งนี้ จึงน่าจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ด้วย เพราะข้อความในจารึกแผ่น
ทองแดงยังกล่าวถึงพระเจ้าหรรษวรมัน ผู้ส่งอุปถัมภ์และนักพ่อนำต่างๆ มาถวายบูชาพระศิวลึงค์
“ศรียาเรศวร”

เหตุที่ต้องมีการสร้างศาสนสถานแบบรูปเคารพประจำแหล่งน้ำนั้น อาจแปลความหมาย
ได้ว่าเพื่อต้องการให้ลำธารสายนี้เป็นสาธารณศักดิ์สิทธิ์ มีน้ำบริบูรณ์ตลอดปี ซึ่งการจัดการแหล่งน้ำ
ด้วยวิธีการนี้เป็นการสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องการก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์จากเทพเจ้าช่วยเสริม
ในการจัดการแหล่งน้ำโดยวิธีการสร้างอ่างเก็บน้ำ “คอกช้างดิน” เบื้องล่าง ทำให้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ
ดูแลอ่างเก็บน้ำเหล่านี้มีความเชื่อมั่นและกำลังใจมากขึ้น และควบคุมไม่ให้มีการใช้น้ำบริเวณนี้
อย่างเปล่าประโยชน์ เพราะเป็นน้ำจากลำธารแห่งเทพเจ้า การที่จารึกแผ่นทองแดงกล่าวถึง การที่
กษัตริย์ส่งสิ่งของและนักพ่อนำมาบูชาพระศิวลึงค์ “ศรียาเรศวร” นั้น อาจหมายถึง พระราชกรณีย
กิจอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการสร้างความเชื่อมั่นและเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ ด้วยการบูชาเทพเจ้า
ประจำแหล่งน้ำ ซึ่งจำเป็นต้องทำเป็นประจำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของเมืองนั่นเอง

2. โบราณสถานคชค.7 ตั้งอยู่บนคันดินของอ่างเก็บน้ำ “คอกช้างดิน 3” เพิ่งจะได้รับการ
ขุดค้นศึกษา ปี พ.ศ.2540 พบลักษณะแผนผังของโบราณสถานที่น่าสนใจ (แผนผังที่ 2) ซึ่งอาจ
หมายถึงสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือศาสนสถานลักษณะสำคัญดังกล่าวนี้คือ

1. พื้นที่โบราณสถานซึ่งถูกก่อล้อมด้วยก้อนหินธรรมชาติคล้ายกำแพง ที่มุมของ
แนวหินก่อล้อมนี้ มีกลุ่มก้อนหินขนาดใหญ่วางหมายเป็นหลักเขตไว้²⁸ (ภาพที่38) คล้ายบ่งบอก
ความสำคัญทางความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่แห่งนี้ ทำนองเดียวกับไบเซมาที่ล้อมรอบอุโบสถทางพุทธ
ศาสนาในสมัยหลัง

2. ตัวอาคารโบราณสถานภายในแนวหินก่อล้อมนี้ บางหลังยังคงแสดงลักษณะ
พิเศษทางสถาปัตยกรรมคือ มีการโกนศิลาแลงจนมีรูปร่างคล้ายอัมพจันทร์ครึ่งวงกลมมาติดตั้ง
ไว้²⁹ (ภาพที่ 37) ซึ่งการวางอัมพจันทร์นั้นมักจะใช้กับอาคารศาสนสถานหรือเกี่ยวกับกษัตริย์เท่า
นั้น

3. ตัวโบราณสถานยังคงปรากฏร่องรอยทางเดินลงไปยังอ่างเก็บน้ำภายในคอกช้าง
ดินที่ 3 แห่งนี้ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวโบราณสถานและแหล่งน้ำ ลักษณะเช่นนี้
คล้ายกับโบราณสถาน คชค.5

การค้นพบภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินที่โบราณสถานแห่งนี้ (ภาพที่ 24) กล่าวถึงไปแล้วว่าน่าจะเป็นอุปกรณ์เกี่ยวกับพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งที่เน้นย้ำความสำคัญของโบราณสถานแห่งนี้ ในฐานะที่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ สถานที่ตั้งอยู่ริมอ่างเก็บน้ำเช่นนี้อาจหมายถึงว่า เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ ลักษณะพิเศษทางสถาปัตยกรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้น ยืนยันว่า โบราณสถานแห่งนี้คงไม่ใช่แหล่งที่อยู่อาศัยโดยทั่วไปอย่างแน่นอน ในเมื่อโบราณสถานแห่งนี้เป็นศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม อ่างเก็บน้ำคอกช้างดิน 3 ซึ่งอยู่ใกล้เคียงและมีความสัมพันธ์กับโบราณสถานแห่งนี้ จึงไม่ได้เป็นเพียงอ่างเก็บน้ำธรรมดาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์เนื่องในการประกอบพิธีกรรมอีกด้วย³⁰

การตั้งศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมใกล้แหล่งน้ำเช่นนี้ เป็นการสร้างความเชื่อและความเคารพของผู้คนที่มิต่อแหล่งน้ำแห่งนั้น เพื่อที่จะรักษาแหล่งน้ำนั้นไว้ให้ดีที่สุด ใช้ประโยชน์จากน้ำด้วยความคุ้มค่าไม่เปล่าประโยชน์ การประกอบพิธีกรรมโดยมีอุปกรณ์เป็นภาชนะดินเผาบรรจุเหรียญเงินดังกล่าว เป็นเรื่องของการสร้างกำลังใจและก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ แม้จะไม่ทราบรูปแบบของพิธีกรรมนี้ แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่า พิธีกรรมดังกล่าวอาจอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ เพราะมีเหรียญเงินจารึกข้อความ “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” บรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาดังกล่าวด้วย (ภาพที่ 33 , ลายเส้นที่ 13) พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างความอุดมสมบูรณ์น่าจะเป็นพระราชกรณียกิจอย่างหนึ่งที่กษัตริย์ต้องอุปถัมภ์เสมอ เช่นเดียวกับพระราชพิธีชมงคลในปัจจุบันนี้ ✓

เชิงอรรถท้ายบทที่ 4

1. น้ำ ทองคำวรรณ , “คำจารึกภาษาสันสกฤตบนแผ่นทองแดง ,” โบราณวิทยา เรื่อง เมืองอู่ทอง (พระนคร : ศิวพร , 2509) , หน้า 24-25 .
2. เรื่องเดียวกัน , หน้า 25 .
3. ชะเอม คล้ายแก้ว , “จารึกเขมรในประเทศไทย ,” เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “Epigraphic and Historical Studies in Thailand in the 1990 s: Progress Report II” (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร , 20 สิงหาคม 2541) , หน้า 20-21 .
4. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร , 2516) , หน้า 37 .
5. มิ่ง บวสเชอลีเยร์ , “เมืองอู่ทองและความสำคัญของเมืองอู่ทองในประวัติศาสตร์ไทย” แปลโดย อุไรศรี วรสระริน , โบราณวิทยา เรื่องเมืองอู่ทอง (กรุงเทพฯ : ศิวพร , 2509) , หน้า 8 .
6. Quaritch Wales , Dvaravati : the Earliest Kingdom of Siam . [London : Bernard Quaritch , 1969] , p. 22 .
7. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึงพ.ศ.2000 (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ , 2535) , หน้า 94 .
8. เรื่องเดียวกัน , หน้า 30 .
9. Ititendra Nath Banerjea , The Development of Hindu Iconography [New Delhi : Munshiram Manoharlal , 1974] , p. 179 .
10. พริยะ ไกรฤกษ์ , “ศิลปโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ,” นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ (นครสวรรค์ : วิทยาลัยครุ นครสวรรค์ , 2527) , หน้า 107 .
11. พริยะ ไกรฤกษ์ , ศิลปะทักซิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2523) , หน้า 24 .
12. เรื่องเดียวกัน .
13. Stanley I. O'conner , Hindu Gods of Penninsular Siam . [Ascona : Artibus Asiae, 1972] , pp. 37-38 .
14. ผาสุข อินทราวุธ , รูปเคารพในศาสนาฮินดู (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2522) , หน้า 57 .

15. เรื่องเดียวกัน , หน้า 67 .
16. ผาสุข อินทราวุธ , “ตราดินเผารูปข-ดักขมิ และอุเวรจากเมืองนครปฐมโบราณ ,” เมืองโบราณ ปีที่ 9 , ฉบับที่ 3 (สิงหาคม-พฤศจิกายน 2526) , หน้า 93 .
17. เรื่องเดียวกัน , หน้า 95-96 .
18. อนุสรณ์ คุณประกิจ , “การศึกษาคติและรูปแบบประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กสมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย .” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2529) , หน้า 115 .
19. สมศักดิ์ นิลพงษ์ , “ศิวิลลิ่งที่ค้นพบในประเทศไทย.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2526) , หน้า 65 .
20. เรื่องเดียวกัน , หน้า 67 .
21. Subhadradis Diskul , “Dvaravati art ,” Thailand . [Geneva : Nagel Publishers , 1978] , p. 91 .
22. ผาสุข อินทราวุธ , “ศิวิลลิ่ง : ในภาคใต้ ,” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2529) , หน้า 3544-3545 .
23. ก่องแก้ว วีระประจักษ์ , “การศึกษาวิเคราะห์จารึกบนเหรียญเงินสมัยทวารวดี ,” ศิลปากร ปีที่ 41 , ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2541) , หน้า 90-95 .
24. สายันต์ ไพรชาญจิตร์ และสุภาส ดวงสกุล , “หลักฐานและความรู้ใหม่ท่าโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุททอง ,” ศิลปากร ปีที่ 41 , ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2541) , หน้า 38-39 .
25. ผาสุข อินทราวุธและคณะ , แหล่งโบราณคดีในภูมิภาคตะวันตก (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ , 2534) , หน้า 17 .
26. เรื่องเดียวกัน .
27. สมศักดิ์ รัตนกุล , “การขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างดิน อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี ,” ศิลปากร ปีที่ 11 , ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2510) , หน้า 78-79 .
28. สายันต์ ไพรชาญจิตร์และสุภาส ดวงสกุล , เรื่องเดิม , หน้า 22 .
29. เรื่องเดียวกัน , หน้า 23 .
30. เรื่องเดียวกัน , หน้า 40 .

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า ในบริเวณเมืองโบราณอู่ทองช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ได้ปรากฏร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับการนับถือศาสนาพราหมณ์อยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างจารึก รูปเคารพทั้งในลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย และร่องรอยของศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม หลักฐานเหล่านี้ล้วนมีอายุอยู่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาแบบทวารวดี หากแต่สถานะของศาสนาพราหมณ์ในช่วงเวลานั้น คงจะมีหน้าที่พิเศษบางอย่างสำหรับเมืองอู่ทองด้วย

จารึกแผ่นทองแดงเมืองอู่ทองเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่สำคัญมากขึ้นหนึ่งพระนามกษัตริย์ที่ปรากฏในจารึก บ่งบอกถึงลักษณะการรับอิทธิพลขนบธรรมเนียมจากอินเดียและค่อนข้างจะเป็นที่ยอมรับโดยมากกว่า เป็นพระนามของกษัตริย์สมัยทวารวดีผู้ครองเมืองอู่ทองข้อความในจารึกยังกล่าวถึงพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการอุปถัมภ์และบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ด้วย จารึกแผ่นนี้ไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับอาณาจักรเขมรโบราณ มีเพียงพระนามของกษัตริย์ที่ไปพ้องกันเท่านั้น นอกจากนี้ก็อันตรายาคินเฝ้าซึ่งมีจารึกและสัญลักษณ์ทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งพบที่เมืองอู่ทองนี้ก็เหมือนกันที่พบที่เมืองจันทน์เสนะมาก จนอาจเรียกได้ว่าใช้แม่พิมพ์เดียวกันในการผลิตทีเดียว หลักฐานชิ้นนี้ช่วยยืนยันเรื่องการติดต่อกับชุมชนโบราณแห่งอื่นๆ ของเมืองอู่ทอง ผู้ครอบครองตรายาคินเฝ้าชิ้นนี้อาจเป็นพวกพ่อค้าที่นับถือศาสนาพราหมณ์ซึ่งเดินทางไปมาติดต่อกับชายระหว่างเมืองจันทน์เสนะและเมืองอู่ทองก็เป็นได้

เทวรูปพระนารายณ์ที่ค้นพบบริเวณเมืองโบราณอู่ทองและที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรีนั้น แสดงให้เห็นลักษณะพิเศษหลายอย่างที่แตกต่างกันไปจากกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่าโดยทั่วไป อันอาจเรียกได้ว่าเป็น “สกุลช่างเมืองอู่ทอง” ลักษณะที่ยังพอสังเกตได้ บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับเทวรูปรุ่นเก่ากลุ่ม “ลือสังข์เหนือตะโพก” จากทางคาบสมุทรภาคใต้และประติมากรรมศาสนาพราหมณ์สมัยราชวงศ์อิศรวาญแห่งเมืองนาคารพูนโกณฑะทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย และอาจหมายถึง เส้นทางการเข้ามาของคติความเชื่อทางลัทธิไวษณพนิกายจากอินเดียสู่ภาคใต้แล้วขึ้นมายังเมืองอู่ทอง ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 11-12

เอกมุขลึงค์ ที่ค้นพบจากโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างคิน มีลักษณะสำคัญที่เปรียบเทียบกับได้กับมุขลึงค์ในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร โดยเฉพาะที่ค้นพบจากเมืองออกแก้ว ทางภาคใต้ของเวียดนาม อีกทั้งลึงค์และชิ้นส่วนลึงค์ที่ค้นพบในบริเวณเมืองอู่ทองนั้น โดยมากจะแสดงให้เห็นในเรื่องความสัมพันธ์ เกี่ยวกับคติความเชื่อทางลัทธิไศวนิกายระหว่างเมืองอู่ทองกับเมืองออกแก้ว ส่วนเอกมุขลึงค์อีกชิ้นหนึ่งกลับยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของมุขลึงค์แบบอินเดีย แม้ว่าจะมีลักษณะเป็นพื้นเมืองมากแล้วก็ตาม

หลักฐานใหม่ที่มีการศึกษาแปลความว่าน่าจะเป็นสัญลักษณ์แทนศิวลึงค์ในลัทธิไศวนิกาย หรือแทนรูปเคารพในลัทธิไศวนิกาย คือภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินที่ค้นพบจากโบราณสถานในบริเวณคอกช้างดิน หากพิจารณาให้ดีแล้ว สามารถคิดได้ว่าสิ่งนี้อาจเป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์มากกว่าจะเป็นรูปเคารพในลัทธิไศลัทธิหนึ่งโดยเฉพาะ และพิธีกรรมนี้ก็น่าจะมีบทบาทเกี่ยวข้องด้วย

โบราณสถานริมลำห้วยน้ำตกพุ่มม่วง ซึ่งมีที่ตั้งสัมพันธ์กับแหล่งน้ำ บ่งบอกหน้าที่การเป็นศาสนสถานประจำแหล่งน้ำ เป็นที่ประดิษฐาน “ศรีธารศวร” ซึ่งน่าจะหมายถึงเอกมุขลึงค์ที่พบที่นี่ เป็นรูปเคารพที่ประธานความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ ข้อความในจารึกแผ่นทองแดงช่วยยืนยันเรื่องการบูชาและอุปถัมภ์ของกษัตริย์ที่มีต่อรูปเคารพองค์นี้ คงจะเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เช่นเดียวกันกับที่โบราณสถานบนคันดินอ่างเก็บน้ำคอกช้างดิน 3 ซึ่งเป็นที่ค้นพบภาชนะดินเผารับเหรียญเงินดังกล่าวมาแล้วนั้น ก็น่าจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำด้วย

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่า การนับถือศาสนาพราหมณ์ในบริเวณเมืองโบราณอุทุมทอง ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 นั้น มีทั้งลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย โดยน่าจะมีความสัมพันธ์ติดต่อกับบริเวณคาบสมุทรภาคใต้และแถบเมืองออกแก้ว จากการเปรียบเทียบรูปแบบลักษณะของรูปเคารพ แม้ว่าเราจะทราบถึงลักษณะคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ไม่มากนักสำหรับที่เมืองอุทุมทองนี้ แต่ก็มีหลักฐานบางอย่างที่บ่งชี้ว่า ศาสนาพราหมณ์มีส่วนช่วยในเรื่องความเชื่อมั่นของการก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ น่าจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ตามที่ปรากฏในจารึก ซึ่งถือเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่ต้องทำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของเมือง คติความเชื่อเช่นนี้นับเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญของร่องรอยศาสนาพราหมณ์ที่พบในบริเวณเมืองโบราณอุทุมทอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงเวลาร่วมสมัยกับเมืองโบราณอุทุมทองนั้น ยังมีเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่สำคัญอีก 2 แห่งคือ เมืองศรีเทพทางภาคกลางตอนบนและเมืองศรีมโหสถทางภาคตะวันออก ที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์อย่างเด่นชัดเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะประติมากรรมรูปเคารพซึ่งพบเป็นจำนวนมากในเมืองโบราณทั้ง 2 แห่งนี้ อย่างไรก็ตาม เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักฐานประเภทรูปเคารพที่พบในบริเวณเมืองโบราณอุทุมทองแล้ว กลับพบว่ามิใช่อันแตกต่างกันหลายอย่าง ทั้งรูปแบบที่เป็นประติมากรรมลอยตัวและลักษณะเครื่องทรงซึ่งไม่เหมือนกับรูปเคารพที่พบในบริเวณเมืองอุทุมทองเลย อีกทั้งยังไม่มีหลักฐานประเภทอื่นๆเกี่ยวกับการนับถือศาสนาพราหมณ์ในเมืองศรีเทพและศรีมโหสถซึ่งแสดงความสัมพันธ์กับของที่พบที่เมืองอุทุมทองอย่างเด่นชัด ปัจจุบันจึงยังไม่อาจกล่าวได้ว่า ร่องรอยหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์ที่พบในเมืองโบราณอุทุมทองมีความสัมพันธ์กันกับที่พบในเมืองศรีเทพและเมืองศรีมโหสถ แม้ว่าจะอยู่ในช่วงเวลาร่วมสมัยกันก็ตาม

รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลฉบับนี้อาจถือได้ว่าเป็นเพียงการศึกษาในช่วงเริ่มต้นเท่านั้น เกี่ยวกับร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ในชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ซึ่งควรที่จะมีการทำการศึกษาในเรื่องนี้ต่อไปในอนาคต ทั้งในด้านของความสัมพันธ์กับดินแดนต่างๆเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ รูปแบบคติความเชื่อที่เหมือนหรือต่างกัน รวมทั้งเหตุที่มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ในช่วงเวลาร่วมสมัยกับพุทธศาสนาซึ่งมีการนับถืออย่างแพร่หลายในสมัยทวารวดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์ . “การศึกษาวิเคราะห์จารึกบนเหรียญเงินสมัยทวารวดี .” ศิลปากร ปีที่ 41, ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2541) : 90-95 .
- จตุรพร เทียมทินกฤตและคณะ . “เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การศึกษาบทบาทของเมืองคูทองความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณใกล้เคียง ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 .” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2535 .
- จิรัสสา ศาวิชะ . พระพิฆเนศวร : คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองศิลป์การพิมพ์ , 2540 .
- จุฑาธัช สาทย์กาญจน์ . “การศึกษาประติมากรรมศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดปราจีนบุรี .” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532 .
- ชะเอม คล้ายแก้ว . “จารึกเขมรในประเทศไทย .” เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “Epigraphic and Historical Studies in Thailand in the 1990 s: Progress Report [I]” . กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร , 20 สิงหาคม 2541 : 1-61 .
- ชะเอม คล้ายแก้ว . “จารึกดินเผาประทับตรา อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 .” สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกเริ่มในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก . กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์ , 2539 : 190-197 .
- คุณิ์ สมบุญขวีโรจน์ . “รูปแบบเมืองโบราณทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย .” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2525 .
- ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระยา . นิทานโบราณคดี . กรุงเทพฯ : คลังวิทยา , 2517 .
- ทักษิณคดีศึกษา , สถาบัน . สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พศ. 2529 เล่ม 9 . กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2529
- ทิวา ศุภจรรยา . “ชุมชนโบราณในเมืองไทยจากหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ .” สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 15 . กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน , 2534 : 151-178 .
- นิรุฒ เอี่ยมสกุล . “พัฒนาการก่อนเป็นเมืองคูทองในพุทธศตวรรษที่ 11 .” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2537 .

- ปรีชา กาญจนาคม . “รายงานผลงานของนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งไปฝึกงานโบราณคดีภาคปฏิบัติที่อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่วันที่ 7-21 พฤศจิกายน 2508 .” โบราณคดี ฉบับปฐมฤกษ์ (พฤษภาคม 2509) : 13-20 .
- ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา . เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์ . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2524 .
- ผาสุข อินทรารุข . “ตราดินเผารูปคน-ลักษณะและดูเวรจากเมืองนครปฐมโบราณ .” เมืองโบราณ ปีที่ 9 , ฉบับที่ 3 (สิงหาคม-พฤศจิกายน 2526) : 92-99 .
- ผาสุข อินทรารุข . รูปเคารพในศาสนาฮินดู . กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2522 .
- ผาสุข อินทรารุขและคณะ . แหล่งโบราณคดีในภูมิภาคตะวันตก . นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ , 2534 .
- พริยะ ไกรฤกษ์ . ศิลปะทักนิลก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 . กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2523 .
- พริยะ ไกรฤกษ์ . “ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 .” นครสวรรค์รัฐกิจกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ . นครสวรรค์ : วิทยาลัยครูนครสวรรค์ , 2527 : 102-116 .
- มานิต วลลิโกคม . “สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน .” เมืองโบราณ ปีที่ 1 , ฉบับที่ 1 (2528) : 51-60 .
- ศรีศักร วลลิโกคม . โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา . กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2525 .
- ศิลปากร , กรม . จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14 . กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ , 2529 .
- ศิลปากร , กรม . โบราณวิทยาเรื่องเมืองอุ้มทอง . พระนคร : ศิวพร , 2509 .
- สมศักดิ์ นิลพงษ์ . “ศิวิลสิ่งศิลาที่ค้นพบในประเทศไทย .” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2526 .
- สมศักดิ์ รัตนกุล . “การขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างดิน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี .” ศิลปากร ปีที่ 11 , ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2510) : 78-83 .
- สายันต์ ไพรชาญจิตร และสุภมาส ดวงสกุล . “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุ้มทอง .” ศิลปากร ปีที่ 41 , ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2541) , หน้า 15-43 .

สุภัทรดิศ ดิศกุล . ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึงพ.ศ.2000 . กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์
ในพระราชูปถัมภ์ , 2535 .

สุภัทรดิศ ดิศกุล . “รายงานการนำนักศึกษาคนโบราณคดีมหาวิทยาลัย ศิลปากร ไปทำการขุดค้น
ที่อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี .” ศิลปากร ปีที่ 3 , ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2502) : 71-
79 .

สุภัทรดิศ ดิศกุล . ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนส , 2516 .

สุภัทรดิศ ดิศกุล . ศิลปะในประเทศไทย . พิมพ์ครั้งที่ 10 . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ , 2538 .

อนุสรณ์ คุณประกิจ , “การศึกษาคติและรูปแบบประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กสมัยทวารวดีที่พบ
ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย .” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาโบราณ
คดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2529 .

Banerjea , Jitendra N. The Development of Hindu Iconography . New Delhi : Munshiram
Manoharlal , 1974 .

O'Connor , S.J. Hindu Gods of Penninsular Siam . Ascona : Artibus Asiae, 1972 .

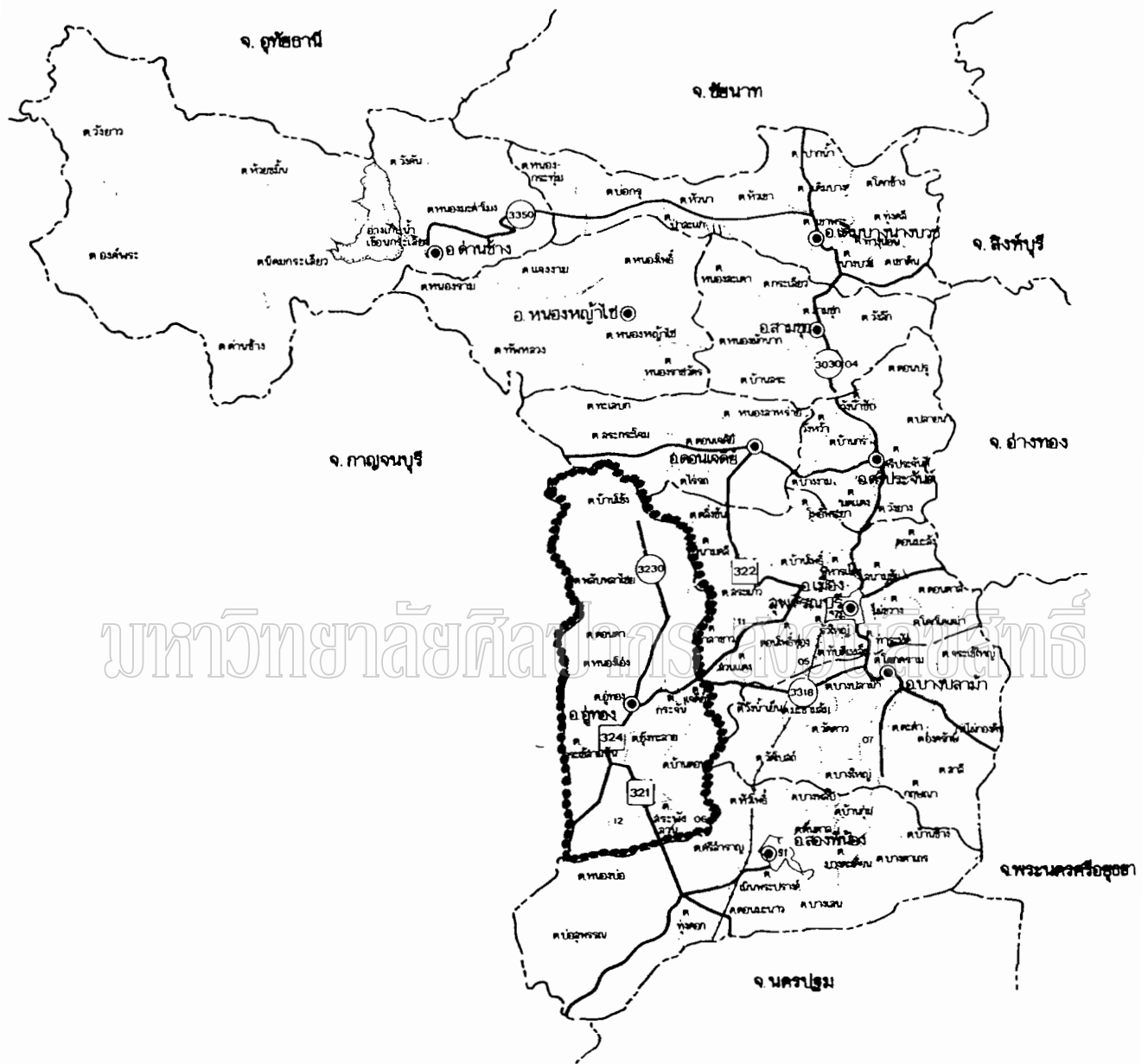
Pisit Charoenwongsa and Subhadradis Diskul . Thailand . Geneva : Nagel Publishers ,
1978 .

Smith , R.B. and Watson , W. , eds. Early South East Asia . New York : Oxford University
Press , 1979 .

Wales , Quaritch . Dvaravati : the Earliest Kingdom of Siam . London : Bernard Quaritch ,
1969 .

Williams , Joahanna g. The Art of Gupta India . New Delhi : Herritage Publishers , 1983 .

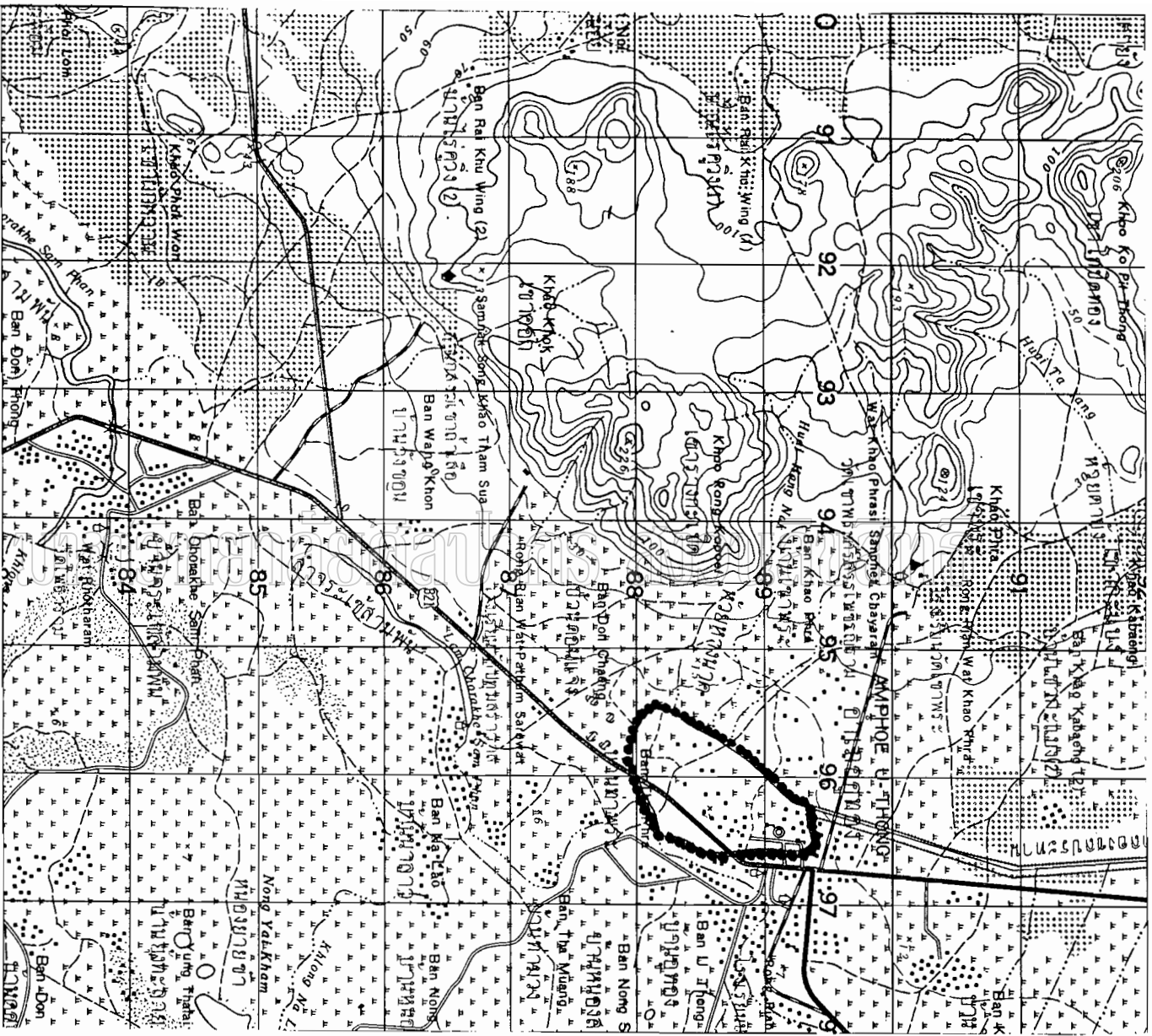

แผนที่ 1 แผนที่จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงตำแหน่งอำเภออุทุมพร

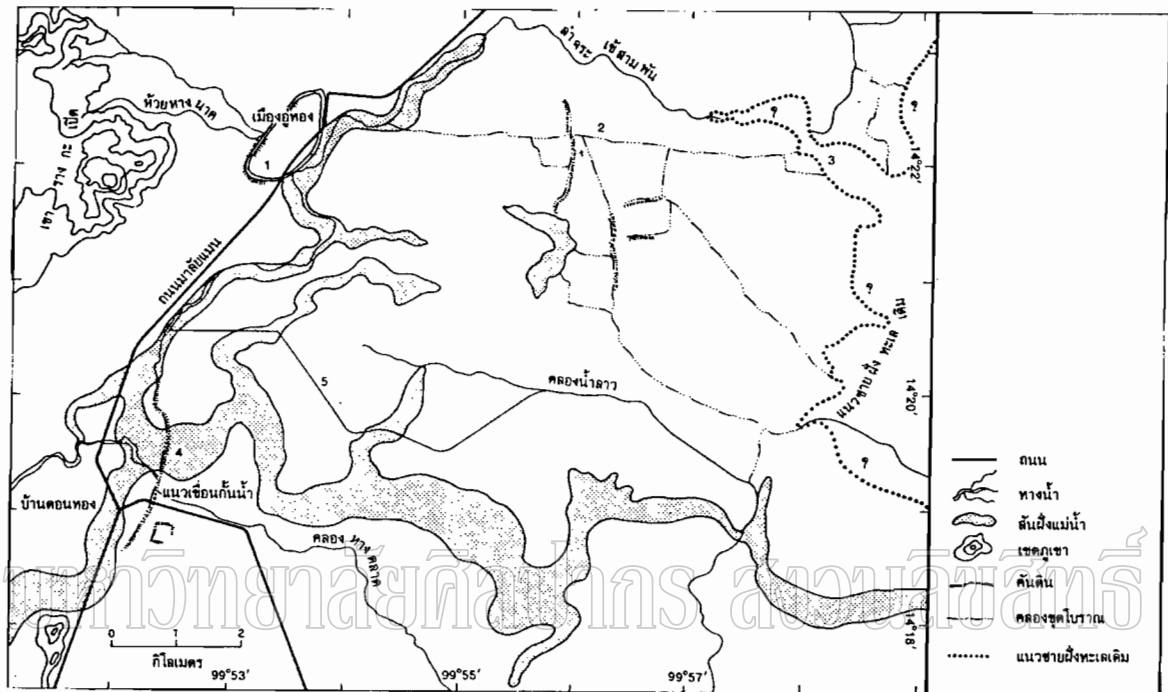
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. รายงานสรุปแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด

ภาคกลาง. 2540.

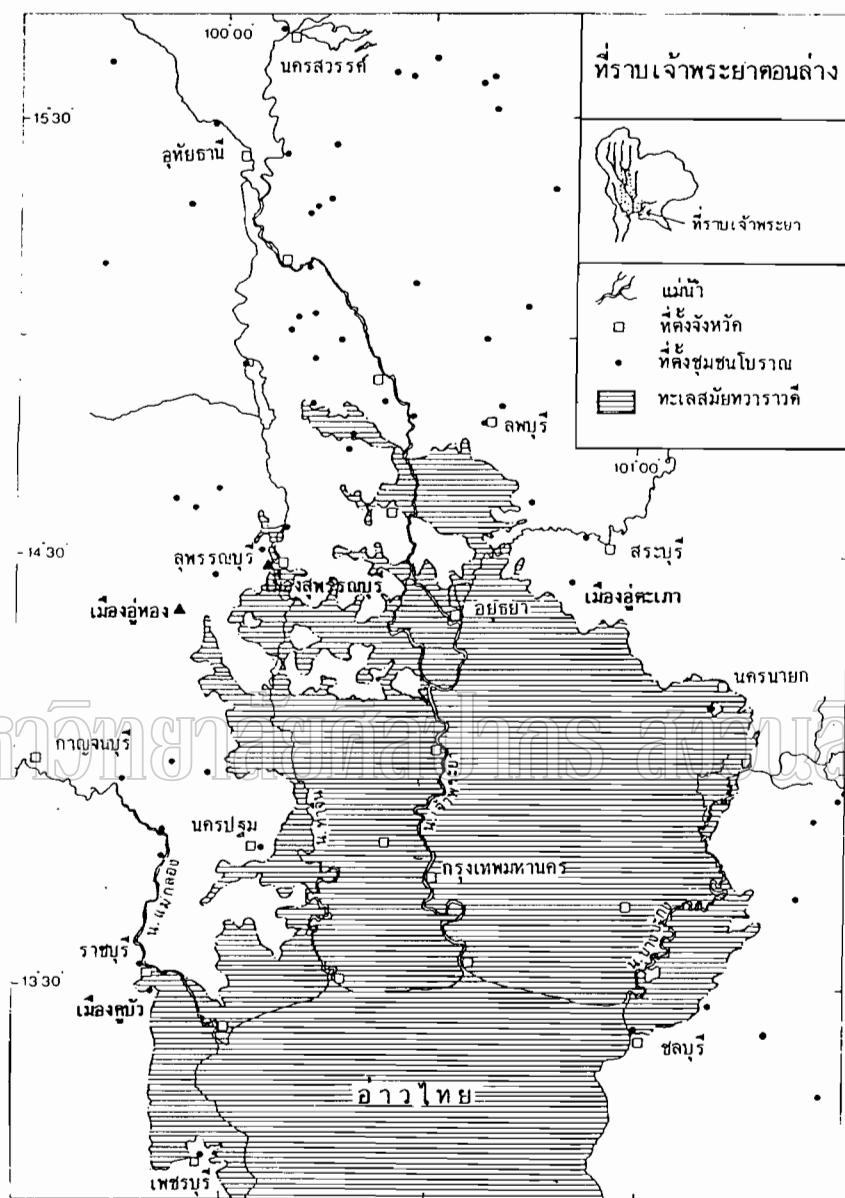
แผนที่ 2 แสดงที่ตั้งเมืองโบราณอุททองในแผนที่ทหาร

ที่มา : แผนที่ทหารลำดับชุด L 7017 ระหว่าง 4938, II RTSD

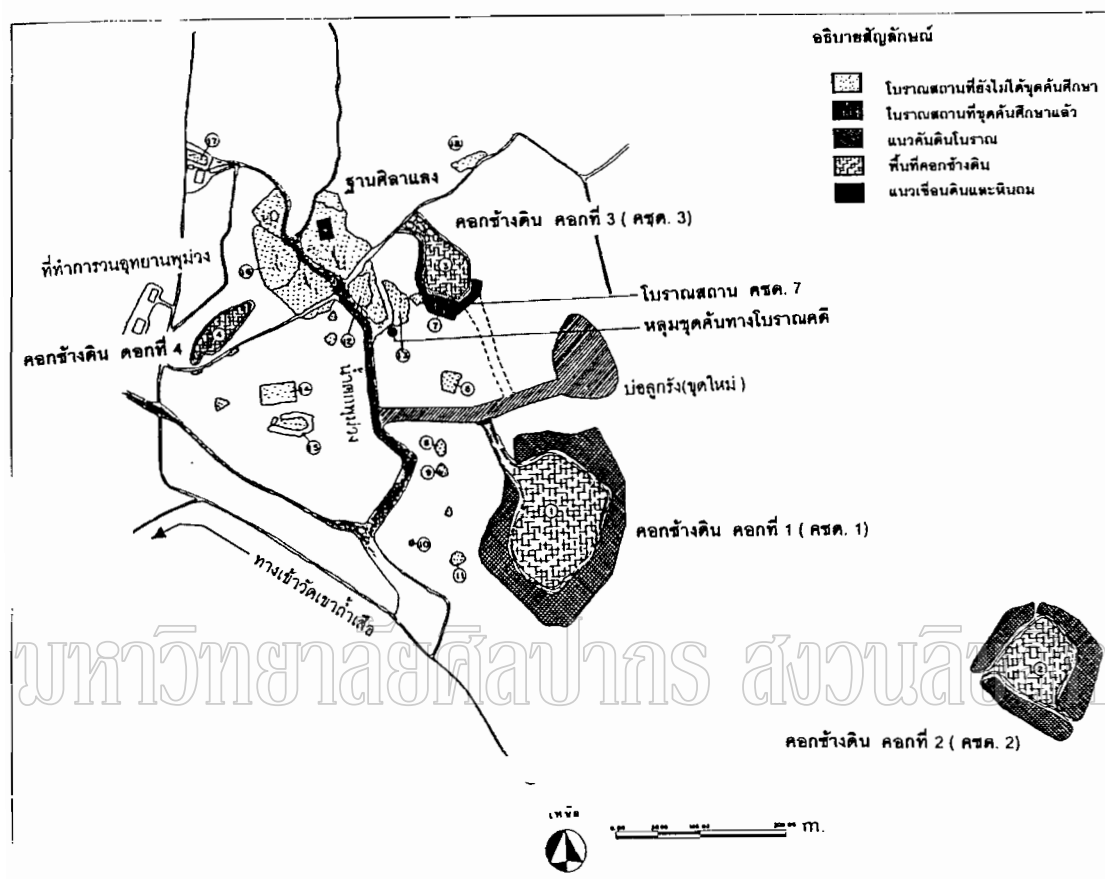
แผนที่ 3 แสดงบริเวณโดยรอบของเมืองโบราณอู่ทอง

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย.2534

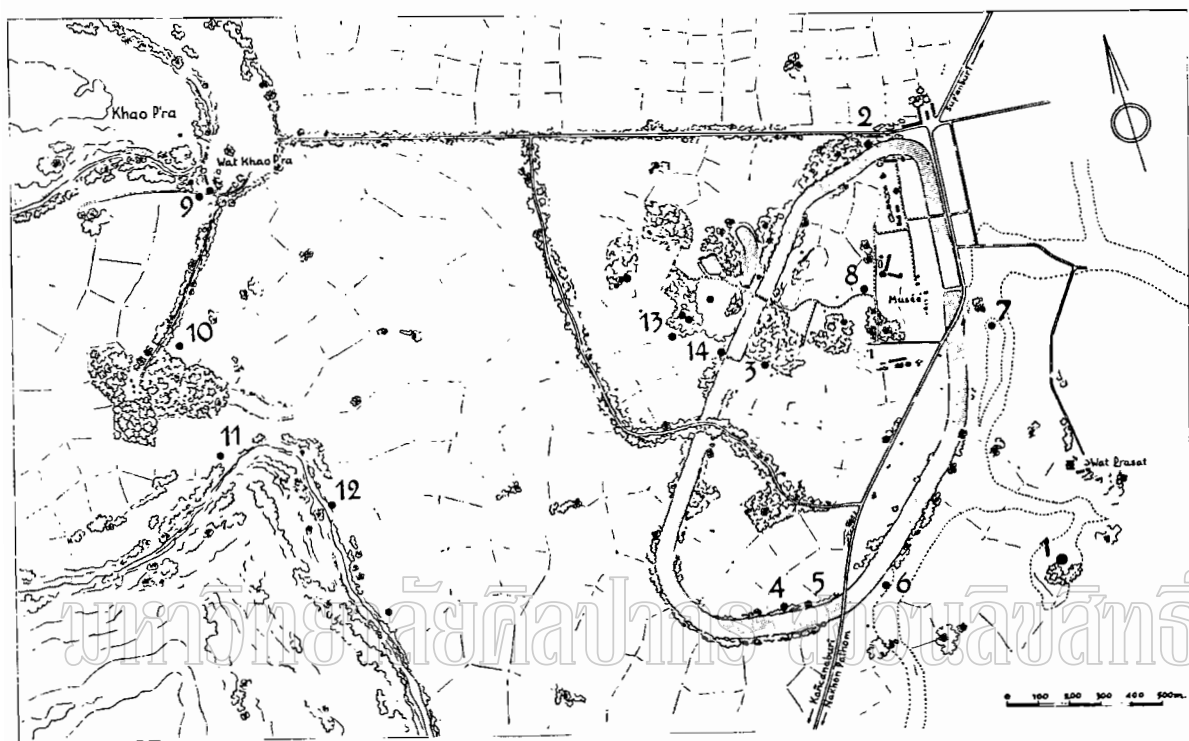
แผนที่ 4 แสดงภาพสันนิษฐานของแนวชายฝั่งทะเลเดิม สมัยทวารวดี

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย.2534

แผนที่ 5 แสดงบริเวณของกลุ่มโบราณสถานคอกช้างดิน

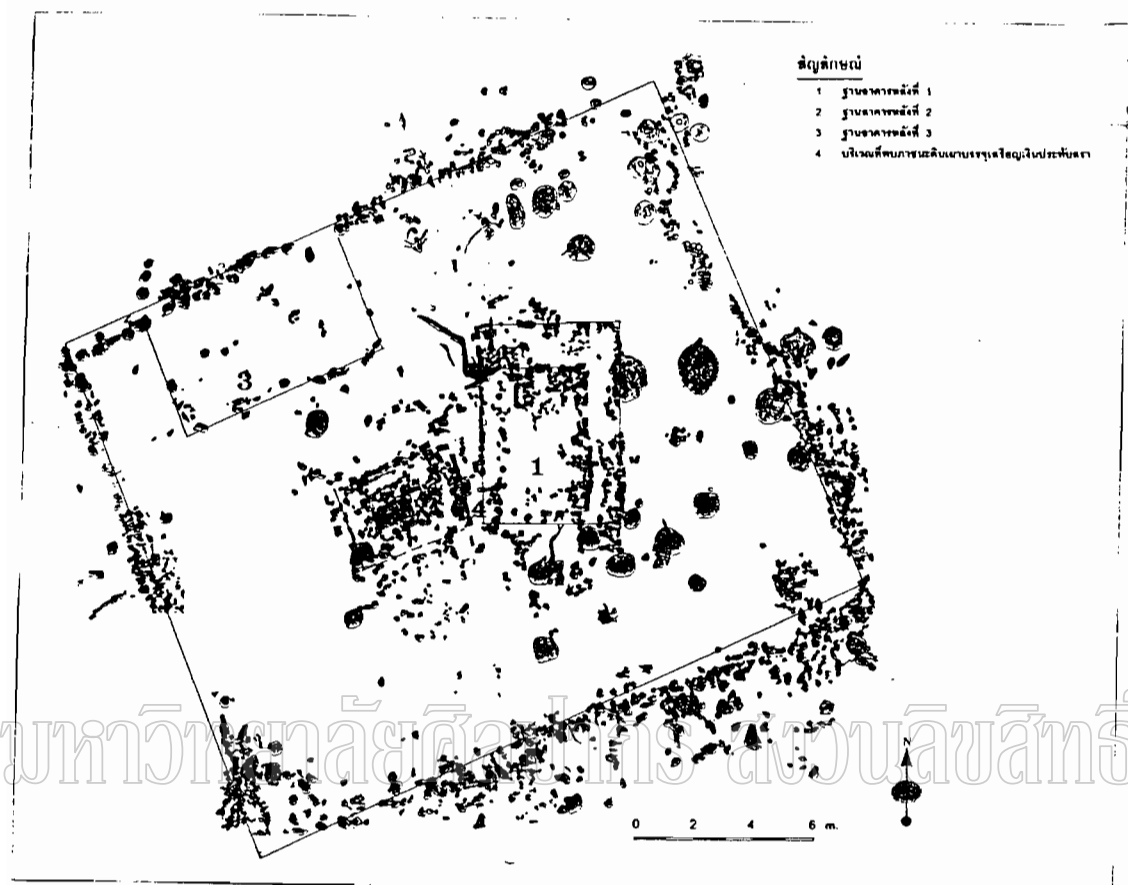
ที่มา : สายันต์ ไพเราะจูจิตรและสุกมาส ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับ
โบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุทุมทอง”, ศิลปากร.ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

แผนผังที่ 1 เมืองโบราณอุทองและตำแหน่งของโบราณสถาน

ที่มา : Boisselier ,Jean . "Recentes recherches archeologiques en Thailande" Arts Asiatiques

Tome XII. 1965.

แผนผังที่ 2 โบราณสถานหมายเลข คชด. 7 ภายหลังการขุดค้นศึกษา

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์และสุภมาศ ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับ
โบราณสถานนอกช้างดินเมืองอุททอง”, ศิลปากร, ปีที่ 41 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

ภาพลายเส้นที่ 1 แผ่นดินเผารูปคช-ลักษมี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพลายเส้นที่ 2 แผ่นดินเผารูปราชลักษมี

ที่มา : อนุสรณ์ คุณประกิจ. “การศึกษารูปแบบประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กสมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์).2529.

ภาพลายเส้นที่ 3 หน้าแรกของแผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพลายเส้นที่ 4 หน้าที่สองของแผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

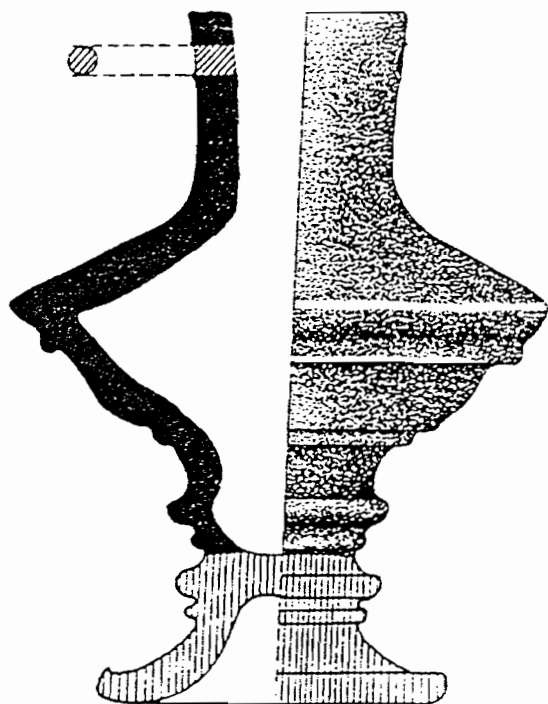
ที่มา : อนุสรณ์ คุณประกิจ. “การศึกษารูปแบบประติมากรรมดินเผานาคนาเล็กสมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต(โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์).2529.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพถ่ายเส้นที่ 5 หน้าที่สามของแผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

ที่มา : อนุสรณ์ คุณประกิจ. “การศึกษารูปแบบประติมากรรมดินเผานาคนเล็กสมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต(โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์).2529.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพถ่ายเส้นที่ 6 ภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก

ที่มา : ศาขันต์ ไพรัชญจิตรและสุภมาศ ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุททอง” ,ศิลปากร.ปีที่ 41 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

ภาพลายเส้นที่ 7 เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัตสะ ซึ่งเสียบค้ำอยู่ที่ปากภาชนะ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพลายเส้นที่ 8 เหรียญเงินตราสังข์ (ทักษิณาวรรต) – ศรีวัตสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย
ที่มา : สายันต์ ไพเราะญจิตรและสุภมาศ ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุทอง” ,ศิลปากร.ปีที่ 41 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

ภาพลายเส้นที่ 9 เหรียญเงินตราสังข์ (อุตรารวรรต)-ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพลายเส้นที่ 10 เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ

ที่มา : สายันต์ ไพราชญ์จิตรและสุภมาศ ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุททอง” , ศิลปากร.ปีที่ 41 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

ภาพลายเส้นที่ 11 เหรียญเงินตราอาทิตยอุทัย-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพลายเส้นที่ 12 เหรียญเงินตราสังข์-ปฐมนกศ สภาพม้วนงอ

ที่มา : สายันต์ ไพราชญ์จิตรและสุกมาศ ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุทอง” , ศิลปากร.ปีที่ 41 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพถ่ายเส้นที่ 13 เหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” 3 เหรียญ

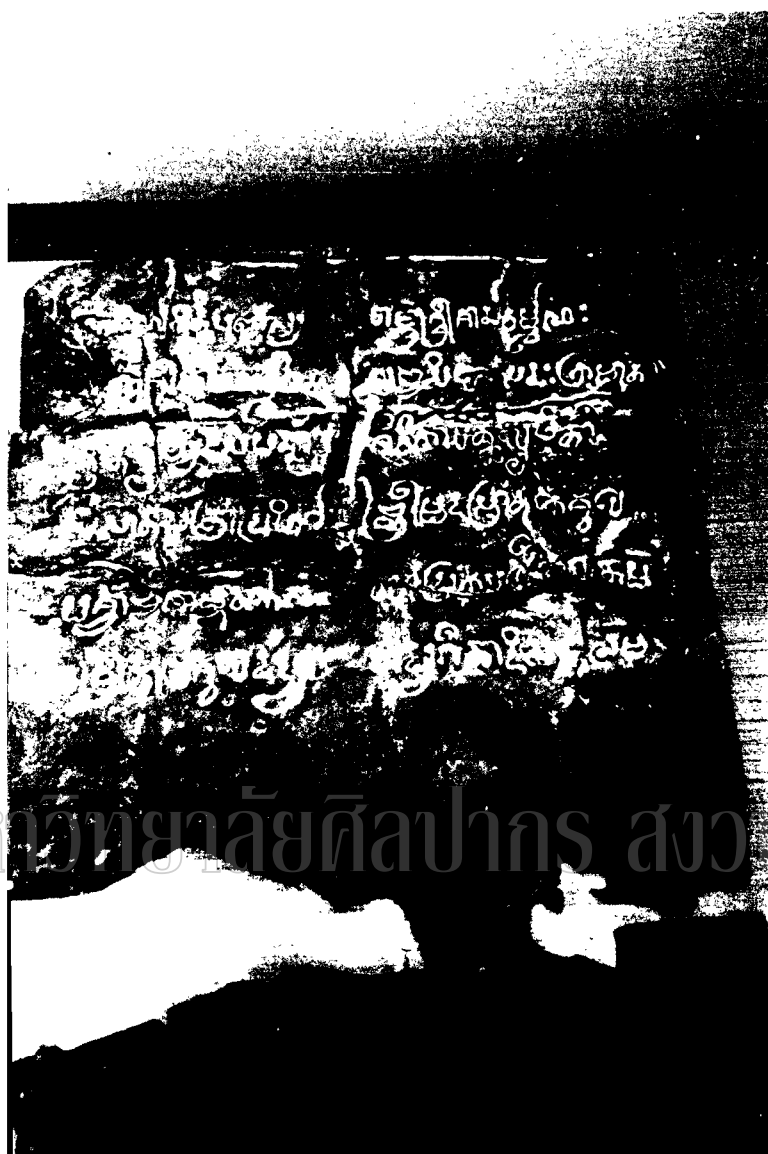
ที่มา : ศาชนันต์ ไพรัชญจิตรและสุกมาส ดวงสกุล. “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอุทอง” , ศิลปากร.ปีที่ 41 ฉบับที่ 4 (ก.ค.-ส.ค.2541)

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองโบราณอู่ทอง

ที่มา : ทิวา ศุภจรรยา. “ชุมชนโบราณในเมืองไทยจากหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ” สารานุกรมไทย
สำหรับเยาวชน เล่ม 15.2534.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงขลา เลิศสิทธิ์

ภาพที่ 2 จารึกแผ่นทองแดงอุททอง

ภาพที่ 3 จารึกก่อนตราดินเผา พบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 3 จารึกก่อนตราดินเผา พบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง

ภาพที่ 4 จารึกก้อนตราดินเผาจากเมืองโบราณจันเสน จ.นครสวรรค์

ที่มา : ชะเอม คล้ายแก้ว, “จารึกดินเผาประทับตรา อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ประमाणพุทธศตวรรษที่ 14” สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกเริ่มในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก.2539.

ภาพที่ 5 เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อพระยาจักร

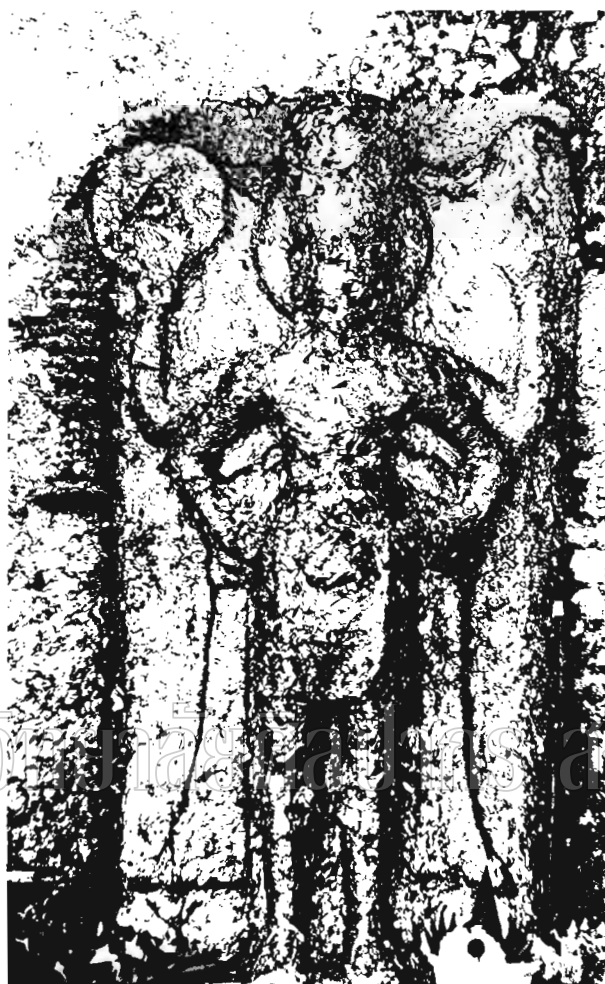
มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุรักษ์ศิลปกรรม

ภาพที่ 6 เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อจักรนารายณ์ (เขาพระ)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 7 เทวรูปพระนารายณ์ เจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

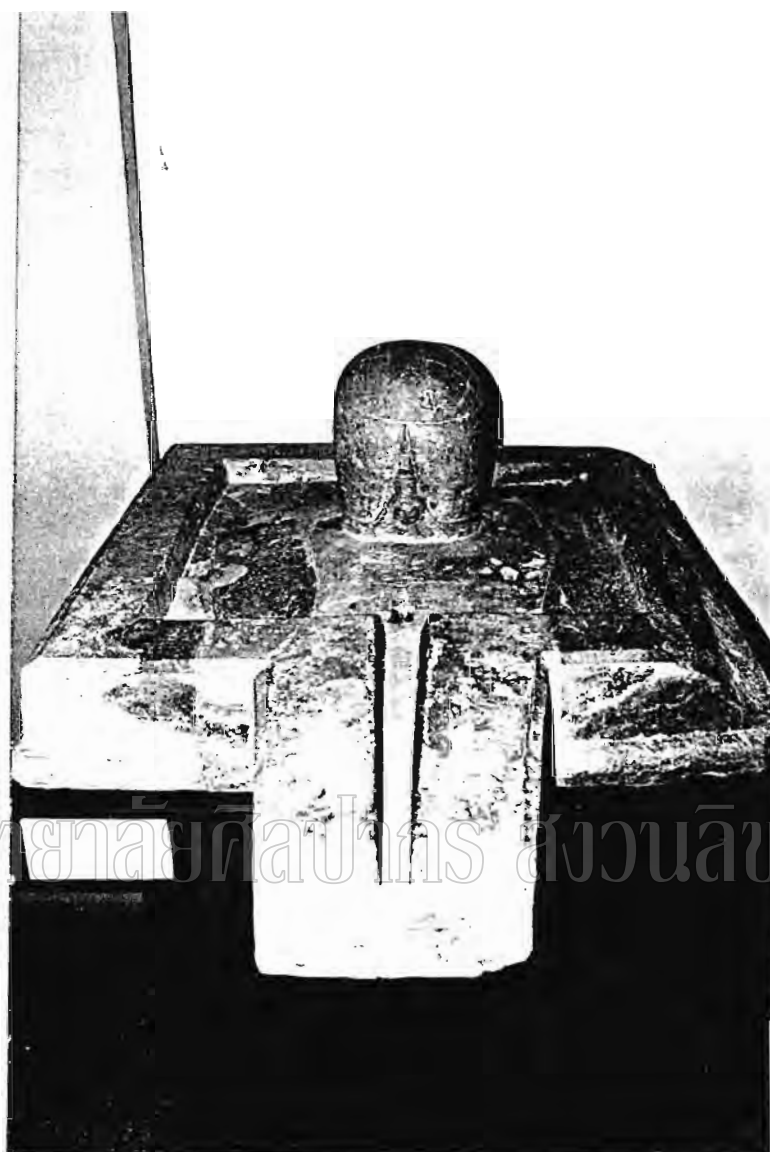
ภาพที่ 8 เทวรูปเจ้าพ่อหลักเมือง องค์ทิศเหนือ

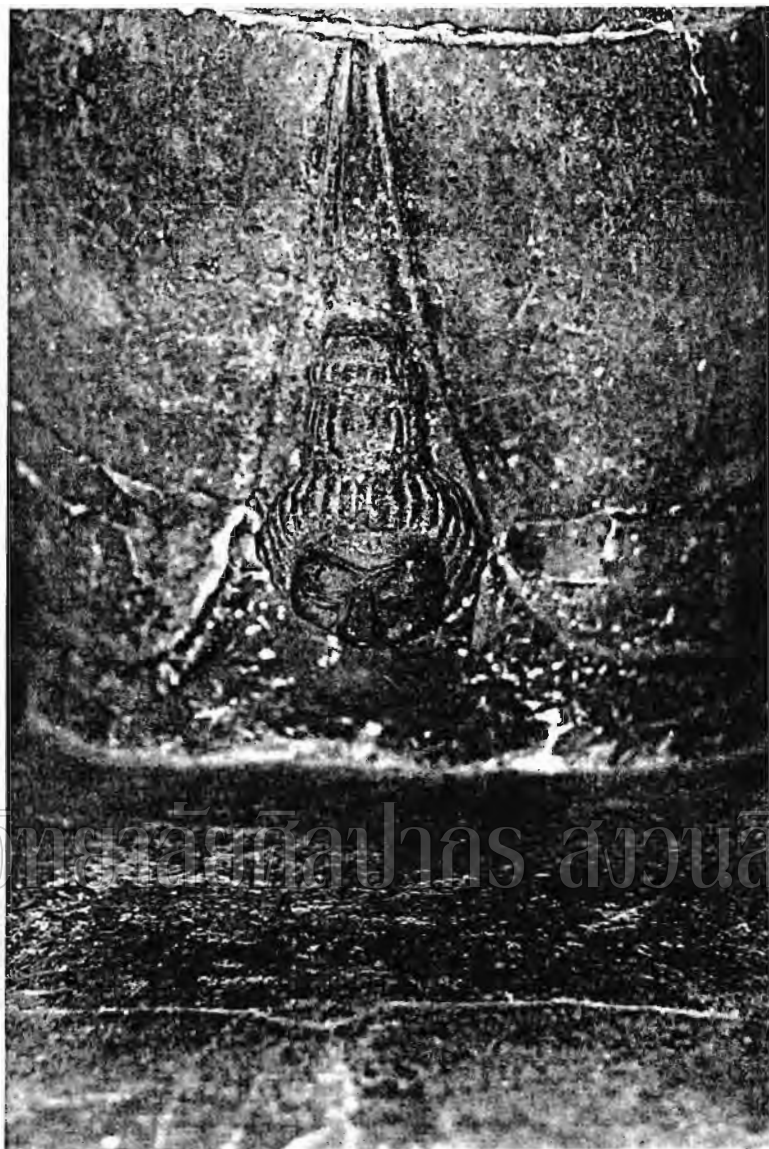
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 9 เทวรูปเจ้าพ่อหลักเมือง องค์ทิศใต้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สวนลุมพินี

ภาพที่ 10 เอกมุขลึงค์ ชั้นที่ 1 จากโบราณสถานริมลำห้วยน้ำตกพุ่มวง

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

ภาพที่ 11 พระพักตร์พระศิวะของเอกมุขลึงค์ ชั้นที่ 1

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

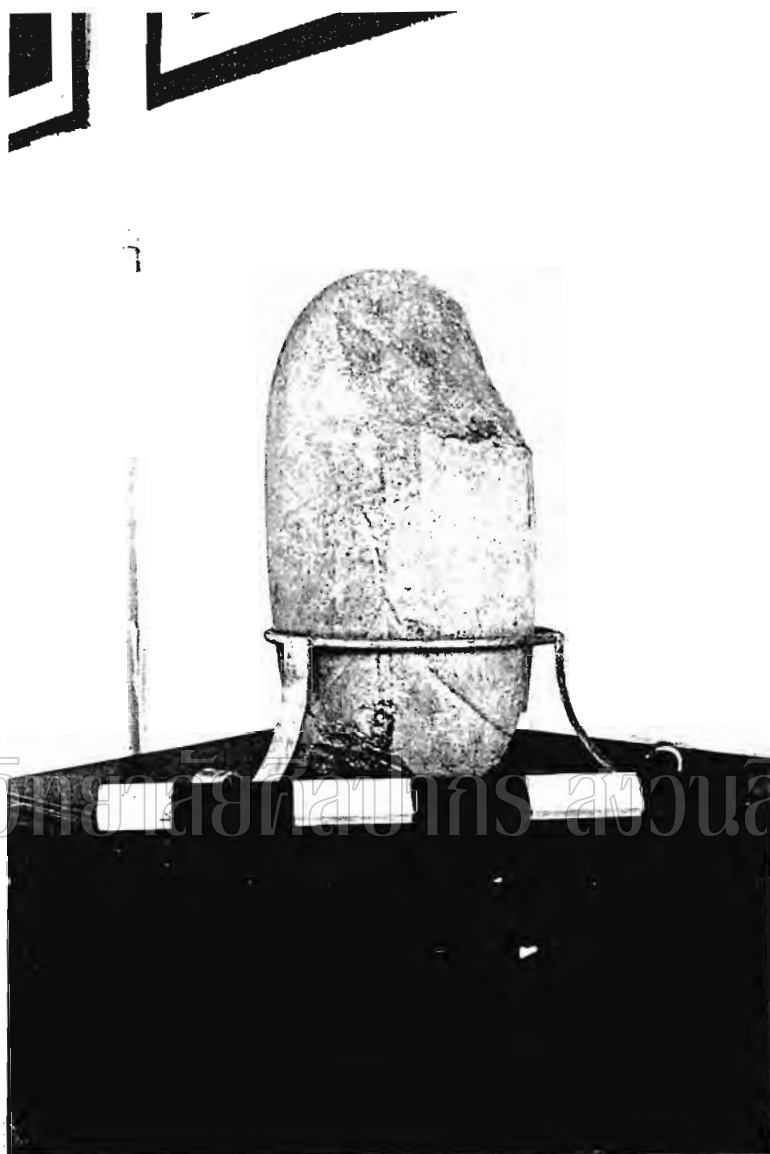
ภาพที่ 12 เอกมุขลิ่งค์ชั้นที่ 2 พบในบริเวณที่ดินเอกชน(โรงงานกระจกสยาม)

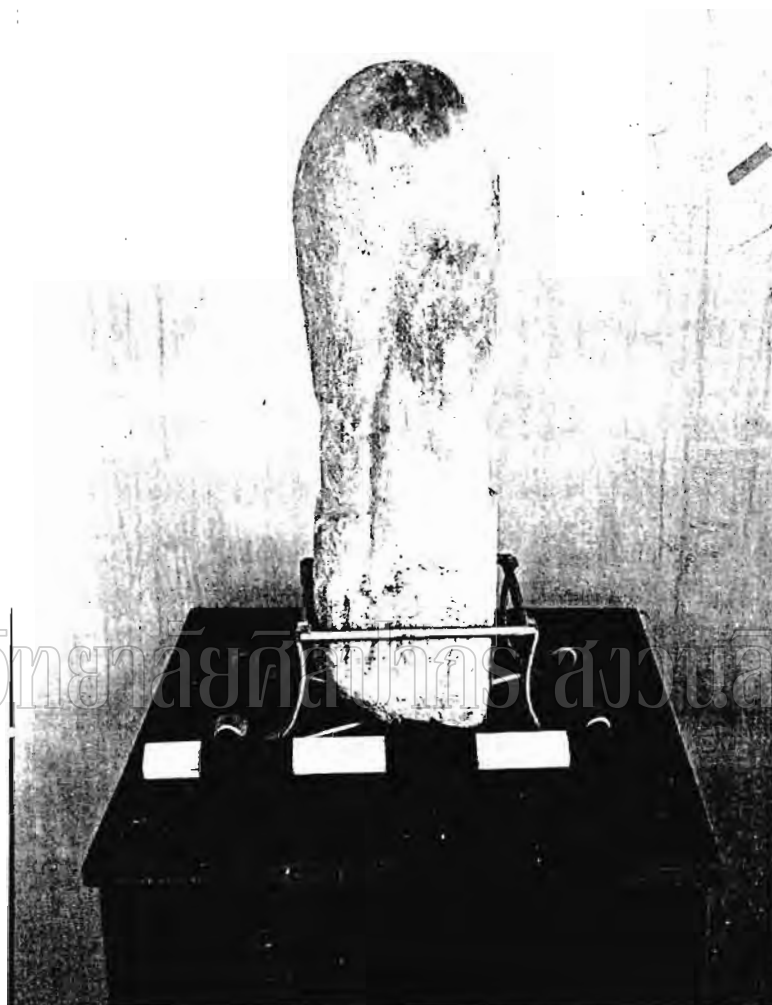
ภาพที่ 13 ศิวลึงค์ติดกับฐานโยนี จากบริเวณเขาถ้ำเสือ

ภาพที่ 14 ชิ้นส่วนศิวลึงค์ชั้นที่ 1

ภาพที่ 15 ชิ้นส่วนศิวิลิ่งจีนที่ 2

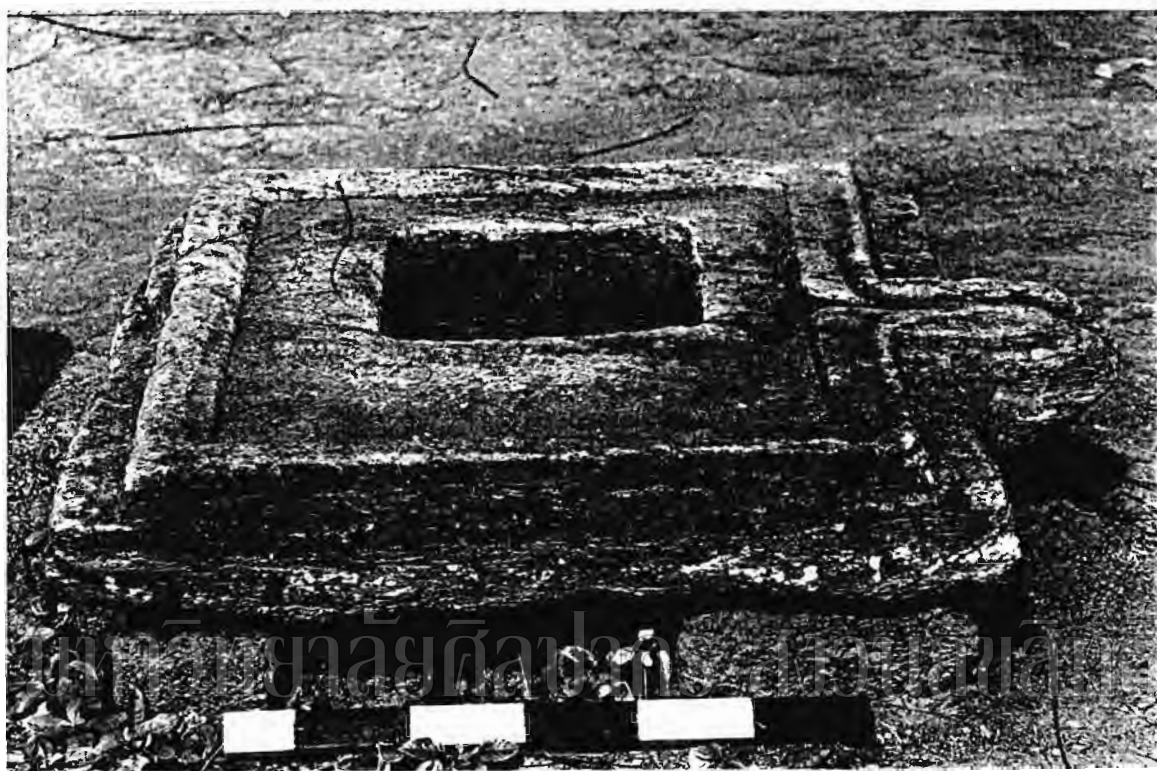

ภาพที่ 16 ศิวลึงค์ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทุมพร

ภาพที่ 17 ฐานโยนินจีนที่ 1

ภาพที่ 18 จานโยนจีนที่ 2

ภาพที่ 19 ฐานโยนีชั้นที่ 3

ภาพที่ 20 ชั้นส่วนฐาน โยนี (ชำรุด)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 21 แผ่นดินเผารูปคช-ลักษมี

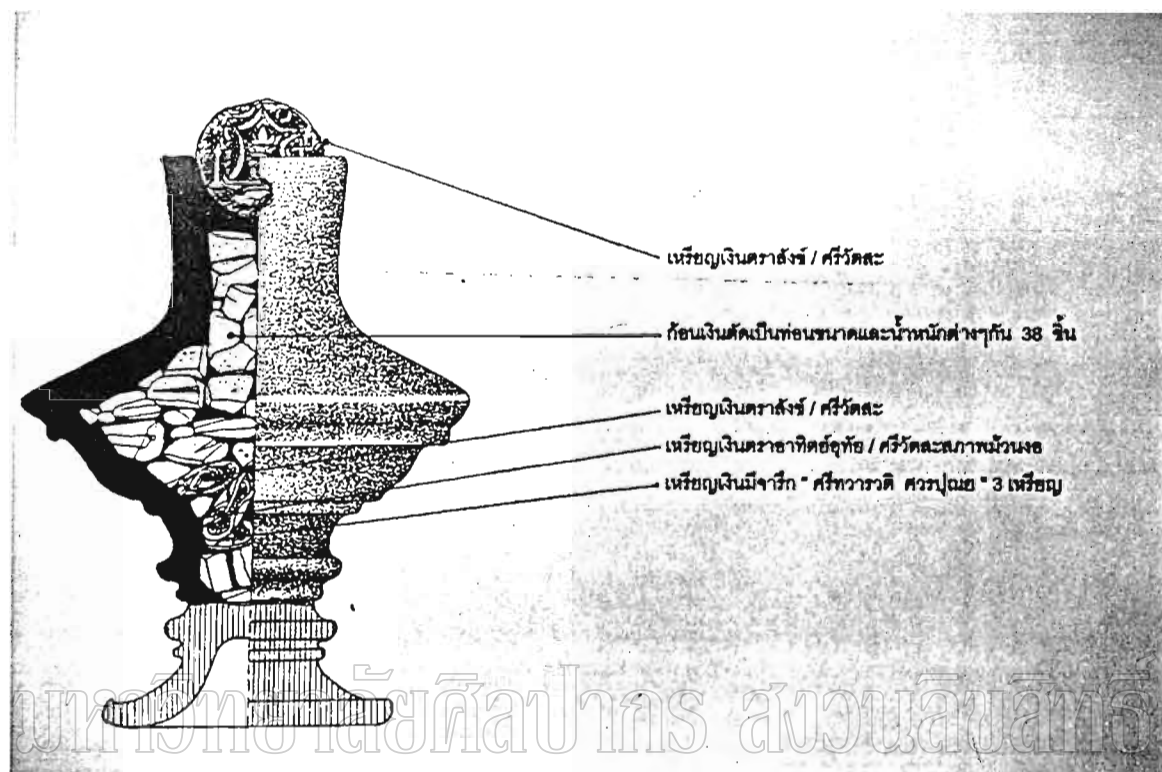
ภาพที่ 22 แผ่นดินเผารูปราชลักษมี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
ภาพที่ 23 แผ่นดินเผาสามหน้ารูปพระลักษมี

ภาพที่ 24 สภาพภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงิน เมื่อแรกขุดพบ

ภาพที่ 25 ลักษณะการบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงินในภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 26 เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัดสะ ซึ่งเลียบค้ำอยู่ที่ปากภาชนะ

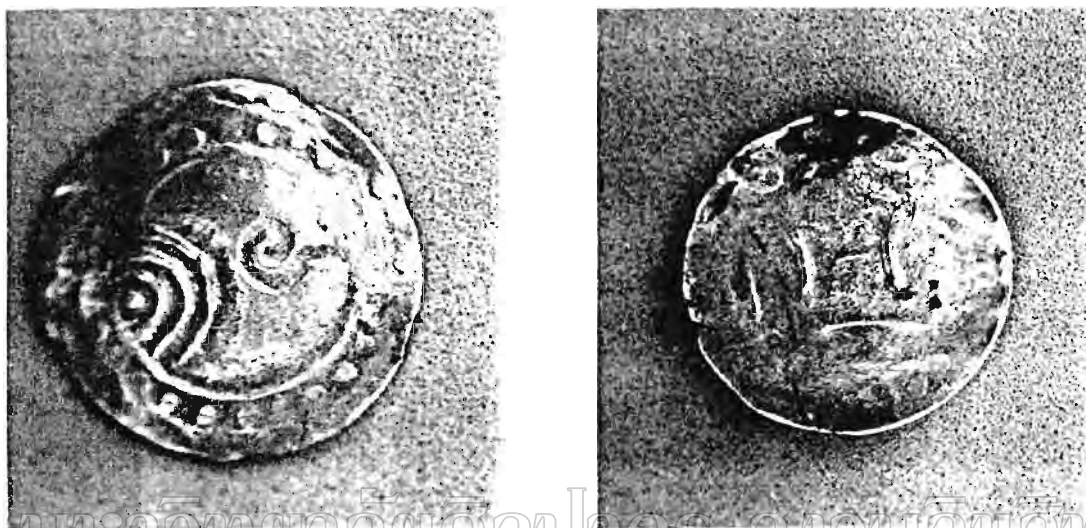

ภาพที่ 27 ก้อนเงินตัดเป็นท่อนขนาดต่างๆ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 28 เหรียญเงินตราสังข์ (ทักษิณาวรรต)-ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

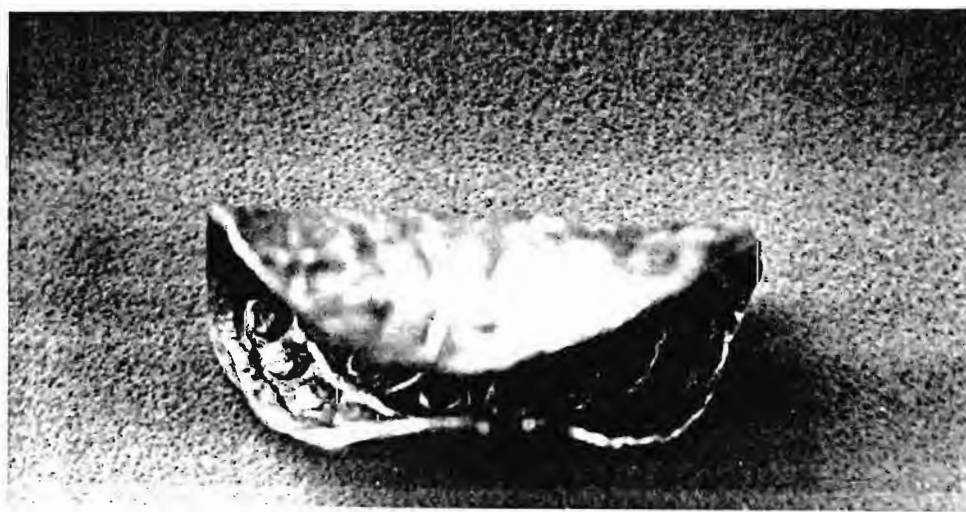

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 29 เหรียญเงินตราสังข์ (อุตราวรรต)-ศรีวัดสะ สภาพแอ่นกลางเล็กน้อย

มหาวิทยาลัยศิลปากร
ภาพที่ 30 เหรียญเงินตราสังข์-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ

ภาพที่ 31 เหรียญเงินตราอาทิตย์อุทัย-ศรีวัดสะ สภาพม้วนงอ

ภาพที่ 32 เหรียญเงินตราสังข์-ปฐมกลศ สภาพม้วนงอ

ภาพที่ 33 เหรียญเงินมีจารึก "ศรีทวารวดี สวรรูปณะ" 3 เหรียญ

ภาพที่ 34 โบราณสถานหมายเลข คชด. 5 (ฐานศิลาแลง) ถ่ายจากด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 35 แนวลำห้วยน้ำตกพุ่มวงใกล้กับโบราณสถานหมายเลข กชด. 5

ภาพที่ 36 สภาพโดยทั่วไปของโบราณสถานหมายเลข คชด. 7 ขณะทำการขุดค้นศึกษา

ภาพที่ 37 อัจฉนทร์ศิลาแลงในบริเวณ โบราณสถานหมายเลข คชด. 7 (ตรงที่ขุดพบภาชนะดินเผา
ทรงคนโทขนาดเล็กบรรจุเหรียญเงินและแท่งเงิน)

ภาพที่ 38 กลุ่มก้อนหินขนาดใหญ่ที่มุมขอบเขตโบราณสถานหมายเลข คชด. 7

Front

ภาพที่ 39 เทวรูปพระนารายณ์จากวัดศาลาทึง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ที่มา : O'Connor, S.J. Hindu Gods of Peninsular Siam. 1972.

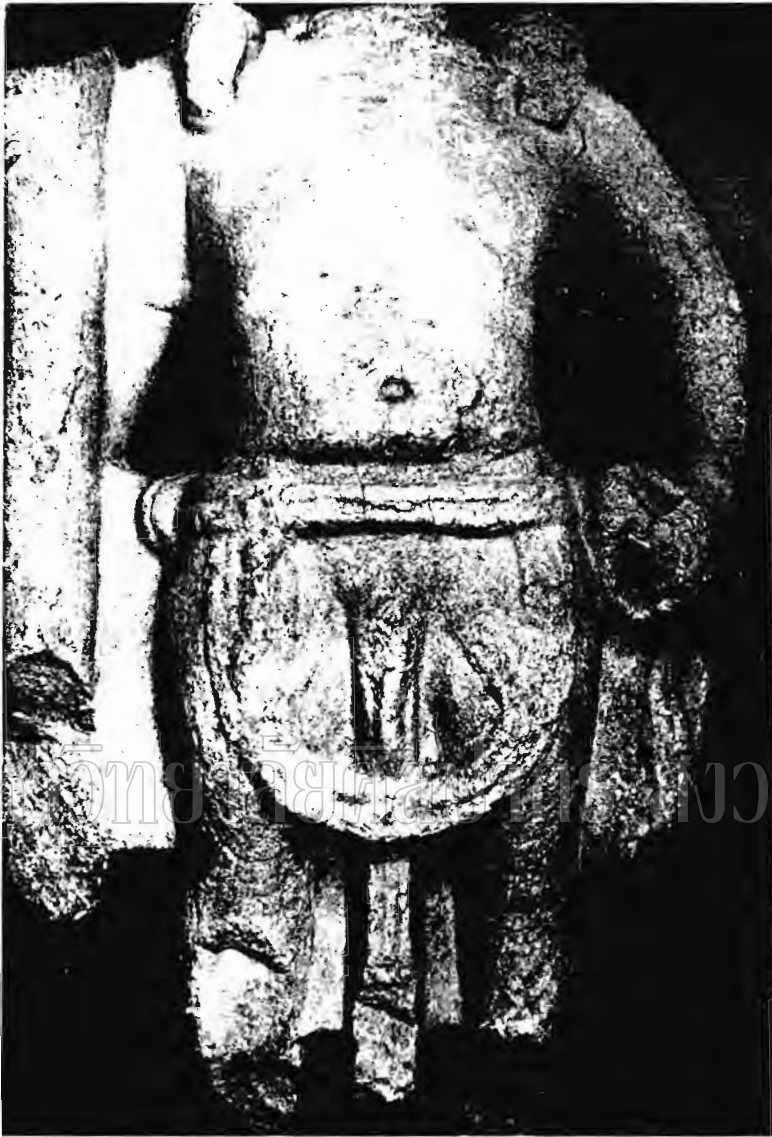
ภาพที่ 40 เทวรูปพระนารายณ์ จาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

ที่มา : O'Connor ,S.J. Hindu Gods of Peninsular Siam. 1972.

ภาพที่ 41 เทวรูปพระนารายณ์ จาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

ที่มา : O'Connor ,S.J. Hindu Gods of Peninsular Siam. 1972.

ภาพที่ 42 เทวรูปพระนารายณ์ จากการขุดค้นที่ เขลางค์บุรี

ที่มา : O'Connor ,S.J. Hindu Gods of Peninsular Siam. 1972.

ภาพที่ 43 ประติมากรรมแสดงภาพนรสิงห์และปัญจวীরะ จากแคว้นอานธรประเทศ

ที่มา : O'Connor ,S.J. Hindu Gods of Peninsular Siam. 1972.

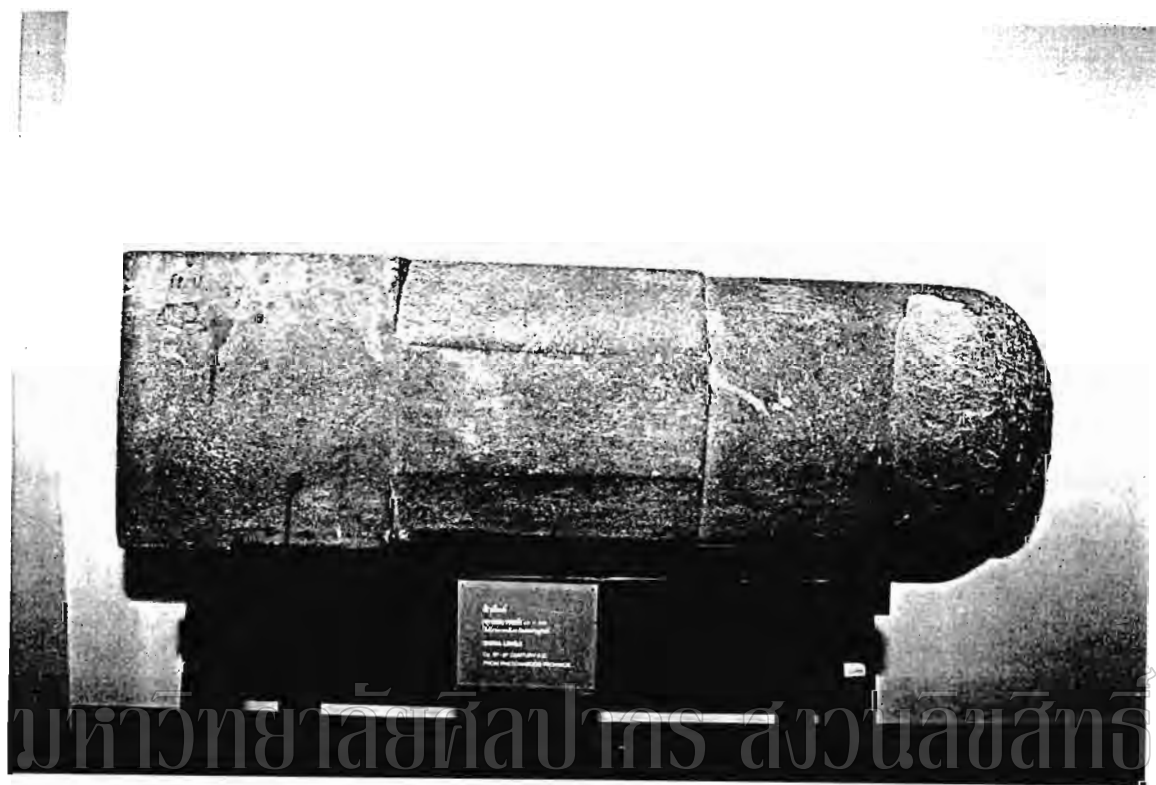
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

ภาพที่ 44 ภาพสลักนูนต่ำ "พระนารายณ์" ถ้ำพระโพธิสัตว์ อ.แก่งคอย จ.สระบุรี

ภาพที่ 45 ศิวลึงค์กลุ่มเหมือนจริง (จากเมืองออกแก้ว)

ที่มา : Malleret, Louis. L' archeologie du Delta du Mekong. 1959.

ภาพที่ 46 ศิวลึงค์กลุ่มประเพณีนิยม (จากเมืองศรีเทพ)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 47 เอกมุขลึงค์ พบบริเวณเมืองออกแก้ว ประเทศเวียดนาม

ที่มา : Malleret, Louis. L' archeologie du Delta du Mekong. 1959.

ภาพที่ 48 เอกมุขลึงค์ จากเมืองโฆห์ ประเทศอินเดีย

ที่มา : Williams, Joahanna g. The Art of Gupta India. 1983.

ภาพที่ 49 เอกมุขสิงค์ จากอุทัยคีรี ประเทศอินเดีย

ที่มา: Malleret, Louis. L' archeologie du Delta du Mekong. 1959.

ภาพที่ 50 เอกมุขสิงค์ จากสถานีรถไฟหนองหวาย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
ที่มา : พริยะ ไกรฤกษ์. ศิลปทัศนียก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. 2523.

ภาพที่ 51 ศิวลึงค์ติดกับฐาน โยนี จากปราสาทเขาน้อย อ.อรุณประเทศ จ.สระแก้ว
ที่มา : กรมศิลปากร. ปราสาทเขาน้อย จังหวัดปราจีนบุรี. 2533.

ภาพที่ 52 ศิวลึงค์กลุ่มประเพณีนิยม จากปราสาทพนมบาเก็ง เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา